

# रुद्र

वर्ष : १६      आंक : १  
एप्रिल १९८९





एप्रील १९८९

वर्स १६ वें \* आंक १

वर्सकी पटी : रु. ३२-००

किरकोळ आंक : रु. ३-००

# जाग

## हया आंकांत

- नदर संपादप्याची
- कांय यादी : डॉ. दत्ताराम सुखठणकार
- नाक आशिल्ल्यांच्यो खबरी : शीला कोळंबकार
- एकेक चिरो निखळटाना : महाबलेश्वर सल
- शिगमो : बाय विनया नाडकर्णी
- काकासायबांल्यो चिटी
- गर्जन .. एक सर्जन : दामोदर मावजो
- कवीत : शशिकान्त पुनाजी  
झिलू गांवकार  
प्रदीप गांवकार

संपादपी :

रवीन्द्र केळेकार

वावुरपी संपादपी :

सुमन्त केळेकार

उजवाडावपी :

सुमन्त केळेकार

जाग प्रकाशन,  
प्रियोळ, म्हाडोळ, गोंय  
०३ ४०४

छापपी :

एस. जे. हुंद्रे

रवि मुद्रणालय,  
कडोलकर गल्ली,  
बेळगांव ५९० ००२



## नदर संपादप्याची

## आमचे हावेस

ह्या आंका सावन 'जाग' आमी म्हयन्या-म्हयन्याक अज-बाडावपाचो बेत केला. देवान आरोग्य आनी आयुष्य दिलें जाल्यार, अुण्यांत अुणीं धा वर्सां तरी चलोवपाचो संकल्प आसा. नितश्य मात वर्सभर चलयतलेच म्हणपाचो केला.

वाचपी कितलो आधार दितात हाचेर हें निबून आसा.

ते ते पिरायेर मनशाक त्यो त्यो अुमेदी आसतात. 'जाग' च्या संपादप्याची वा वावुरपी संपादप्याची पिराय हे तरेचे संकल्प आनी नितश्य करपाची न्हय. 'केलें तें खूब जालें' अशें म्हणून संतोस मानपाची पिराय दोगांयची. तरी आसतना, दोगूय तरणाट्यांक सोबपासारके मोटे अुर्बेन ही दायकी घेवन मुखार सल्लयात.

कित्याक ?

आरंभा सावन मुरू करूंया.

कोंकणीचे चळवळींत अेक काळ असो आयलो की जेन्ना अेका फुडले अेक कवी अेका फुडल्यो अेक कविता बरोवपाक लागिल्ले. कविता आमकां जायच आशिल्ल्यो. भाशेचो प्राण कवितेंतल्यानूच अुक्तो जाता अशें आमी मानीत आयल्यात. पुणून गद्याची अुवेखणी करून कविता न्हय. ते मुस्तींत गद्याची खूब अुवेखणी जाताली. अितलेंच न्हय, तर गद्यांत जें येता तें सगळें 'रही' - सब स्टॅंडर्ड आसता अशें मातपा कडेनूय कांय जाण पाविल्ले.

त्या वेळार आमकां म्हणचें पडिल्लें-

कोंकणींत फकत काव्यूच येत रावलें जाल्यार कोंकणी अज्रंवर जातली, हातूंत दुबावूच ना पुणून आमचे मुखार प्रस्न आसा तो कोंकणीक अज्रंवर करपाचो, काय तिका आमच्यो सगळ्यो गरजो भागयत अितली जिवी तट्टटीत करपाचो ? कोंकणी आमकां 'भास' म्हण मुखार सरिल्ली जाय आसत जाल्यार कोंकणींत फकत कविता बरोवन भागचें ना. गद्य निर्माण करचें पडटलें अितलेंच न्हय, तर जाका आमी 'रही' म्हणटांत - सकाळीं वाचू सांजवेळां भायर अुडोवपा सारकें - तसलें साहित्य सगळ्यांत च



निर्माण करचें पडटलें.

आमी त्या वेळार कांय दाखले दिताले आनी म्हणटाले—

शरयू न्हंयेचे तडीर 'अवधी' नांवाची अेक भास आयजूय घोळटा. भाशे-विज्ञानाचे नदरेन ती खंयचेच भाशेची बोली न्हय. अेक स्वतंत्र भास. तुळशीदासान हे भाशेंत ज्ञानेश्वरीच्या पांवड्याचें अेक अजरंवर महाकाव्य बरयलां. आयज लेगीत अुत्तर हिन्दुस्तानांत अशिक्षितांतल्या अशिक्षित लोकांचे जिबेर हें काव्य घोळटा. ( हें भाग्य ज्ञानेश्वरीक लेगीत मेळूंक ना ) पुणून अवधी ही स्वतंत्र भास आसुनूय, तिच्यांत येद्या पांवड्याचें महाकाव्य निर्माण जाल्लें आसुनूय ती 'भास' म्हूण केन्ना मुखार येवंक पावली ना, भास म्हूण वाडूंक पावली ना. कित्याक ? हे भाशेंत गद्य साहित्य निर्माण जावंक पावलें ना देखून. तिणे गद्याची अुवेखणी केली देखून. हीच गत ब्रज भाशेची जाल्या. हिंवूय अेक स्वतंत्र भास. मथुरे सावन ग्वाल्हेर मेरेनच्या वाठारांत ही सुमार सातशीं वर्सां काव्याची मुखेल भास म्हूण चलली, घोळ्ळी. सूरदासा सारकेल्या अेका म्हकवी संतान हे भाशेंत 'सूर सागर' रचलो. तरी आसतना तिणे गद्याची अुवेखणी केल्ल्यान तीय भास म्हूण वाडूंक पावली ना. मराठी जी आयज जिवी आसा, अितलेंच न्हय, तर अेका सारकी वाडत आसा, ती ज्ञानेश्वर तुकारामाच्या ओंवयां अंभंगांच्या म्हालवजार न्हय. तर, तिच्यांत गद्य साहित्य अेका सारकें निर्माण जायत रावलें, जायत आसा. ह्या गद्य साहित्यांत रदी साहित्य खूब निर्माण जालें आनी जाता म्हूण. ती ज्ञानेश्वर तुकारामाच्या ओंवयां-अंभंगांच्या म्हालवजार जियेतली म्हूण राविल्ली जाल्यार तिचीय गत अवधी आनी ब्रज ह्या भासां सारकी जातली आशिल्ली. ती 'अजरंवर' जातली आशिल्ली. जिवी अुरची नाशिल्ली.

कोंकणींत आमकां काव्य जाय. पुणून ताच्याकूय चड गद्य जाय. कथा, नवलकथा, नाटकां, प्रवासवर्णना, निबंध, प्रबंध, जिवितां हे तरेचें साहित्य जर आमी निर्माण करूंक पावले नात-जाल्यार कोंकणी ही 'भास' म्हूण केन्नाच मुखार येवंक पावची ना.

ते मुस्तींत आमकां साहित्याच्या 'पांवड्या' चो हुस्को नाशिल्लो. कसलेंय साहित्य येवं, पुणून तें येवं अशें आमकां दिसतालें कोंकणीचो वापर आमच्या दीसपट्ट्या जिविताच्या सगळ्या बौद्धिक आंगांनी जातलो काय, हीं आंगां आमी मराठी आनी अिग्रजी सारकेल्या परक्या भासां खातीर राखून दवरतले, होच आमचो सगळ्यांत व्हडलो हुस्को आशिल्लो. देखून सगळे तरेच्या साहित्याक आमी येवकार दिताले, अितलेंच न्हय, तर तें रदी म्हूण खबर आसुनूय केन्ना केन्ना माथ्यारूय घेवन नाचताले.

आयज ? हो हुस्को मात लेगीत अुरुंक ना. आमकांच न्हय, कोणाक अुरुंक ना. कोंकणी भक्तांचे अेकनिष्ठ सेवेक लागून-चडकरून तांगेले 'चळवळीक' लागून कोंकणी आयज 'खंयचे खंय' पावल्या. 'हाता भायर गेल्या' जशें म्हणपा अितली मुखार गेल्या. पंचवीस वर्सांचे चळवळीन कोंकणीक आमच्या रासवळ जिवितांत जी सुवात जोडून दिल्या ते सुवाते वेल्यान तिका हालोवप आतां कोणाकूच अंदाजा जावपाचें ना. मराठीवाद्यांक लेगीत ना. आयज माध्यमिक, अुच्च माध्यमिक शाळांनी कोंकणी पावल्या. तशी ती विश्वविद्यालयां-

नीय पावल्या. सरकारी खात्यांनी पावल्या, तशी घरांघरांनी, खांची कोनशांनीय पावल्या. अेक दिसाळेंय हे भाशेंत आतां भायर सरपाक लागलां आनी 'वाचूंक येना' म्हणपीय तें वाचपाक लागल्यात. जिविताळी सगळीं आंगां ती अिल्लीं अिल्लीं करून व्यापूंक लागल्या.

आतां कोंकणीचो 'हुस्को' करपाची अिल्लीय गरज अुरुंक ना, अितली जैतवंत कोंकणी जाल्या.

ती जैतवंत जाल्या- आनी जैताची घुडी फडफडायत मुखावेली वाट चलपाक लागल्या देखूनच -

आयज तिच्या साहित्याच्या 'पांवड्या' चो विचार करपाची गरज अपरासल्या. ही 'गरज' हाचे पयलीं नाशिल्ली. आतां ही गरज भागोवप हो 'जागा' क म्हयन्याळ्याचें रूप दिवपा फाटलो आमचो हेतू आसा.

कोंकणी साहित्याचो पांवडो खंयचो धरूंया, असो कोणेंय आमच्यांतल्या कोणाकूय प्रस्न केलो जाल्यार ताका 'जागा' च्या आंका कडेन बोट दाखोवंक मेळूंक जाय; हे तरेची बरपावळ 'जागां'त येवंक जाय. मराठी भाशेंतले 'सत्यकथें'न हो आदर्श मुखार दवल्लेलो. 'सत्यकथें'त जी बरपावळ येता ती मराठींतली 'वयल्या पांवड्या'ची अशें सगळेच मोन्यांनी मानताले अितलेंच न्हय, तर 'सत्यकथें'त जाचें बरप येतालें तो बरोवपीय 'वयल्या पांवड्या'चो म्हणपाचेंय आपशीं थरतालें. तसो 'जागा'चो आंक जावचो. कोंकणी साहित्याचो मानदंड कसो तो थरचो हो आमचो मोट्यांतलो मोटो हावेस.

सांगपाची गरज ना, हो 'पांवडो' सांबाळपाची दायकी जितली संपादप्यांचेर निबून अुरतली तितलीच ती बरोवप्यांचेरूय अुरतली. आपणालेंच हें नेमाळें अशें धरून कोंकणींतले बरोवपी आपूण जावन आमचे कडेन आपणालें 'बऱ्यांतलें बरें' साहित्य धाडून दितले अणी आमी आस्त बाळगिल्ल्या कांयच ना, म्हणटकूच आयलां तें दिवन अुडोवया, पानां तर भरूंक जाय' अशें म्हणपाचो प्रसंग तांणी आमचेर केन्ना येवंक दिवंचो न्हय.

अेक गजाल मुजरत सांगूंक जाय—

कोंकणीची चळवळ ही निखटां भाशेची चळवळ न्हय. निखटी साहित्यिक चळवळूय न्हय. कोंकणीचे चळवळींत राजकर्णूय येता. समाजकर्णूय येता. आनी क्रान्तिकार्यूय येता. कोंकणीची चळवळ ही अेक वैचारिक चळवळ. तिची अेक 'आयडियोलोजी' आसा. तिका धरून ती आयज मेरेन वावरत आयल्या. आपूण आपणाक आनी देव समेस्तांक' ह्या संस्कारांत जे लोक वाडले आनी देखून वैयक्तिक स्वस्याचींच कर्तुत्वां करपांत सदां गुल्ल अुल्ले, तांकां सगळ्यांक 'अेक भास, अेक लिपी, अेक साहित्य, अेक संस्कृती' ह्या सुतान बांदून तांचो 'अेक कर्तुत्वी समाज' घडोवप हो कोंकणीचो खरेलो मुळावो वावर. ह्या वावराक आडखळ हाडपी परंपरेच्या नांवान अेक-ठांय जाल्लो सगळो कोयर आमकां सात्र मारून पयस करपाचो आसा. आमच्यांत जीं जीं पाडीं, कुसकीं, नश्टीं तत्वां रिगल्यांत तीं सगळीं हुमटावन अुडोवपाचीं आसात. लाचारेची आनी दुबळेपणाची जी नेर आमच्या कर्तुत्वाच्या शेतांत वाडल्या तिची नण्णी काडून आमकां ती भायर अुडोवपाची आसा. देखून जे विचार 'जागां'त येतले ते



सगळे प्रगतिशील आनी क्रान्तिकारीच आसूंक जाय असो आमचो निश्चय आसा. असल्या प्रगतिशील आनी क्रान्तिकारी विचारांचें नेमाळें खरेल्या अर्थान 'मेकळें' आनी 'आपणाले सुवादीन-फ्री अँड अन्डेपेन्डेंट - अुरचें अशें दिसता आसत जाल्यार ताचेर भायलें कसलेंच चेपण पडूंक जायना. ताका पटयेकारांचोच पालव आनी आधार चडांतचड मेळूंक जाय. चोराक चोर म्हळो जाल्यार वा फटिमाक फटींग म्हळें जाल्यार अमको आपणाली जायगात बंद करचो ना मू ? अशें चितून 'सांबाळून' बरोवपाचो प्रसंग ताचेर येवंक फावना. आयज गोंय नाका जाल्लेच दिकेन धावपाक लागलां. ताका खंयूय 'ब्रेक' लावचो जाल्यार 'जाग' जावंक आंवडेता तसल्या नेमाळ्याक कोडू सत्यां अुगड्या नागड्या रुपांत लोकां मुखार दवरूंक मेळूंक जाय. ही मेकळीक 'जागा'क मेळची हे खातीर कोंकणी भक्तांचो ताका आधार जाय. तांणी ताका दोन हजार पटयेकार जोडून दिवचे. मागीर तें दुदाचें धंय करपी म्हेळांयांचें काम समाजांत कलंक पावतलें. दोन हजार घरां जोडून घेवप कठीण न्हय. पुणून साप्प सोंपेंय न्हय. भोंवचें पडटलें. जागाची भोंवपाची तयारी आसा. पुणून ते खातीर 'घेवन वतल्यांची' सगळ्यांत चड गरज आसा.

आनीक अेक गजाल आमकां सांगपाची आसा :

## नवोदितांक नमळायेन

दामोदर मावज्यांली कथा कोंकणी बरपावळींत अजून आपणाली निजाची सुवात जोडूंक पावूंक नाशिल्ली. अश्या वेळार, आमकां अुगडास आसा, तांगेली अेक कथा वाचून गुरुनाथ केळेकार खोशयेन अितलो अुचांवळीत जाल्लो की तो मावज्यांली वळख करून घेवपाक माजोड्या गेल्लो.

गुरुनाथ ते मुस्लीम 'नवें गोंय' म्हयनाळें चलयतालो.

गजानन जोगांली 'रुद्र' नांवाची कथा अुजवाडा येवन चार दीस लेगीत जावंक नाशिल्ले- लक्ष्मणरावा सारकेले अेक व्हड आनी जाणटेले कथाकार ही कथा वाचून अितले प्रभावित जाल्ले की, 'हो बरोवपी कोण, खंय आसता, पिरायेन केदो, कितें करता' ही वासपूस काडपाक- आनी तांकां वचून मेळपाक तांचो पत्तो घेवपाक आमगेर आयिल्ले आनी जोगाचें अभिनंदन करपाक ते तांकां मेळुकय गेल्ले.

पुंडलीक नायकांत्यो कथा वाचून लक्ष्मणरावांच्या दोळ्यांतल्यान खोशयेची दुकां व्हांविल्लीय आमी पळेल्यांत. 'हे भुरगे येदेशे कंवळे पिरायेर ह्या तोलाच्यो कथा बरयतात जाल्यार ते चाळीस पन्नासांचे पिरायेर पावतले तेन्ना केन्ना तोलाच्यो बरयतले ? हे कोंकणी कथेक संवसारीक भोवमान जोडून दितले. 'हे तरेचीं अुतरांय तांगेल्या तोंडांतल्यान भायर आयिल्लोय आमी आयकल्यांत.

सांगपाचें म्हळ्यार-

कोणे कितेंय बरें बरयलें जाल्यार ताची मेकळ्या ताळ्यान तुस्त-तोखणाय करपी 'जाणकार' आमच्या समाजांत आसात. नवे पिळगेचें कर्तृत्व पळोवन मनापसून खुशालभरीत जावपी लोक, सुदैवान, आमचे मजगतीं अजून आसात.

ह्या असल्या वातावरणांत 'म्हजें कोण वाचना... म्हाका

जाय. आशिल्लें प्रोत्साहन कोण दिना...' हे भाशेन शिणपाचो अधिकार कोणाक ना.

हें आमी मुजरत अितलेच खातीर सांगूंक सोदतां. कित्याक, हालीं हालीं केन्ना केन्ना कोणाचेंय नांव कोणेंय घेतलें ना जाल्यार 'कोंकणींत कितें हेच लोक आसात ? आमी नात ?' हे तरेचीं अुतरां कांय जाणांच्या तोंडांतल्यान भायर सरिल्लीं आमच्या कानार पडल्यांत. खरेपणानशीं कोंकणीन कोणाचेरूच केन्नाय अन्याय करूंक ना. कांय कांय वेळार कांय जाणांची तांकां फावताली ताचे परसूय चड अर्थ-अुपुर्वाय केल्या.

हे परिस्थितींत 'आमकां कोण लेखनात, मानिनात' अशें म्हणप हो कोंकणीचेर अन्याय जाता.

अेक गजाल खरी : कांय जाणांचें व्हडपण-अिग्रजींत म्हणटात ते भाशेन 'टेकन फॉर ग्रान्टेड' आसता. तांचें नांव घेवपाची केन्ना केन्ना गरजूय भासना कांय जाण खूब लागिचे आसतात. तांकां तर आमी चुकनासतना, विसरतात. पुणून 'चुकून' विसरतात, हें विसरूंक फावना.

मुजरत कोणाक 'अनुलेखान मारपाचो' यत्न कोंकणींत आयजवेर तरी कोणेंय केल्लो आमी पळोवंक ना. आमी तर निखालूस करूंक ना.

अितलोय ही प्रस्तावना करपाचें कारण म्हळ्यार-

'जागां'त अमक्याचेंच बरप चड येता- तांचेंच बरप छापपा खातीर जशें कितें 'जाग' भायर सरिल्ले भाशेन दिसता, असो कोणें शीण काडचो न्हय, हें आमकां आरंभाकूच सांगून मेकळें जावपाचें आसा. जाका जी फावता ती सुवात 'जागां'त खातरीन मेळटली; थंय 'जागा' कडल्यान निखालूस हिमटेपण जावपाचें ना. पुणून अेक गजाल स्पस्ट करूंक जाय-

'जाग' कोणाक 'प्रोत्साहन' दिवपाखातीर भायर सरूंक ना. साहित्यांत कोण कोणाक प्रोत्साहन दिमा. आनी प्रोत्साहनाची कुबडी घेवन चलपी मनीस हे कुबडे बगर केन्ना चलुकूय पावना असो आमचो अणभव आसा. 'सर्वाजिन्हल ऑफ द फिटेस्ट' हो नेम हेर खंयच्याय मळार चलू वा ना चलू, साहित्यांत होच अेक नेम चलता. आनी ह्याच नेमाक 'जाग' पाळो दिवन चलतलें हें मुजरत सांगपाचें आसा. जांचें बरप 'जागां'त येता तांणी अितलें लक्षांत दवरचें, 'जागां'त येवपा सारकें आपणालें बरप अजून जावंक पावूंक ना.

आनी त्या पांवड्याचें तें जावचें म्हूण तांणी अदीक तपश्चर्या करची.

तपश्ये बगर पुण्य जोडपाचो हावेस धरप समा न्हय.

## शुद्ध लेखनाचे नेम

फाटलीं चवदा वर्सां जाग प्रकाशन आपणाल्या अश्या खाशेल्या शुद्ध लेखनाच्या नेमांक धरून चलत आयलां. शणै गोंयबाबांनी आपणाल्या निमाण्या-निमाण्या पुस्तकांतल्यान जे नेम घालून दिल्ले तांतूंत थोडेशे बदल करून हे नेम आमी घडयल्ले.

छापणावळिच्यो आनी वाचतल्याच्यो अडचणी, असल्यो कांय



गजाली लक्षांत घेवन हे 'बदल' आमकां करचे पडिल्ले.

ना जाल्यार, शणै गोंयवाबांच्या नेमां भायर वचपाचें काळीज आमकां केन्ना जावचें नाशिल्लें.

आतां 'कोंकणी अकादेमी'न कांय नवे नेम घडोवन कोंकणी समाजामुखार दवल्ल्यात. 'जांकां शुद्धलेखना संबंदान आस्था आसा त्या संस्थांचे प्रतिनिधी, कांय शिक्षक, कांय बरोवपी, कोंकणीचें व्याकरण आनी शुद्धलेखन हांचे विशीं अभ्यास केल्ले बावुरपी आनी अकादेमिचे कांय वांगडी' हांकां अकठांय हाडून, तांच्यो चर्चा घडोवन, कांय बराकां अपुरांत ज्या नेमांक अकादेमीन अंतीम रूप दिलें, ते सगळ्यांकूच मान्य आसतले अशें कशें म्हणूंक येतलें? हो विशयूच असो की तांतूत दोन बुदवंत केन्ना एका मतार पावच नात. अकादेमीच्या नेमांकडेन आमचेय कांय मतभेद आसात. तेय तीव्र स्वरूपाचे आसात. तरी आसतना 'सर्व-सम्मती'न घडयल्ले हे नेम जाल्ल्यान आमी ते मानून घेतल्यात. 'जागां'तलें बरप ह्या नेमांक धरून छापून येतलें.

पुर्तुगेज भाशेचे शुद्धलेखनाचेच न्हय तर व्याकरणाचे लेगीत नेम धा धा वेसांनी बदलताले. आतांय बदलतात. मराठी शुद्ध लेखनाचे नेम फाटल्या पन्नास वर्सांत कितल्या फावटी तरी बदलल्यात.

जिवी भास अशीच बदलत बदलत घडटा.

कोंकणीनूय हीच देख घेवपाक जाय. अकादेमीन जे नेम घडोवन दिल्यात ते तुर्कि सगळ्यांनी- मतभेद आसून लेगीत- मानून घेवंचे. कांय वर्सां अपुरांत सगळ्यांनी पर्थून अकठांय बसचें आनी कितेंय बदल घडोवन हाडचे आसत जाल्यार घडोवन हाडचे. गांधीजी म्हणटाले, असल्यो गजाली, असले बदल 'टक् टक्' से नहीं होते. मम मम से होते हैं.'

टक् टक् से जो करूंक बतलो तो कोंकणीच्या मळार फकत अराजक मातोवपाचेंच 'पुण्य कार्य' करतलो. कोंकणीची ही 'अ-सेवा' च जातली. आनी तागेलें 'सुबेजपण' जातलें.

अितलें सांगून जाले अपुरांत अक गजाल स्पस्ट करूंकूच जाय-

शुद्ध लेखनाच्या आनी व्याकरणाच्या नेमां संबंदान अकती चर्चा मात खूब चलूंक जाय. हे तरेचे चर्चेक 'जागां'त सुवात सदांच आसतली. चर्चेक लागुनूच विचार स्पस्ट जातात आनी विचार स्पस्ट जाले अपुरांत बदल घडोवन हाडप सोंपें जाता.

## निवळ कोंकणी

आमकां कोणाक कोंकणी सारकी बरोवकूच येना अशें कांय जाण म्हणटात. फट न्हय. पुणून ताका कारण आसा. आमी चडशें सगळें वाचतात मराठी आनी बरयतात कोंकणीतल्यान. मराठी भाशेचे संस्कार आमचे कोंकणीचेर खूब पडल्यात. दुबावूच ना.

संस्कारक्षम भास ही अक.

तांतूत वायट कांय ना. पुणून संस्कार घेतना अक जतनाय घेवंक जाय. ती आमी घेनात. कोंकणीचें नीज भंगूंक दिवंक जायना. भाशेचें नीज म्हळ्यार तिगेली व्याकरणी बांदावळ. ही बांदावळ भंगली जाल्यार भासूय भंगता देखीक-

१. 'दर दिसाच्या जिणेत आमी ज्या भाशेंत अल्यतात' हें वाक्य घेवंया. 'रोजच्या जीवनांत आपण ज्या भाशेंतून बोलतो' ह्या मराठी वाक्याचो हो अणकार. कोंकणी-सो दिसलो जाल्यारूय कोंकणी न्हय. हें वाक्य अशें बरोवंक जाय-

'दिसपट्टे जिणेंत आमी जे भाशेंत अल्यतात...'

'जिणे' बदला आमी- 'जिवीत' अुतर घेतिल्लें जाल्यार 'दिसपट्ट्या जिवितांत' बरोवचें पडटलें आशिल्लें.

जिवीता बदला 'संवसार' अुतर घेतिल्लें जाल्यार 'दिसपट्ट्या संवसारांत' जातलें आशिल्लें.

जिवीत नपुसंर्कलिगी. आनी संवसार पुर्लिगी अुतर.

नपुसंर्कलिगी आनी पुर्लिगी अुतराचें 'दिसपट्ट्या' जाता स्त्रिलिगी अुतराक लागून दिसपट्ट्याचें 'दिसपट्टे' जाता.

जशें आजी-आजयेक.

आजी-आज्याक.

२. आमी आनीक-अक चूक करतां-

'हें माझें पुस्तक आहे' हाचो अणकार 'हें म्हजें पुस्तक आसा' असो करतां.

हें म्हजें पुस्तक आसा, हें म्हजें घर आसा... ह्या वाक्यांत 'आसा' अुतराची गरजूच ना. 'हें म्हजें पुस्तक.... हें म्हजें घर... अितलेंच म्हळ्यार पुरो. अितल्यान नीज कोंकणी अणकार जाता.

३. तिसरी चूक-

'हें म्हाका शक्य ना'... 'तो तें करूंक शकना' हीं 'हें मला शक्य नाही, ती तें करूंक शकत नाही' ह्या वाक्यांची भाशांतरां.

'शक्य' हें अुतरूच कोंकणीतलें भायर अुडोवचें. म्हणटकूच वयलीं वाक्यां अशीं जातलीं-

हें म्हज्यान जावंचें ना/जावपाचें ना.

हें म्हाका येवपाचें ना/जमचें ना.

तें ताका करूंक येवपाचें ना...

हीं नीज कोंकणी वाक्यां.

असल्यो आनीक कितल्यो तरी चुको आमी करतात असल्यो चुको आमच्या लक्षांत कोणेंय हाडून दिल्यो जाल्यार 'जागां'त त्यो दिवपांत आमकां खोसूच भोगतली. कोंकणी जाता तितली निवळ निर्मळ 'खरी' जाल्ली आमकां जाय.

## सर्व समन्वय मंच

कोंकणीचो वावर म्हळ्यार फाटल्या कांय शतमानां सावन एकामेकांपसून पयस वचून दोन स्वायत्त संवसारांत रावतल्या गोंयच्या हिन्दूंक आनी किरिस्तांवांक- आनी मोयरांक- अक भास, अक लिपी, अक साहित्य आनी अक संस्कृती ह्या सुतान अकठांय गुंथून काडपाचो आनी तांचो 'अक कोंकणी समाज' घडोवन हाडपाचो वावर.

हो वावर आयजवेर आमी शिक्षणाच्या आनी साहित्याच्या मळार करीत आयिल्ले- दोनूय वसल्या परंपरावाद्यांच्यो (मराठीवादी आनी रोमीवादी हांच्यो) आडखळी आसतनाय.



पुणून अतल्यान हो वावर तडीक वचपाचो न्हय. त्या कामाक आनीक अका पावलाची गरज आशिल्ली : धर्माच्या मळार दोनूय समाजांक अकठांय हाडपाची आनी तांगेली 'आयडेंटिटी' (समबिंब) होगडाय नासतना तांकां अकामेकांत भरसून काडपाची.

हो वावर आतांमेरेन कोणेच हातांत घेवंक नाशिल्लो.

पुणून काळाची म्हण अक प्रेरणा आसता. ती केन्ना कोणाक कशी मुखार काडीत, सांगूंक येना.

पिलारचे सेमिनारींत पोर्तू वर्सा अक शिबीर भरिल्लें. तांतूंत 'धर्माच्या मळार आमी अकठांय येवन अकामेकांक समजून घेवंक जाय' अशें मानपी आनी आंवडेवपी कांय हिन्दू किरिस्तांव आनी मुसलमान अकठांय आयिल्ले.

अंदू मासांत तांणी परतें अक शिबीर घेतलें. अतलेंच न्हय तर हे खेपे तांणी 'सर्व समन्वय मंच' नांवाच्या अका मंचाची थापणूक करून अडयली.

कॅथलिक चर्चानूच मोटे बुर्बेन हो अपक्रम सुरू केला हें म्हत्वाचें. फादर जॉन पेरैरा ह्या मंचाचे निमंत्रक आनी आमचे-कोंकणी भाशेंतले अक मानादीक कवी बाब नागेश करमली ताचे सचीव.

फादर सुभाष आनंदांचें मार्गदर्शन ह्या मंचाक लाभलां

फादर सुभाष मुदलांत गोंयचे. राजस्थानांत वाडले. वाराणसीक पदवीधर जाले आनी पुण्यांत रावतात. हिन्दूधर्माचो तांगेलो अभ्यास व्हडल्या व्हडल्या हिन्दूंक लेगीत तोंडांत बोटां घालूंक लायत येदो.

अिगजेंचें भारतीयकरण जावंक जाय ह्या ध्यासान पेटिल्ले. 'जाग' ह्या सर्व समन्वय मंचाक मनापसून येवकार दिता. आनी कोंकणीच्या वावरांत पडिल्ल्या सगळ्यांक ह्या मंचाक आधार दिवंक पाचारणूय करता.

किरिस्तांव, मुसलमान आनी हिन्दू जेन्ना अकठांय येतले, अकठांय प्रार्थना करतले, अकामेकांक समजून घेतले, अकामेकां कडल्यान घेतले- अकामेकांक दितले तेन्ना जो अकचार आमच्यांत नंदपाक लागतलो तो खरो आनी घट अकचार आसतलो.

ह्या भौ-धर्मीक देशाक धर्म समन्वयाचो अजवाड दाखोवपाचें काम अतिहास विधात्यान आमच्या ह्या माणकुल्या गोंयच्या हातांत दिल्लें ना मूं? आसूं येता. ज्या देशांत लोक धर्माच्या नांवान फकत झगडीं झुजांच करीत आयल्यात त्या देशाक वेगळे वेगळे धर्म पंर-परेंत वाडिल्ले लोक खरेल्या अकचारान कशे जियेतात हें घडये आमचें गोंयच दाखोवन दीत... सांगूं येता ?

ह्या वावराक सगळ्यांचो हातभार लागूंक जाय.

## माफिया राजकूर्ण चुकयतले जाल्यार

अंदू वर्स सोंपपाक वेंचणुको येतल्यो म्हणटात. येतीत घडये. आयल्यो जाल्यार हे खेपे दिल्लीक कोण वेंचून येवचो ? काँग्रेस पक्ष निखालूस येवचो न्हय, अशें आमकां मनापसून दिसता. राजकी मळावेल्यान हो पक्ष सासणाचो ना जावन वचूंक जाय.

पुणून त्या कामाक विरोधी पक्ष अकठांय येवंक जाय. ते अकठांय येतले म्हणपाचें खरेपण ना. बरें, आयले जाल्यार अकठांय रावतले म्हणपाचें खरेपण ना. अका अका पक्षांत अका फुडले अक अंवाळलेले फुडारी भल्ल्यात. कोणाचो सुवाय खंय जागो जायत, कांय सांगूं येना.

सगळ्यांनी पत होगडायल्या.

अशे परिस्थितींत दिल्लीक परतो काँग्रेस पक्ष सत्येर आयलो जाल्यार विरोधी पक्षांच्या अबुद्दिपणाक, अणुकपणाक आनी राजकी दिवाळखोरपणाक लागून येतलो. आपणाले पुण्यायेक लागून निखालूस न्हय.

तरी आसतना, निशेवपाक कित्याक जाय ?

जनता सरकाराच्या अणभवान लोक शाणे जाल्यात. खरें. पुणून त्याच अणभवान खूबशे फुडारीय शाणे जाल्यात. ते हे खेपे फाटली चूक जावंक दिवचे नात.

कोणूय विचारीत, काँग्रेसी परस विरोधी पक्ष बरे ?' च्ये ! सगळे सारके. सगळे अकेच जातिचे. सगळे अका काळावेले काँग्रेसवाले. ( अक भा. ज. पा. सोडून ) ह्या आजी माजी पाजी काँग्रेस-वाल्यांत हो हाच्याकूय बरो म्हण सांगपाचो धीर कोणाक जातलो ? आमकां काँग्रेस वचून विरोधी पक्षांचो अकवट सदरेर आयिल्लो जाय तो 'हो हाच्याकूय बरो' म्हण न्हय. 'तांतले तांतूत हो बरो' हेय खातीर न्हय. आमचीं कारणां वेगळीं. स्पस्ट केल्लीं बरीं

आयज चाळीस बेचाळीस वरसां जालीं, देशांत फकत काँग्रेस पक्षूच सत्येर रावला. प्रधानमंत्रीपदा खातीर अकाच घराण्यांतलीं मनशां सोडून आमकां दुसऱ्यांक कोणाक वेंचून हाडूंक येवंक ना. जवाहरलाल नेहरूंच्या काळांत 'जवाहरलालां बदला कोण' ह्या प्रस्ताक 'जवाहरलालूच' ही जाप आमी दिताले. ते मुस्तींत ही जाप सारकीय आशिल्ली. जवाहरलाल देशाचे निखटे प्रधान-मंत्री नाशिल्ले. ते 'समर्थीग मोर दॅन द् प्राजिम-मिनिस्टर' आशिल्ले. नव्या भारताचो बुन्याद सारकी घालपाची दायकी, अतिहासान तांचेर घाल्ली. ते खातीर तांकां हेरां परस अदीक कांय वरसां मेळप गरजेचीं आशिल्लीं. देखून 'जवाहरलाल आसात ते मेरेन जवाहरलालूच' अशें म्हणप समाय आशिल्लें. सोबतलेंय.

अुपरांत लोकशायेक आपणाल्या निजाच्या मार्गान चलपाक आमी वाट मेकळी करून दिवंक जाय आशिल्ली. जवाहरलाला अुपरांत 'आतां कोण' ह्या प्रस्नाक 'त्या पांवड्याचो खंयचोय भारतीय' ही जाप आमकां दिवंक येवंक जाय आशिल्ली. लाल बहादूर शास्त्रींक हाडून आमी ही प्रक्रिया सुरूय केल्ली. पुणून...

हो 'पुणून' म्हत्वाचो. शास्त्रीजी अुपरांत भारतीय लोकशाय अिन्दिरा गांधींक घेवन आयली.

आनी थंयच तिणे व्हडली चूक केली.

अिन्दिराजींत आत्मविश्वास आशिल्लो. कर्तृत्व आशिल्लें. धाडसान पावलां घालपाचें बळगें आशिल्लें आनी आपणाले हस्तुकीं देशाचें बरें-भलें जावचें म्हणपाची तळमळूय आशिल्ली. पुणून लोक-शायेची पर्वा नाशिल्ली. तिचें मोल नाशिल्लें. सत्या हातांत घेवपाचें आनी दवरपाचें अक साधन हाचे पेल्यान लोकशायेचें म्हत्व नाशिल्लें.



अन्दिराजींनी लोकशाय आपणा खातीर फकत 'रावयली.' जवाहर-लालांनी लोकशायेची सारकी वाड जावंची म्हूण तिका पोसवण दिवपी ज्या तत्त्वांची आनी मूल्यांची जतनाय घेतिल्ली ती तत्त्वां आनी मूल्यां अन्दिराजींनी आपणाल्या पांयां पोंदा माड्डिलीं. चिड्डून अडयलीं. राष्ट्रपती, राज्यपाल, मुख्य-मंत्री, मंत्रीमंडळांतले आपणाले सांगाती, सगळ्यांक आपणाल्या हातांतलीं बावलीं करून अडयलीं आनी प्रधानमंत्रीपदार बशिल्ले व्यक्तीक सलाम करप, तिणे बस म्हळ्यार बसप, अूठ म्हळ्यार अूठप, भोंक म्हळ्यार भोंकप, चाब म्हळ्यार चाबप- तिची खुशामत करप आनी आपणालो सुवार्थ सादप, हे तरेचें अेक नवें 'कल्चर' काँग्रेसींत सुरू केलें.

परिणाम : अन्दिराजींक काँग्रेसींत भितर विकल्प ना जालो तो नाच जालो, भायरूय ना करून अडयलो.

अन्दिराजी उपरांत तरी 'आतां कोण' ह्या प्रस्नाक 'त्या पांवड्याचो कोणूय' ही जाप भारतीय जनतेक दिवंक येवंक जाय आशिल्लो. पुणून कोणाच्या तोंडांतल्यान कितेंय भायर सरचे पयलींच 'अन्दिराजींक लागून हांव राष्ट्रपती पदार पावलां. तिणे आपणाल्या घरांत म्हाका सात्र मार म्हूण सांगिल्लें जाल्यार हांव सात्र लेगीत मारतलों आशिल्लों' अशें मोट्या भौमानान सांगपी सरदार झैल सिंगान 'राजीव गांधी सोडून दुसरो कोण न्हय' हे तरेची मोट्यान आड्डून जाप दिली आनी लोकशायेची गचीच अंदिली.

त्यावेळार राजीव गांधी बदला दुसऱ्या कोणाकूय काँग्रेसीन प्रधानमंत्रीपद दिल्लें जाल्यार प्रधानमंत्रीपदाक फाव सारके विकल्प खासा काँग्रेसींत भितर तयार जातले आशिल्ले आनी भायरूय जातले आशिल्ले. आनी लोकशायेची प्रक्रिया लोकशायेच्या तत्त्वांक धरून देशांत सुसंगीत रितीन चलूंक पावतली आशिल्ली.

हे प्रक्रियेंतल्यान घडये राजीव गांधीय येवं येताले. पुणून तेन्ना ते नेहरू घराण्याचे 'येरदेर' म्हूण येवंचे नाशिल्ले. प्रधान-मंत्रीपदाक फाव सारको देशांतलो सगळ्यांत बरो मनीत ह्या नात्यान येतले आशिल्ले.

काँग्रेसीन ही वाटूच बंद करून अडयली.

परिणाम : काँग्रेसीकडेन आयज प्रधानमंत्रीपदाक फाव सारको राजीव गांधी सोडून दुसरो कोणूच ना अशें जावन पडलां.

हाचे सारकी लोकशायेची विटंबना दुसरी ना.

येता ते वेंचणुकेंत देशाच्या राजकी मळावयल्यान काँग्रेस सासणाची ना जाल्ली आमकां जाय ती काँग्रेस वायट आनी विरोधी पक्ष बरे हे खातीर न्हय. देशांत लोकशाय आपणाले निजांचे गतीक आनी निजाच्या सत्त्वांक आनी मूल्यांक धरून चलूंक पावची म्हूण जाय.

लोकशायेक सुसंगीत रितीन चलपाक काँग्रेसीन जी वाट बंद केल्या ती अुक्ती जावंक पावची म्हूण जाय.

प्रधानमंत्रीपदाक फाव सारके दुसरे लोक वयर सरूंक पावचे म्हूण जाय.

हे वेंचणुकेन प्रधानमंत्रीपदाक राजीव गांधी सोडून फाव सारको दुसरो कोण ना आनी काँग्रेस सोडून देश चलोवपाची

योग्यताय आशिल्लो दुसरो पक्ष ना हें दाखोवन दिलें जाल्यार बरोवन दवल्लेलें. बरें : लोकशाय जी आयज फकत घुसमट्टा ती फाल्यां साप्प निशेंतली आनी हे निशेंणेन ती माफिया राजकर्णांक धुमशेणां कांडपाक मळ अुक्तें करून दितली.

माफिया राजकर्ण देशांत अिल्लें अिल्लें करून तकली वयर काडूंक लागलां. सगळे कडेन तें अजून पातखूंक पावूंक ना. तें पातळूंक पावचे पयलींच आमी जतनाय घेवंक जाय आनी ताका आडावंक जाय. कित्याक, माफिया राजकर्ण कसलीच तत्त्वां मानिना. कसलीच नीत लेखिना. ताका कसलोच पात्सो ना. कोणा-चोय -विदेशी शक्तिचो लेगीत- आधार घेवपाक तें अतमनना. तें जाणां तें अेकूच : सत्या आपणा हातांत येवंक जाय. ते खातीर कितेंय करचें पडूं, केदेंय मोल दिवंचें पडूं, देशाचे कितलेंय लुकसान जावं.

हे जिद्दीन तें धुमशेणां कांडपाक लागलें जाल्यार तें कोणाचो कसो बळी घेत, सांगूं येना.

## गोंयांत कितें

गोंयांत सगळे अखिल भारतीय पक्ष आसात. पुणून काँग्रेस सोडून अेकाय पक्षाक आपणाल्या पांयार अुवें रावपाची तांक ना.

राजकी प्रभावाचे नदरेन तांकां म्हत्व ना.

म्हत्व आसा तें काँग्रेसीक आनी काँग्रेसी भायर थळाव्या मगो आनी युगो ह्या पक्षांक. (हय, युगोच पक्ष तो).

हांतल्या म. गो. पक्षाची राजवट आमी अणभवल्या.

हो पक्ष परतो सत्येर येवचो अशें आमकां दिसना.

युगो पक्ष आमचीं- खऱ्या गोंयकारांचीं- मत्तां फोडपा पेेल्यान कसलोच दिग्विजय करूंक पावपाचो ना. ताची परंपराच ही- आमचीं मत्तां फोडून म. गो. क सत्येर ~~ह्या पक्षाची~~ सुरवाती पसून ताणे होच धंदो केला. ताणे विनशत काँग्रेसींत भितर सरूंक जाय. भायर रावप आमकां कोंता येवपाचें ना.

ताचो काँग्रेसच्या ध्येयधोरणांकडेन व्हडलोसो मत्तभेदूय ना.

ताका भितर व्हरपाचे खासदार शान्तोराम नायकांच्या दत्तांक आमचो तेंको आसा.

तात्पर्य : आमकां जाय आसूं वा नाका आसूं, आमकां काँग्रेस सोडून दुसरो विकल्प ना.

भाशेचे नदरेन ह्या पक्षांत चार तरांचे लोक आसात.

१. मराठीवादी.

२. कोंकणी आनी मराठी दोनूय आमकां सारक्यो म्हणपी कायलोळयोवादी.

३. कोंकणी जाय अशें तोंडान म्हणपी पुणून अिग्रजीतल्यानूच आमचो राजकारभार चलूंक जाय अशें म्हणपी अिग्रजीवादी. (दुसऱ्या अुतरांमी रोमीवादी; हय, अिग्रजीवादीच रोमीवादी आसता) आनी-

४. कोंकणीवादी.

आमचें म्हणणें : हांतल्या पयल्या दोन जातीच्या लोकांक काँग्रेसीन तिकेटीच दिवंच्यो न्हय. ते मगोंत वतले. वचूं दी. काँग्रेसचें काडये अितलेंय लुकसान जावपाचें ना.



तिसरे जातिच्या लोकांचो चड थातो-मातो करचो न्हय.

तिकेटी दिवंच्यो त्यो निव्वळ कोंकणीवाद्यांक. फाटल्या पंचवीस तीस वर्सां सावन चलत आयिल्ले कोंकणी चळवळी कडेन तना-मना-प्राणान अकरूप जाल्यात तांकां. फकत तांकां.

मराठीवादी म्हण ज्या मतदार संघाची नामना आसा थंय लेगीत 'आमी हार खावं, पुणून तत्वाकडेन तडजोड करचे नात' ह्या नित्यार कोंकणीवाद्यांक अवे करून वेंचून हाडूंक जाय. हार पडपाचीच ना परते, मराठीवाद, कायलोळयोवाद, रोमीवाद, अग्रजीवाद असले सगळे 'वाद' सामणाचे ना जावन वतले. आनी काँग्रेस अदोक निर्मळ जावन वयर सरतली.

खरेपणानशीं काँग्रेसीन ही आपणाक अतिहासान दिल्ली 'अक संद आनी अक आह्वान' अशें लेखून धिरान मुखार सरूंक जाय.

कशेंय आसूं, कोंकणी खातीर रस्त्यार येवपाचो प्रसंग परतो कोंकणी साहित्यकारांचेर येवंकूच जायना. साहित्यकारांच्या दोन पिळग्यांनी रस्त्यार येवन आपणालें रगत आटयलें तें खूब जालें. काँग्रेस हें आह्वान स्वीकारीत न्हय? तिणें अितलेय लक्षांत दवरचें : सगळ्यो कोंकणीमोगी शक्ती तिचे फाटल्यान अुण्यो आसात. बिनशर्त.

## सेवाग्राम आश्रमाचेर हावळ

काँग्रेसच्या फुडाऱ्यांचो अहंकार दुखावलो जाल्यार ते सूड घेवपाक खंयच्या पांवड्यार देंवतीत, सांगूं नज.

हालींच अक खबर कळ्ळी-

फाटले वेंचणुकेंत काँग्रेसचे अक उमेदवार म्हण श्री वसंत साठे अवे राविल्ले. तांकां नागपूर मतदारसंघाची तिकेट जाय आशिल्ली. तो तांगेलो निजाचो मतदारसंघ आशिल्लो. पुणून काँग्रेस श्रेष्ठींनी हो मतदारसंघ दुसऱ्याक कोणाक दिलो आनी वसंतरावांक नागपुराक तेंकून आशिल्लो वर्धा मतदारसंघ मेळ्ळो.

ह्या मतदारसंघांतल्यान वसंतराव वेंचून आयले. पुणून तांणी अदमास केल्लो तितल्या मतांनी न्हय. हें वेंचणुकेंत राजीव 'वेव्ह' चलताली. तिका लागून देशांत जंय जंय काँग्रेसचे अुमेदवार वेंचून आयले थंय थंय ते पन्नास पन्नास हजार, खंय खंय लाख लाख अदोक मतांनी आयले. वसंतरावांक फकत धा काय बारा हजार मतां अदोक मेळिल्लीं.

वसंतरावांक वायट दिसलें. वर्ध्यांच्या लोकांनी आपणालो अपमान केलो ह्या निर्णयार ते पावले. तांगेलो अहंकार दुखावलो. 'अशें कित्याक लागून आनी कोणाक लागून जालें.' हाचीं कारणां ते सोदपाक लागले. तेन्ना तांकां अक कारण मेळ्ळें- वर्धा मतदार संघ हो शरद जोशींच्या 'शेतकरी संघटने' च्या प्रभावांतलो जाल्ल्यान अशें जालें म्हणपाचें.

वसंतरावांची तकली काम करपाक लागली-

फुडले खेपे आपणाक ह्याच मतदारसंघाची तिकेट मेळटली. ह्याच मतदार संघांत आपणाक अवे रावचें पडटलें. हो मतदार संघ 'सेफ' म्हणूं नज. हे खेपे राजीव 'वेव्ह' आशिल्ली. फुडले खेपे ती

आसंची ना. धा-वीस हजार मतां सोंपेपणान हे वटेनचीं ते वटेन वचूं येतात. तेन्ना, आतां कितें करप? मतदार संघाचें रूप बदलून अडोवंक जाय. शरद जोशींचो प्रभाव अुणो करूंक जाय. ते खातीर हांगा 'विकासा' चीं कार्यां चडांतचड चलोवंक जाय. व्हडले व्हडले कारखाने हांगा सुरू करूंक जाय आनी शेतकामत्यांचे कामगार करूंक जाय. ना जाल्यार सास्वती ना. शरद जोशींचो प्रभाव ते बगर अुणो जावपाचो ना..'

वेंचून येतकूच वसंतराव केन्द्र सरकारांत 'पोलाद मंत्री' जाले. तांणी विदर्भा खातीर पांच 'स्टील प्लँट' लोखणाचे कारखाने-मंजूर करून घेतले. आनी तांतले तीन वर्ध्याखातीर राखून दवले.

वसंतराव वर्ध्याक लोखणा कारखाने अवे करपाचें येवजितात म्हणपाची सुलूस लागनाफुडें वर्ध्यांतल्या 'रियल अिस्टेटकारां'नी भरभरीत जमनी विकत्यो घेवन अडयल्यो. हजारी अकड जमीन फुके सवाय दरेन पदरांत घालून घेतली- कारखाने सुरू जातकूच ह्योच जमनी शंबर-दोनशीं-पांचशीं वाट्यांनी चड दरेन विकूंक मेळटल्यो हे आशेन. तांणी हें काम वसंतरावांचे संमतीनूच केलें.

ह्या तीन कारखान्या भितल्ल्या अेका कारखान्या खातीर भूंय वेंचून काडली ती जिस्त सेवाग्राम आश्रमा लागसारची- फकत पांच किलोमिटरांच्या अंतरार आशिल्ली.

सेवाग्राम आश्रम हो गांधीजींचो आश्रम. तो गांधीजी आसतना चलतालो तसोच आयजूय चलता. निखटें 'स्मारक' म्हण तो थंय अुबो ना. थंय वरसांतल्यान तीन चार शिविरां चलतात आनी देशांतले वेगळे वेगळे कडले शेतकऱ्यांनी तरणाटे येवन विधायक कार्याची दीक्षा घेवन वतात. वसंतराव साठे हें जाणा आशिल्ले. आश्रमा लागसार कारखानो काडलो जाल्यार आश्रमवासी ताका विरोध करतले हाची तांकां खातरी आशिल्ली. तांणी आश्रमवासियांक फुसलावपाची अक माण्णी येवजून काडली. ते म्हणपाक लागले, 'हो आश्रम म्हळ्यार आमच्या देशाचें अक व्हड भूषण. गांधीजीं सारकेलो अक युगपुरूस कितले सादे खोंपीत रावन काम करतालो हें फुडल्या पिळग्यांक कळूंक जाय. ते खातीर ह्या पुराय वाटाराक अक 'राष्ट्रीय स्मारक' म्हण रूप दिवंक जाय. आमी अशें करूंया : हो आश्रम आमी राष्ट्राक ओंपुया. ताचे भोंवतणी कांचेच्यो वण्टी आनी काचेचें फाखें घालून ताची जतनाय घेवंया. वारें पावस हांचे-पसून ताची जतनाय घेवंक जाय. स्मारक म्हणूच हो आश्रम सांबाळूंक जाय तुमी तुमचीं शिविरां दुसरेकडेन घेयात...'

पुणून आश्रमवासी म्हणपाक लागले, 'ना. आश्रम जसो चलत आयला तसोच चलत गेो. तुमी तुमचो कारखानोच दुसरेकडेन व्हरात...'

वसंतराव समजुपाचें समजले. तांणी आश्रमवासी लोकांक सोडून दिलें आनी वर्ध्यांतल्या दुडवाकारांक लागीं केले. हे आश्रमवासी लोक वर्ध्याचो विकास जावंक दिवपाचे नात... तुमी संघटीत जायात आनी नेट धरात... अशें तांणी तांकां सांगलें.

कारखान्याचें काम सुरू जालें. विदेशांत रावपी अकलो दुडवाकार अेन. जी. काब्रा हाका हो कारखानो घालपाचें लायसन्स दिलें.



ताका भूय जाय आशिल्ली. शंबर एकड भूय ताका सरकारान दिली. चारशें अकड भूय रियल अस्टेटकारांकडल्यान घेवंक लायली. तांणी घेतिल्ली ताचे दोनशें वांट्यानी चड दरेन. कांय घरांय अुबीं जालीं.

जिस्त ह्या वेळार राजीव गांधी सेवाग्रामाक पावले. तरणे पिरायेचे जाल्ल्यान जावंये - घडये आश्रमाचो अतिहास तांकां कोणें सांगिल्ल्यान जावंये, वर्ध्यांच्या वातावरणान ते प्रभावीत जाल्ले. आश्रमवासी लोकांनी तांकां कारखान्याची खबर सांगली तेन्ना तांणी म्हळें 'ना... कारखानो हांगा येवंचो ना.' वर्ध्यांचे कांय काँग्रेस फुडारी तांचे वांगडा आशिल्ले. तशे प्रांतीय राज्याचे कांय मंत्रीय आयिल्ले. तांकां तांणी सांगलें, आश्रमवासी सांगतात तशेंच जावंक जाय. तुमी येवजितात तशें न्हय...

राजीव गांधी मदीं पडिल्ल्यान कारखान्याचें काम बंद पडलें. वसंत साठ्यांचो अहंकार पयलींच दुखावलो. ते आतां सूड घेवपाचे नदरेन वावळूंक लागले. ते वर्ध्यांच्या लोकांक फुसलावपाक लागले :- 'आमी हांकां दोनशें सत्तर कोट रुपये खर्चून अेक कारखानो घालपाचे आशिल्ले... ह्या कारखान्याक लागून सतराशें लोकांक काम मेळटलें आशिल्लें. ते भायर हजारांनी लोकांक नवे अुद्देग करूंक मेळटले आशिल्ले. आश्रमवासी लोकांनी आड येवन सगळें पाड घालें...' •

वर्ध्यांच्या लोकांक आश्रमवासियां आड चिथावपाचो धंदो ते अपुरांत वसंतरावांच्या सांगात्यांनी नेटान सुरू केलो.

बावडे आश्रमवासी ! राजीव गांधींच्या आश्वासनाचेर पात-येवन रावले.

कांय म्हयन्यांनी कारखान्याचें काम परतें सुरू जालें. वसंत-रावांनी स्पस्ट अुतरांनी लोकांक सांगलें, 'कारखानो येतलो म्हळ्यार येतलो. कितलोय विरोध जावं...' •

आश्रमवासी राजीव गांधीक पत्रां बरयतात, महाराष्ट्र सरकाराक बरयतात ( वर्धा महाराष्ट्रांत येता ) खंयचे कडेन कांय जायना...

ह्या बोवाळांत अेक दीस राष्ट्रपती वर्ध्यांक पावले. आश्रम-वासी लोकांनी तांच्या कानार ही खबर घाली. राष्ट्रपतींनी म्हळें, 'हांव चवकशी करतां. पुणून हें सारकें जायना. कारखानो सेवाग्रामा लागसार येवंक जायना' •

दिल्लीक वचून राष्ट्रपतींनी पोलाद मंत्रालयाक अग्नी महा-राष्ट्र सरकाराक पत्रां बरयलीं... खंयचे कडेन कांय जायना. कार-खानो नेटान वयर सरता.

अितल्यान सोंपूक ना. आश्रमवासी लोकांक 'बुद्ध शिकोव-पाक' हांगा आनीक अेक कारखानो सुरू केला- रासायनीक साऱ्याचो. ताची अुक्तावणी खांसा वसंत साठे हांणीच केल्या. लोखणा कारखानो आश्रमापासून पांच किलोमिटरांच्या अंतरार येता. जाल्यार हो चार किलोमिटरांच्या अंतरार अुबो केला.

वसंत साठे ज्या सरकाराचे मंत्री त्या सरकाराचोच अेक कायदो आसा : 'खंयच्याय राष्ट्रीय वा आंतरराष्ट्रीय म्हत्वाच्या थळा भोंवतणी पंचवीस किलोमिटरां भितर कसलोच कारखानो (वातावरण विखाळ करपी) अुब्राळूंक जायना' म्हणपाचो.

आनी सेवाग्रामा सारकेल्या 'आंतर-राष्ट्रीय म्हत्वाच्या' थळांत फकत पांच किलोमिटरांच्या अंतरा भितर दोन कारखाने अुबे जातात...

• आतां प्रस्न अपुरासता-

देशांत राज्य कोण करता ? प्रधानमंत्रीय न्हय आनी राष्ट्र-पतीय न्हय. तर जांचे सुवार्थ असल्या गजालिनी घुसपल्यात ते कांय दुड्यांकार. आनी वसंत साठे सारकेले तांगेले 'अेजंट.' तांकां जाय तेंच ह्या देशांत घडटा...

'विकासा' च्या नांवान जंय महात्मा गांधींच्या सेवाग्राम आश्रमाचेर लेगीत आयिल्लें संकश्ट व्हडल्या व्हडल्यांक चुकोवंक येना, थंय बाकिच्या थळांचें कितें जातलें, सांगपाची गरज ना.

आतां आयकूंक येता : वसंत साठे आनी तांगेले कांय सांगाती वर्ध्यांच्या लोकांक सांगपाक लागल्यात, 'हो आश्रम हांगा आसा तो मेरेन वर्ध्यांचो विकास निखालूस जावपाचो ना...' •

पयर खंय आश्रमाचे सचीव कनकमल गांधींक प्रमोद शेंडे नांवाच्या वसंतरावांच्या अेकल्या सांगात्याचो फोन आयलो : तुमी विरोध केल्ल्यान सुमार सतराशें लोक बेकार पडटले. तांकां आश्रमांत धाडून दितां. तांकां काम दियात...' •

कनकमल गांधी खीणभर घुटमळ्यांत पडले. पुणून दुसऱ्याच खिणाक तांणी जाप दिली : हय, तांकां धाडून दियात आनी तांचे वांगडा तुमी ह्या कारखान्या खातीर जे दोनशें सत्तर कोट रुपये खर्च करपाचे आशिल्ले तेय धाडून दियात. सतराशें लोकांकच न्हय, सतरा हजार लोकांक आश्रम काम दितलो...' •

अहंकार दुखावतकूच काँग्रेस-फुडारी खंयच्या पांवड्यार देंवतात पळेयात !

-❀-

- म्हजे संबंदान तो कितें म्हणटा तें जाणा जावपाक हांव अुत्सुक आशिल्लीं. अेक दीस, हांव ताचे संबंदान कितें म्हणटां हें जाणा जावपाक तो अुत्सुक आसा म्हणपाचें कळलें ! त्या दिसा सावन कोण म्हज्या संबंदान कितें म्हणटा हें जाणा जावपाची म्हज्यांतली अुत्सुकताच ना जावन गेली.

- आडवाद नाशिल्लो नेम ना पुणून 'जण अेकलो मनीस अेक आडवाद' ह्या नेमाक आडवाद ना.

जाग म्हयन्या-नेमाळें दर म्हयन्याचे १५ तारखेर उजवाडा येतलें.



# कांय यादी

— डॉ. दत्ताराम सुखठणकार

म्हज्या भुरगेपणांत चंद्र आनी सूर्य आसा सर गोंयांत पुर्तुगेज रावतले अशें पुर्तुगेजांक दिसतालें आनी आमकांय दिसताले. ताका लागून कोणें कितेंय केल्यार पुर्तुगेज ताजे कडेन लक्ष लेगीत दी नाशिल्ले.

एक फावट आमी आमचे शाळेंत शिवजयंती मनयली. आनी कित्याक म्हण कोण जाणा, मास्तरान आमकां सगळ्या भुरग्यांक खादिची मुस्तायकी घालून आमची गांवांतल्यान एक फेरी काडली. खादिचो आनी शिवाजीचो कितें संबंद हें त्या शहाजी राजाकूच खबर !

म्हजो एक आतेभाव आसा. ताणें एक वर्स दिवाळेक कागदाचो पुर्तुगेज बावटो तयार केलो. गांवच्या सगळ्या लोकांनी ताजें कवतूक केलें. दुसरे दिवाळेक ताणें काँग्रेसचो बावटो केलो. तोय पळोवपाक गांवचो सगळो लोक आयलो. आनी तांणी ताजें कवतूक केलें. पुर्तुगेजाचो बावटो केलो म्हण कोणांक वायट दिसलें ना आनी काँग्रेसचो केलो म्हण कोणाक भंय दिसलो ना...

यादी ही आत्मचरित्राचीच एक तरा. आत्मचरित्रांत तुमी सगळेंच सांगिल्ल्याचो आव हाडटात आनी तेंय खऱ्यावुऱ्यो आनी यादींत आशिल्ल्यो, पूण जाय त्याच गजाली तुमी सांगतात. फटाशो मारतल्याक यादी आनी आत्मचरित्र दोनी सारकींच. हांवें आज हांगा कांय यादी सांगचें थारायलां. मनीस पन्नास-साठ वरसा वांगलो की ताजेकडेन आपशींच यादिचो सांठो जमता. हालीं स्टीफन इबायगाचें आत्मचरित्र परतून एक फावट वाचपाचो योग आयलो. केदें भव्य आनी विविध रंगांनी भरिल्लें जीवन तें. अशें जीवन कांय थोड्या जाणांच्याच वांट्याक येता.

म्हजो जल्म १९२४ तलो. त्या काळांत गोंयां एका गजाल घडटाली; ती म्हळ्यार कांय घडनाशिल्लें. गांवांत एकच कुरेयचो चेफ, एकच कार्तेर, एकच शाळामास्तर, एकच रेजिदोर, एकच

काद्रे द पोलिस, एकच इस्किरां कुमुन्दाद... केन्नाच बदल नाशिल्ले. अशें दिसतालें की हजारांनीं वर्सां हेच लोक नेमकेर आसात. कोडांत केन्ना किदें घडटा ? आनी जंय घडना थंय यादी कसल्यो मांगतलों ? पूण ह्यो चडसो अर्थ नाशिल्ल्यो यादी सांगपाक हांव जिवो कसो उरलों हाजीच याद पयलीं सांगतां.

मानसशास्त्रज्ञ सांगतात की भुरगो पांच स वर्सांचो जालो की ताज्यो यादी घट्ट जावपाक लागतात. हाचे पयलिंच्योय यादी केन्नाकेन्ना उरतात. पूण त्यो भुरग्याच्या मनाचेर भोवच मोटो आघात करपी गजाली आमत तरच. म्हाका हांव तीन वर्सांचो आमतानाची याद आसा. आमच्या माशेंलांतल्या पोन्त्या घराक राजांगण आशिल्लें. राजांगणांत पावसांत उदक भरतालें. तें व्हांवन वचचें म्हूण एक खळी केल्ली आमताली. कित्याक म्हूण कोण जाणा, चौखेपोंदच्यान खळयेचो कुडको आशिल्लो ताजेर एक फळी धांपिल्ली दिसत ते फळयेचे वयरच आमचो झोंपाळो आशिल्लो. आमच्या शेजरा मोरू नांवाचो एक भुरगो आशिल्लो. मोटो अवचिन्नाळो आनी पिसांट. फुडें तो राजकारणांत पडलो. एकदीस त्या मोरून कांयच कारण नासताना ती फळी काडली. म्हाका ते खळयेंत देंवयलो आनी वयल्यान फळी धांपली. घुस्मटूकच हांव रडूंक लागलों. आनी इतल्यांत म्हजो बापोलयो झोंपाळ्याचेर न्हिदपाक आयलो. ताका म्हजो रडपाचो आवाज आयकूंक आयलो. पूण हांव खंय आसां हेंच ताका समजना जालें. आनी म्हजो आयुश्याचो दोर घटमूट आशिल्ल्यान ताका फळी काडून पळोवपाची बुद्द जाली. फळी वेळार काडिना जाल्यार कितें जातलें आशिल्लें हें सांगपाक म्हजो गरज ना.

म्हज्या भुरगेपणांत, चंद्र आनी सूर्य आसा सर गोंयांत पुर्तुगेज रावतले अशें पुर्तुगेजांक दिसतालें आनी आमकांय दिसतालें. ताका लागून कोणें कितेंय केल्यार पुर्तुगेज ताजेकडेन लक्ष लेगीत दी नाशिल्ले पंडीत मोतीलाल नेहरू भायर पडले; उपरान्त दोन तीन दिसांनी कुमारजुव्यांचे शाळेंतले मुखेल मास्तर गणेश शिवराम सामंत हे आमचे शाळेंत आयले आनी तांणी मोतीलाल नेहरू कोण आनी ते कितें करताले तें आमकां सांगलें. त्या दिसा शाळा बंद जाली. आमचो देस बी आसा हें म्हाका त्या दिसाच पयलें समजलें. गणेश शिवराम सामंत ही व्हडली संस्थाच आशिल्ली. गोंयांत शिक्षणाची वाड जावची अशें तांकां मनापासून दिसतालें. भौच सज्जन असो हो मनीस. आपलें काम सांबाळून गोंयभर फिरतालो. त्या काळांत मराठी शाळा गांवचे लोक चलयताले. खंयचेय शाळेंत मास्तर जाय जालो की गांवचे लोक सामंतगुरुजीक निरोप धाडटाले आनी ते शाळेक रोखडोच मास्तर मेळटालो. सामंतगुरुजी मास्तर धाडूनय वोगी राव नाशिल्ले. तर ती शाळा कशी चलता हें पळोवपाक नाशिल्ल्यांतले दुडू खर्च करून त्या गांवांत परते परते वताले. सामंत मास्तर निवळ खादिचो भेय करताले पूण पुर्तुगेज सरकाराक ताजें कांय लागनाशिल्लें. इतलेंच कित्याक, एकफावट आमचे शाळेंत आमी शिवजयंती मनयली. आनी कित्याक म्हूण कोण जाणा मास्तरान आमकां सगळ्या भुरग्यांक खादिची मुस्तायकी घालून आमची गांवांतल्यान एक फेरी काडिल्ली. खादिचो आनी शिवाजीचो कितें संबंद हें त्या शहाजी राजाकूच खबर. म्हजो एक



आतिभाव आशिल्लो. ताचें नांव सुंदर. ताणें एक वर्स दिवाळेंक कागदाचो पुर्तुगेज बावटो तयार केल्लो. गांवच्या सगळ्या लोकांनी ताजें कवतूक केलें. दुसरे दिवाळेंक ताणें काँग्रेसचो बावटो तयार केलो. तोय पळोवपाक गांवचे सगळे लोक आयले. आनी तांणीं ताजें परतून कवतूक केलें पुर्तुगेजाचो बावटो केलो म्हण कोणाक वायट दिसलें ना आनी काँग्रेसचो केलो म्हण कोणाक भंय दिसलो ना. हो भंय, राग सगळे आयले ते डॉ. लोहिया वांगडा. ४५० वरसां न्हिदून पडिल्ल्या गोंयांत. आनी हांतूंत राज्यकर्तेय आयले. डॉ. लोहियान फकत एका दिसांत जाग हाडली.

मराठी तिसरी जातकच हांव पुर्तुगेज इस्कोलांत वचूंक लागलों. आतां एक नवीच भानगड जाली. इस्कोलांत किरिस्त्रांव भुरगे येताले ताका लागून म्हजें आंगांतलीं भश्टतालीं. म्हजी इस्कोलाची मुस्तायकी वेगळीच आशिल्ली. तीं हांवें एका कोनशाक घडी करून दवरची. कोणय चुकून तांकां हात लावंक गेल्यार हांवें व्हडल्यान किळेंची मारून त्या पापापासून तांकां पयस करचें. इस्कोलांत दुमिंग म्हण एक भुरगो आशिल्लो. तो आमकां बाटोवपाखातीर सगळ्या बांकांक नुथी लावन दवरतालो. पूण आमी बाटले ना हें नशेब. पुर्तुगेज मुळावे शाळेंत शिकोवप्याक प्रोफेसर म्हणटाले. आनी केदो ताजो दबाजो. सेगुंदग्रावाचे परिक्षेच्या वेळार तर हो दबाजो चडच दिसतालो. पुर्तुगेजांनी वतना गोंयच्यो खूब गजाली व्हेल्यो. भांगर व्हेलें तें ते परते दितले अशें मदींमदीं सांगतात, पूण हो दबाजो जो व्हेलो तो मात ते परतून केन्नाच दिवंक शकचे नात सगळ्या सरकारी येप्रेगादांक हिसपाभायर मान आशिल्लो. लिसेव म्हळ्यार सेकंडरी स्कूल पूण थंयच्या प्रोफेसरांचो नेट, आरे म्हज्या बाबा ! आज आमकां गोंयांत कॉलेजीचे आनी युनिव्हर्सिटीचे प्रोफेसर सायकलीन मार्केटांत नुसतें हाडूंक वतना दिसतात. लिसेवाचो प्रोफेसर आनी नुसतें हाडपाक गेलो हें कळय्यारच पणजेची आदिलखानाची पालास कोंसळटली आशिल्ली. हांव सेगुंदग्रावाक पावलों तेन्ना आमची वर्सुकी परिक्षा फोण्यां जाताली. त्या वर्सा परिक्षा घेवंक जो कोण आयलो तो आशिल्लो आमच्या प्रोफेसराचो कट्टो दुस्मान. आमच्या प्रोफेसराच्या खंयच्याच भुरग्याक ताणें पास करूंक नाशिल्लें. दोगूय जाण मडकयचे काय हुंडयचे खंयचेतरी आशिल्ले. ते आरतून परतून सेगुंदग्रावाक परिक्षेक घेताले आनी एकामेकांचे भुरगे नापास करताले. परिक्षेक वशिले लावप हें सरांस आशिल्लें. वशिल्याक गुडे म्हणटाले. लिसेवाक आनी मेदिसिनाकय हें चलतालें. इतलेंच कित्याक, त्रिबुनालारय चलतालें अशें म्हणटात. म्हजो वेळ बरो म्हण म्हगेलो गुडो जुस्त लागलो आनी सेगुंदग्राव हांव पयल्याच धपक्याक पास जालों. फुडल्या शिक्षणा खातीर हांव फोण्यां आल्मेद कॉलेजींत गेलों. आल्मेद कॉलेज त्या वेळार चड नेटार आशिल्ली. लक्ष्मणराव सरदेसाय थंय प्रिन्सिपल आशिल्ले. तांकां दिरेतोर म्हणटाले. कॉलेजींत गजानन देसाय, श्रीपाद बोरकार, राजाराम प्रियोळकार, मुकुंद केळेकार हे सज्जन लोक मन लावन शिकयताले. कॉलेजींत म्हाका खूब इश्ट मेळ्ळे. तातुंतले तिगले मनोहरराय सरदेसाय, वामन सरदेसाय आनी

जुस्तीन कुएल्यु. मनोहर सरदेसाय फुडें फांमाक बी वचून व्हडलो प्रोफेसर जालो. वामन सरदेसाय हालीच आंगोलांत भारताचो राजदूत म्हूण गेल्लो आसा. जुस्तीन खंय तरी जुबीज जालो. हांव मात हांवच उरलों. कॉलेजींत एक दोम वर्सुकी दबाजो जालो. ह्या दबाज्यांत सेक्रेटरीन कॉलेजीचो रिपोर्ट वाचलो. ताका रिपोर्ट वाचपाक वेगळीच खोशी जाताली. कॉलेजींत भुरगीं कितलीं तें तो सांगतालो आनी तांच्यो जातीय सांगतालो तांच्यो जाती कित्याक जाय आशिल्ल्यो ? पूण सेक्रेटरीक तें पटनाशिल्लें. हिंदू, क्रिस्तांव, मुसलमान हांचो हिशेब दितकर तो संसवारांतल्या सगळ्या जातीचे हिशेब दितालो. म्हळ्यार अशें : ज्यू-रोलाचेर भुरगीं-पूज्य, परिक्षेक बसलीं पूज्य-पास जालीं पूज्य. निकाल १०० टक्के, पारशी भुरगीं-रोलाचेर पूज्य; परिक्षेक बसलीं पूज्य. पास जालीं पूज्य. निकाल १०० टक्के निग्रो-रोलाचेर भुरगीं पूज्य. परिक्षेक बसलीं पूज्य. पास जालीं पूज्य; निकाल १०० टक्के. तात्पर्य, एक चिमणी आयली एक दाणो घेवन गेली सारकी काणी. रिपोर्ट सोंपून सोपना. त्या वेळापासून खंयचेय संस्थेचो सेक्रेटरी रिपोर्ट वाचपाक उबो रावलो की म्हाका शेळो घाम फुट्टा. मनोहरराय आमचेकडेन मेळून मिसळून वागतालो. पूण तो दिरेतोरचो पूत म्हण आमी ताका नाका असताना भियेताले आनी मान दिताले. रवींद्र केळेकारय आल्मेद कॉलेजीचोच विद्यार्थी. पूण तो एक वर्स म्हजे फाटल्यान आशिल्ल्यान हांव कॉलेज सोडून मडगांवां वतकर फोण्यां पावलो. ताजी म्हजी भेट फुडें पणजे आमी दोगूय जाण पावतकच जाली. लिसेवाच्या दुसऱ्या वर्साखातीर हांव मडगांवां पावलों मडगांवां दत्तात्रय व्यंकटेश पै हाणीं हिंदू विद्यार्थीगृह म्हण एक शाळा काडिल्ली तांतूंत म्हजें नांव घालें. शाळेचें बोर्डिंगय आशिल्लें. पूण हांव तातूंत राव नाशिल्लों म्हज्या सोयऱ्यांगेर रावतालों तेन्ना हांव एअर दे सावदादीश म्हण स्टेशनाचेर वचपाचो रस्तो आशिल्लो त्या रस्त्यार लोटलीकार भावाच्या घरांत रावतालों. लोटलीकाराच्या घरांत तांचो एक भाचो रावतालो. वसंत अनंत रायकार ताजें नांव. तो म्हजो सामको लागींचो इश्ट जाल्लो. ताका व्यायामाची चड आवड आशिल्ली... आनी तो पदरचे पयशे खर्च करून एक व्यायाम शाळा चलयतालो. ताणेंच म्हाका व्यायामाची आवड लायली. इतलो सरळ आनी निष्पाप मनीस हांवें दुसरो पळयलो ना. ताजो देह जाल्यार ताणें इतलो कमायल्लो की जगांतल्या खंयच्याय देहाबांदावणेचे सर्तींत तो तस्त्रीप मेळोवंक पावतलो आशिल्लो हांवें मडगांव सोडतकर कांय वर्सांनी वसंतान तेजेब पियेवन मुंबय आत्म-हत्या केली अशी खबर आयकूंक आयली. म्हाका त्या दिसा कितें जालां जातलें हाजी कल्पनाच केल्ली बरी.

वर्स सुरू जावन कांय दीस गेल्या मात दत्ता पैन कित्याक म्हण कोण जाणा, आपणालें हिंदू विद्यार्थी गृह व्हरून प्रोफेसर सिल्ला म्हणून एकटो चलयतालो त्या इन्स्टिट्यूट आबाद फारीय हांतूंत विलीन केलें. दत्ता पैले विद्यार्थी हिंदु आशिल्ले आनी सिल्ल्हाले किरिस्तांव. दत्ता पैले थोडे आनी सिल्ल्हाले चड. त्या किरिस्तांवांक आमची इतली नसाय जाली की ते आमकां मेळत तशे मारूंक लागले. बरें, दत्ता पैक सांगपाची माणसुकी नाशिल्ली. कारण दत्ता



पैल्याच वर्गांत ते अपमान करताले. शाळा सुटली की मारांक सुरवात जावची. पुस्तकां बिस्तकां आमचीं सगलीं धिडून उडोवचीं. हांव हरशीं सर्वधर्मसमभाव मानपी पूण मार पडटकार खंयचोणा सर्वधर्मसमभाव ? निमाणें हांवें कंटाळून मडगांव सोडचें थारायलें. घरांत कोणाक सांगलें ना. पूण वसंताक सांगलेवगर म्हाका गांव नज जालें. ताणें म्हजेकडल्यान सगली चवकशी काडली. आमकां सुटी केन्ना पडटा, मारामारी खंयशी जाता, हें सगळें विचारून घेतलें. हांव दुसऱ्या दिसा सदांभशेन इस्तित्युतांत गेलों. इस्तितूत सुटिल्लो मात किरिस्तांव भुरग्यांनी हिंदू भुरग्यांक मारपाक सुरवात केली. आनी अचकीत चमत्कार जालो वसंत रायकार आनी ताजे लोटलीकार आनी शिरोडकार अशे राखेस कशे दोग इश्ट हे खिणाभरयान सायकली घेवन आयले. वसंतान आपली सायकल थांबोवन पयलीं म्हजीं रस्त्यार पडिल्लीं पुस्तकां एकठांय केलीं. तीं म्हज्या हातांत दिलीं आनी म्हाका मारतल्या 'मेलो' नांवाच्या भुरग्याच्या खांदार हात दवरलो. तो मेरेन लोटलीकार आनी शिरोडकारान आनीक दोगां भुरग्यांच्या खांदार मोगान हात दवरले. त्या राखेसांचे हात येदे जबरदस्त आशिल्ले की ते अवचिन्नाळे भुरगे धवे फटफटीत पडले. केलें कितें आनी जालें कितें अशें तांकां घडलें. वसंतान तांचीं नांवां आनी पत्ते विचारून घेतले. आनी अश्यो मारामारी करूं नाकात हां म्हण अपुरबायेन सांगलें. वसंताचो उपदेश सोंपतकर लोटलीकारान विचारलें— 'परतून अश्यो मारामारी करतकर कितें जातलें तें जाणा मूं तुमी.' वसंतान म्हाका सायकलीर डबलसीट बसयलो आनी घरा पावयलो.

पणजे लिसेवाचेर हिंदूक मिस्तीस तशेंच पिडटाले. एकल्या दयानंद बांदोडकारान तांकां मार मारून सरळ केल्ले. आज वसंत रायकारान तीच गजाल मडगांवां केल्ली. त्या दिसा उपरान्त केन्नाच त्रास जालो ना. अहिसक कांती म्हळ्यार, कितें हें म्हाका त्या दिसा समजलें. मडगांवचे किरिस्तांव अशें कित्याक वागताले हें म्हाका अजून समजना. कारण, फुडें पणजे जेन्ना हांव शिकपाक गेलों तेन्ना थंयचे सगले किरिस्तांव भुरगे खासा म्हजे इश्ट आशिल्ले.

-✱-

## जाग प्रकाशन

साहित्य अकादेमीन पुरस्कार दिल्लीं

आमचीं उजवाडावपां :-

१. हिमालयांत... रवीन्द्र केळेकार मोल रु. १०/-
२. पिसोळीं... डॉ. मनोहरराय सरदेसाय  
मोल रु. १०/-
३. कार्मेलीन... दामोदर मावजो मोल रु. २८/-

— गांव देवान केले. शारां देवचारान — अशें  
अकल्यान म्हळां.

खरें आसूंक जाय तें.

मुम्बयंत चार दीस रावले उपरांत केन्ना काय जीव  
हाडून घरा घाल्यार पुरो जाता म्हाका.

मुम्बयंत हांव घुसमट्टां.

मनीस 'मनीम' म्हूण सोबता, सैमाच्या सांगातांत.  
सैमाचेंच अंक आंग कसो जावन रावता तेन्ना.

घरांत मनशां आसूंक जाय. ते भायर सुणीं माजरां  
आसूंक जाय. भायर. गोठ्यांत म्हस वा गाय आसूंक जाय.  
भोंवतणी झाडां—पेडां, फळांफुलां, सुकणीं—पिसोळीं, जीव—  
जिव्राणी सगळें आसूंक जाय.

नखेत्रांनी फुलिल्लें मळब रातचें दिश्टी. पडूंक  
जाय.

दिसाचीं मळबार कुपां अुबूंक जाय.

हो तागेली निजाचो वाटार— natural habitat.

ताका कसली बुद्द जाली कोण जाणा— तो सैमाचो  
सांगात सोडून शारांत मनशांच्या सांगाताक वचून रावलो.  
थंय तो आपणाले खुशालकायेचें चितपाक लागलो.

सत्या— संपत्तिचे फाटल्यान धांवपाक लागलो.

जितलो जितलो सैमा पसून पयस वचून रावलो  
तितलें तितलें ताच्यांतलें मनीसपण अुणें जायत गेलें.  
भितल्ल्यान तो रितो जायत गेलो.

आयज तो धर्तरे वयलो सगळ्यांत चड भयांकून  
जीव जावन पडला.

ताका आयज सांगात मेळटा तो जल्ल्यांचो, हुंदरांचो,  
बिकणांचो, जळारांचो.

केन्नाच एक सुणो पोसता तो : हौशे खातीर.

केन्नाय गुलाबाचें अंक झाड कुडेंत हाडून रोयता :  
सोबे खातीर.

अितलेंय करून तागेलें भितल्लें रितेपण भरून येना.

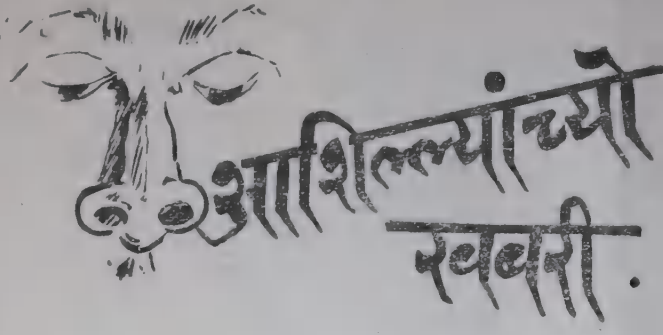
ताका परतो सैमाच्या सांगातांत व्हरून दवरूंक जाय.  
ताच्यांतले गेल्लें मनीसपण परतें येतलें.

सैमाच्या सांगातांत तो देवाच्या सांगातांत अुरतलो.

शारांची संस्कृताय देवचाराची.

मनशाचें नाशें करपी.





# आशिल्ल्यांच्यो सगळी.

— शीला कोळंबकार

आम्रपालीक एक खेप तिच्या दोळ्यांनी  
विचाल्लें,

‘बायें आम्रपाली, आमी तुगेले दोळे.  
आमचे वतीन तूं कटाक्ष मारता. बऱ्या-  
बऱ्यांची काळजा घायाळ करता. आमचे  
वतीन तुवें कटाक्ष मारचे आनी आपलें  
काळीज घायाळ करचें म्हूण व्हड व्हड राजा,  
सरदार, सामंत आपलीं काळजां तुगेल्या  
पायापोंदा दवरतात. आनी तूं तांचेर कटाक्ष  
मारपाचें सोडच, अंक नदर लेगीत मारि-  
नासतना तांचीं काळजां भाडूीत वता. आमचे  
वतीन तूं नाचाचे भाव बरेतरेन उक्तायता.  
आमकां लागून सुनयना, सुलोचना, मिनाक्षी,  
हरिणाक्षी, मृगनयनी बी नांवांनी तुजी  
तोखणाय जाता, त्या आमकां तूं फकत  
एके रेखेन रेखता आनी तुगेलें तें नाक, ज्या  
नाकाचो तुकां कांयच उपयोग जायना, त्या  
नाकांत मात तूं वज्राची काडी घालता.  
तुगेलें तें नाक तुकां थंडी जाली की शेंबडान  
भरता. त्या नाकाची तूं इतली अर्थअपुरवाय  
कित्याक करता म्हूण कळना.’

आम्रपालीन त्या उतराक दोळ्यांक म्हळें,  
‘हें पळेयात दोळ्यांनो, तुमी म्हणटा म्हूण  
विचारतां त्या नाकाचो इतलो दुस्वास तुमी  
कित्याक करतात? नाकांत वज्राची पिली  
आसली म्हूण कितें जालें? दोळ्यांतल्यान  
जेन्ना दुकां येतात, तेन्ना काळजांत भरसून  
काळीं जाल्लीं दुकां त्या वज्राचेर पडून तें  
वज्र भिजता आनी काळें जाता काय ना?  
मागीर त्या नाकांतल्या वज्रांचो कितें  
उपयोग?’

पूण आयज आम्रपालीचे दोळे हटाक  
पेटिल्ले. तांणी आम्रपालीलें कांय आयकलें

ना. आनी आपले तुस्तीन ते भुल्लसून बी  
गेले नात. ते आम्रपालीचे फाटिकूच लागले.  
ताणीं आम्रपालीक सांगलें, ‘तूं नाकाचे  
नाका जाल्ले लाड कित्याक करता ते पयलीं  
सांग.’ तेन्ना आम्रपालीक सांगचेंच पडलें :  
‘आरे पापयांनो, नाक म्हळ्यार जीण.’

‘ती आनी कशी?’

‘आरे, नाका वाटयां आमी उस्वास  
घेतांत. उस्वासाक लागून आमचे कुडींत  
चैतन्य येता. ज्या वेळार नाक उस्वास घेवचें  
थांबयतलें त्या वेळार म्हजे हे सुंदर कुडींत  
चैतन्य आसचें ना. आनी म्हगेले कुडींत चैतन्य  
नासत जाल्यार म्हजेर सुणो लेगीत नदर  
घालचो ना. नाकान उस्वास अंदून दवल्लो  
जाल्यार तुमकां मलप्यांभायर येवचें पडटलें;  
हे तुमकां खबर आसा व्हय? तेन्ना म्हणटां,  
तुमी नाकाकडेन दुस्मानपण करूं नाकात.’

आम्रपालीन अशे तरेन नाकाचें म्हत्व  
दोळ्यांक सांगलें.

आनी ही गजाल खरी आसा. आमी  
लेगीत कोणागेर चली जाली म्हूण आयकत  
जाल्यार विचारतां, चली नाका दोळ्यांनी  
बरी आसा मूं? लग्नाखातीर चली पळेली  
जाल्यार प्रस्न येता, चली नाका दोळ्यांनी  
बरी आसा मूं? आतां हें नाक बरें आसप  
म्हळ्यार कितें? सादारण सरळ नाक  
सुंदरकायेचें लक्षण मानतात. पूण ताचें  
शास्त्रीय कारण पळेल्यार, सरळ नाकान  
खंय उस्वास घेवप सोपें जाता आनी कसलीय  
पिडा सोपेपणीं जायना. धवे फुल्ल चकचकीत  
दोळे म्हळ्यार निरोगी कुडिचो हारसो. नाक  
आनी दोळे बरे उरप म्हळ्यार व्यक्ती निरोगी  
अशें समजुपाचें. कालचक्रावरी आतां ताजे

संदर्भ बदलल्यात ही गजाल वेगळी.

तशें पळेल्यार म्हजें नाक आनी दोळे  
खूबच बरे. म्हळ्यार कामाचे नदरेन.  
(नाजाल्यार म्हाका पळोवन म्हणशात, शी !  
कसले हागेलें नाक आनी दोळे ! ) एक  
अज्शी नदर माल्यार म्हजे नदरेंत सगळ्यो  
गजाली येतात. पूण हांव ओमथे मानेन  
चलिल्ल्यान तें कोणाल्या लक्षांत येना.

आमच्या घराचे मातशे फुडें धेंपो म्हूण  
अंक मनीस रावतालो. हो मनीस अगडवंब  
आशिल्लो. ऊंच ! तितलोच आंगान गुळो.  
पूण धडाच्या मानान तागेले हातपांय साप्प  
बारीक आशिल्ले. आनी ताजी तकली  
जाल्यार आनिकूय ल्हान आशिल्ली. दोळे  
गणपतीचे कशे मोलें आनी कपल  
हांचेमदीं ते मुंगरून गेल्ले. हो मनीस सदांच  
खाकिची अर्दी नाजाल्यार लांब पॅन्ट घाली.  
आनी ही पॅन्ट तो बोमलेवयर बांदतालो.  
ताजेर चार बोटां रुंदायेचो काळो पटो बांद-  
तालो. ताका लागून ताजें पोट अदिकूच  
मोटें दिसतालें. हो मनीस आशिल्लो आंक-  
वार. पूण सगळ्या बायलांचेर आनी चल्यां-  
चेर हाजें बारीक लक्ष आसतालें. (म्हाका  
वायट अर्थान म्हणपाचें ना. ) आमी खूब  
भयणी. तेन्ना फिल्क वतना दोगीतिगी  
भयणी वांगडा वतालीं. म्हजे फाटली भयण  
नीला. ताका मातशी नटपाथटपाची आवड  
आशिल्ली. तें केन्ना स्कर्ट ब्लावज, केन्ना  
पंजाबी ना जाल्यार केन्ना गरारा घाली.  
त्या त्या ड्रेमाप्रमाण केसांच्यो स्टायली  
करी. आनी मातशें मोडत मोडत चलतालें.  
ताज्या मानान हांव आपलें सावें आनी सरळ  
पळोवन चलपी मनीस. तेन्ना आमकां दोगां-



कूय पळोवन तो धेंपो आमच्या बाबाक सांगी 'जाणा बाबा, ती तुगेची चली (म्हळ्यार हांव) बरी. बाबडें ओमथे मानेन चलत बता आनी ओमथे मानेन येता. तिजे फाटली चली आसा न्ही, तिका मातशी सांबाळची पडटली' आनी हें आयकून बाबा येवन आमकां सांगी. आनी हांवूय बी तो धेंपो पयमुल्ल्यान दिसलो की ना चडूच मान बागोवन चलतालें. ताका बाबड्याक केन्नाच कळ्ळें ना की म्हाका ओमथे मानेन सगलें दिसतालें आनी म्हजे भयणीक हेवटेन तेवटेन पळोवन लेगीत कांयच दिस नाशिल्लें.

आमचे सगळ्यांचे दोळे उदकांत भरिल्ले आसतात. आमी मातशीं हांसलीं जाल्यार लेगीत दोळ्यांत दुकां येतात. कितेंय वाचचें आसत जाल्यार पयली दोळे पुसून मागीर वाचचें पडटा. कोणूय जेन्ना आमकां विचारता, 'तुमचे दोळे अशे कशे. सदांच उदकांत भरिल्ले?' तेन्ना आमी तांकां जाप दितां, 'आमचे दोळे पाणीदार.'

म्हजी व्हडली भयण मुंबय शिकताली. ताका एक पार्शी टीचर आशिल्ली. ती विचारी खंय, तू तुगेले दोळे ओले दवरूंक दोळ्यांत कितें घालता? बाबडी म्हजी भयण! आमच्या घरा दोळ्यांत काजळ घालपाची माणसुकी नाशिल्ली. थंय दोळे ओले दवरूंक कोण कितें घालतलो? आनी तशें कितें मेळटा काय ना हेंवूय बी कोणाक खबर? 'म्हजे दोळे अशेच' अशें म्हजे भयणीन कितले खेप सांगलें. पूण ते टीचरीक तें केन्नाच खरें दिसलें ना.

आमी ताकांतल्यान उस्वास घेतांत. आनी नाक म्हळ्यार वासाचें संवेदनेचें केंद्र. मनशाचें नाक खंय दोन हजार तीनशे तरांच्या वासांची नोंद करूंक शकता. संवेदनेचे बाबतींत म्हजें नाक खुबूच संवेदनश्रम. कमलोय वास नाजाल्यार घाण म्हाकां रोकडीच येता. हांव मुंबय रावतां. आनी अजून नाकार लेंस धरून भोंवतां म्हूण म्हाकां घरचीं हांसतात. म्हणटात, मुंबय रावन मुंबयची घाण तुगेले संवकळिची जाली ना काय म्हूण! मागीर हांवूय तांकां सांगतां, मुंबय रावले म्हूण कितें जालें? मुंबय रावन

लेगीत म्हजी संवेदनश्रमताय अजून ना जाल्ली ना.

एक खेप हांवें मुंबय एक चंवरिल्लो आंबो पळेलो. चंवराचो वाम म्हजे भोंव आवडिचो. तो वाम नाकांत भरून घेवंचो म्हूण हांवें दोळे धांपले आनी नेटान उस्वास घेतलो. जाल्यार चंवरा फाटोफाट गटाराचो वास भस्स्कन्न नाकांत रिगलो. तशें पळोवंक गेल्यार मुंबयचे वास तरांतरांचे. विक्रोळीचो वास वेगळो, बांद्राचो वेगळो, माहिमचो वेगळो, शिवडीचो वेगळो, मालाडचो वेगळो आनी कुलाव्याचो वाम वेगळो. ३१ डिसेंबराचे राती १ वाजले उपरांत कुलाव्याक तुमी वचशात जाल्यार संवसारांतल्या सगळ्या देशांतल्या बऱ्यांतल्या बऱ्या चेराचो, स्प्रेचो परमळ घेवंक मेळटा.

आतां तरांतरांचे स्प्रे आयल्यात. पूण ह्या स्प्रेचो वास म्हाका उग्रसो दिसता. स्प्रे मारलो काय थोडो वगन बरें दिसता. पूण दीसभर हो वास दसून रावलो जाल्यार तकली फोडूंक लागता. स्प्रे परस कॉलन-वॉटर जायतें बरें!

म्हाका दिसतालें खंयचेय गजालिचो वास पयली म्हाकाच येता म्हूण! पूण म्हजी मांय आमगेर आइल्ली, तेन्ना म्हाका कळ्ळें की तिच्या नाका मुखार म्हजे नाक कांयच न्ही म्हूण! तिका कसल्याय वस्तुचो वास तरी येतालो नाजाल्यार वास तरी मारतालो. जेन्ना ती वास आयलो अशें म्हणटाली तेन्ना बरो वास आयिल्लो आसतालो. आनी वाम मारता म्हळें की तिका घाण आयली म्हणून समजुपाचें. एक खेप तिणें म्हाकां पेज करपाक लायली. हांवें तिचेंच हाडिल्ले उकडे तांदूळ कुकरांत घालून बऱ्यो पांच स शिटयो जातासर शिजयले. पूण ते तांदूळ गांवांत रात्रीर जशे फुलार शिजून येतात तशे कुकरांत शिजले नात. तिका ती पेज आवडली ना. घट जाल्या म्हणपाक लागली. खरें आसूं येतालें. कित्याक तर तांदूळ पोन्ने आशिल्ले. तेन्ना हांव केरळा समाजम च्या दुकानांत गेलें आनी थंयच्यान उकडे तांदूळ हाडले. दुसऱ्या दिसा ते सात आठ शिटयो जायसर कुकरांत शिजयले. ते फुलार शिजले. म्हजी मांय पेज जेवंक

बसली. इतिलशी पेज जेवली आनी म्हणूंक लागली, 'म्हाकां नाकां ही पेज!' म्हाकां इतलो राग आयलो म्हूण सांगूं? इतले त्रास घेवन हांवें हिजे खानीर पेज शिजयली. आनी ही ती पेज नाकां म्हणटा. घरांत आनीक कोणाक पेज जेवपाची संवय ना. हांवें तिका विचाल्लें, 'तू ही पेज कित्याखातीर नाकां म्हणटा?'

'पेजेक वास मारता.' तिणें सांगलें.

'कसलो?' हांवें विचाल्लें तेन्ना तिणें सांगलें, आमी जेन्ना घरा उकडे तांदूळ करतां न्हीं, तेन्ना भात भाणांत मिजयतां. तुवें हे तांदूळ हाडल्या न्ही ते लोखणाच्या आयदनांत उकडल्या दिसतात. ताका एकतरेचो वास मारता.

हें आयकून म्हाका एके काणयिची याद जाली. एक खेप एका राजाकडेन दोग मनीस आयले खंय. एकल्यान सांगलें, आपलो स्पर्श बरो आसा; जाल्यार दुसऱ्यान सांगलें खंय आपलें नाक बरें आसा म्हूण! राजा तांची परिक्षा घेवपाची थारायता. ते राती तांकां राजवाड्यार दवरून घेता जेन्ना ते जेवंक बसतात, तेन्ना बरें नाकवालो सांगता, 'म्हाकां हें शीत नाकां. ह्या शिताक मेल्ल्या मड्याचो वास मारता.' राजा शिपायकांक ते तांदूळ खंयच्यान हाडिल्ले हाच्या सोदाक धाडटा. चवकशे उपरांत कळटा की ते तांदूळ ज्या भाताचे आशिल्ले तें भात ज्या शेतांत पिकलें त्या शेताचे कुशीक मसुंड आशिल्ली. आनी ताजोच वाम त्या बऱ्या नाकवाल्याक आइल्लो.

आतां कोणाकोणाक कसले वास आवडत सांगूंक नज. म्हाकां जाल्यार घाणयारीच्या पानांचो आनी फुलांचो लेगीत वाम आवडटा. म्हज्या एका मित्राक ल्हान भुरग्यांचे ओंकिचो, कुतिकुरा पावडरीन भरिल्लो वाम बरो लागता. म्हजे एके इश्टीणीक दिवलेंतली वात वाडयली काय इल्लो जो धुंवर येता, ताजो वाम आवडटा. थोड्या लोकांक नव्या पेपराचो वाम जाल्यार थोड्यांक नव्या लुगटाचो वाम मानवता. थोड्यांक फुलांचो वाम आवडटा. जाल्यार म्हज्या एका मित्राक बायलेच्या घामान



भिजिल्ल्या जायांचो वास आवडटा...

जायो म्हणटकीच याद जाली. एक खेप हांव प्रियोळा श्री. रवीन्द्र केळेकारागेर गेल्लें. तांच्या घरमुखार जो दोंगोर आसा, थंय झोपां आशिल्लीं. हांवें म्हळें, कसली हीं झोपां? 'जायांची!' गोदुबायन जाप दिली. हांवें म्हळें, तुमकां कितलें बरें न्ही? जायो फुलल्यो काय वाऱ्याबराबर तांचो परमळ सोमतो तुमच्या घरांत 'आंवय! खंयचो वास आनी कितें? फुलां फुलचे पयलींच कळयो बुड्डून व्हरतात लोक...' खंय्यांनीच! बरी याद जाली. जायांचो वास पोटाभर घेवपा खातीर जायांचे पुजेक मुद्दम गेल्लें हांव एक खेप म्हाड्डोळा! त्या दिसा म्हाड्डोळकार एक जाय विकिनात खंय! सगळ्यो जायो देवीक ओंपतात. देवीच्या देवळांतलो मंडू, धुंद, स्वर्गीय वास पोटा भरून घेतलो. त्या वामान तृप्त जावन घरा आयलें.

म्हाड्डोळकार एक दीस अशो सगळ्यो जायो देवीक ओंपतात, तशें एक दीस, फकत एकूच दीस सगळ्यो जायो झाडार फुलूंक दीत काय? म्हजे सारकिल्या जायां-वासा पिशांक जायांच्या स्वर्गीय परमळान घुंद जावन, तरल कल्पनेच्या सपनांत गंधमय जावंक दीत काय? वारो येतलो. जायांचो परमळ घेवन पयस वतलो. आनी सगळ्यांक सांगीत सुट्टलो, 'पळेयात, आयज जायो झाडार फुलल्यो... येयात... जायांचो परमळ घेयात आनी तुमचीं काळजां परमळीत करात... आयच्या दिसा सगळीं दुखां... हुसके विसरात स्वताक विसरात आनी जायांच्या वासान परमळीत जायात.

खंय्यांनीच अशेतरेन एके चान्न्याचे रातीं जायो झाडार फुलूंक दीत जाल्यार जायांचीं तीं पांचवीवार झोपां रातिच्या काळखांत आनीक गडद दिसतलीं. तांचेर फुलिल्ल्यो धव्यो फुल्ल इल्ल्यो इल्ल्यो जायो चान्न्यांत आनिंकूय धव्यो दिसतल्यो... मळबांतल्या नखेत्रांवरी...

आमगेर एकलो मनीस येतालो. तो सुक्या बांगड्याक सुवासीक अगरबत्ती म्हणटालो. म्हाकां याद जाता, आमी शाळेंत वतालीं तेन्नाची. शाळा एकाक सुट्टाली. खुब

पावम पडटालो. भायर रस्त्यार येतकीच सुक्या बांगड्याचो वास पोटाक लागिल्ले भुकेची याद दितालो आनी तो वास हेंवूय बी सांगटालो की पावसाक लागून कांयच नुसतें आयिल्लें ना. घरा मुंगटाचें हुमण आनी किसमूर आसतली. घरा पावसर तो खाऱ्याचो वास फाट सोडिनाशिल्लो. घरांत सरतकीच बी तोच वास तोंडाक उदक हाडटालो. सुवासीक अगरबत्ती हें नांव कितलें सार्थ आशिल्लें ताका!

आमचे कोंकणींत वासाक परमळ म्हणटात. पूण बाकिच्या वासांक तरातरांचीं नांवां आसात. देखीक हिवसाण, खारसाण, खातसाण, खंवटसाण, दरपटसाण, बेळूस बी. हांतलें एक जरी उतर उच्चारलें जाल्यार जिस्तूच कसलो वास आसूं येता हें समजता. देखीक, हिवसाण म्हळी काय नुस्त्याचीच याद जातली. बेळमप वेगळें आनी खंवटप वेगळें. वासां वासांतलो इतलो बारीक फरक आनीक खंयचे भाशेंत आसत सो दिसना म्हाकां. आनिंकूय तरांतरांच्या वासांक तरातराची नांवां आसतलीं तीं सोदून काडूंक जाय. कित्याक, ह्या असल्या उतरांचेरूच भाशेची गिरेस्तकाय, भाशेची सुंदरकाय आनी भाशेचो परमळ अवलंबून आसता. तरांतरांच्या अर्थाचीं तासां दाखोवपी उतरां म्हळ्यारच साहित्याचें नाक.

नाकावेल्यान कोंकणींत कितलेशेच उतरां-प्रयोग आयल्यात. देखीक शिमरो, नाक-कातरो कट्टीभर उदकांत नाक बुडोवन जीव दिवप; शिमऱ्या नाका हळुहळू कापा, नाक वयर आसप, नाका पगस मोतीं जड आसप; नाक वक्षर करून उलोवप; नाक नासप बी. आनिंकूय घडये आसत.

अश्यो ह्यो आमात नाक आशिल्ल्यांचो खबरी!

-३-

## गोंयचे आमी पूत गा

गोंयचे आमी पूत गा  
शान्ततायेचे दूत गा  
अस्मितायेचो लागला ध्यास  
म्होंवा मूस जावंचे गा  
गोंयचे आमी पूत गा

दोंगुल्ल्यांनी परमळटी  
पांचवी पांचवी रुखामळां  
माड पणस, सोन चांफो  
करया तांची राखण गा  
गोंयचे आमी पूत गा

पाटा उदका ताल खंय  
सवण्यांचें गीत थंय  
तांबडे तांबडे भुंयेंत हे  
रुजल्या आमची जीण गा  
गोंयचे आमी पूत गा

जुवारेच्या ल्हारा; ल्हारार  
मांडवीच्या शितळ कायेर  
साहित्याच्यो फुलता वळी  
गुंथता तांचे झेले गा  
गोंयचे आमी पूत गा.

फुडार आमचो परजळटा  
भुको आमच्यो मळब भर  
बांदची कमर जावंचे तयार  
येवकार तांकां दिवंचो गा  
गोंयचे आमी पूत गा.

- शिलू गांवकार

- किडी मुयांपसून नक्षत्रलोका मेरेनच्या संवसारांत अंका फुडलीं अंक अजापां भरिल्लीं पळोवंक मेळटात. मातशी काळजांत नदर मारून पळे- अंका फुडलीं अंक अजापां थंयूय दिश्टी पडटलीं.



# केक चिरो नि ए चिरो हूळटा ना

ती उध्वस्त वास्तु, फुटून, फासपून पडिल्ल्या चिऱ्यांच्यो फातरांच्यो राशी आनी थंयची ती भिरांकूळ गंभिरताय ! मुमुंडिच्या घडयेर वचून बसचें तसो हांव केन्नाकेन्ना थंय वचून बसतां. थंय वचून बसलों की हांव कदीमकाळाच्या काळक्या पोकळेंत रिगतां. मन भोव अस्वस्थ जाता. काळजाक हुरहुर लागता. दिसता म्हजी नाळ त्या फुटून पडिल्ल्या चिऱ्या राशीपोंदाक पुरिल्ली आसा आनी म्हाका ती उस्तून काडची आसा. म्हाका त्या चिऱ्या राशिचें आनी चक्रा-फातराचें गुपीत जाणून घेवचें आसा. घटण जाल्ल्या घटनाचेर ती चिऱ्या राम अजून तशीच आसा. तांतले चिरे, फातर अजून कोणाच्या दुरीगाक, घराच्या सोपणाक पडले नात. कारण गांवांत अशी एक हवाच पसरिल्ली आसा. त्या चिऱ्या राशीपोंदाक एक हळडुवो हळदीची मुळी कसो सोरोप कितलिशींच वर्मा आसा. तो राखणदार कोणें चिऱ्यांक, फातरांक हात घालो की फोसस SS करून फाडे काडून उबो रावता. म्हजो हाजेर विस्वास आनी भावार्त आसा. लोक अशेंय सांगतात, त्या घटनाचेर रातचो नित्यनेमान कोणतरी दिवली लायता आनी घांट वाजयता; ती नाशिल्ली घांट कोण वाजयता आनी ती कोणें आयकल्या हें कोणाक खबर ना. आनीक लोक अशेंय सांगतात हंय बाराय म्हयने उत्सवांत बुडिल्ले

भिकारी उबो रावचो तसो तो कमर बागवोन उबो आसा. भर दनपरांय तिनमांजचो काळोक ताज्या पानांमनांत रिगिल्लो आमता आनी तो पिपळारूव भोव गूढ गंभीर दिसता. ताज्या पानांतल्यान दुक्का गळतात अशें दिसता. हांव केन्नाकेन्ना तिडकीन म्हणटां, सांग पापया, सांग, तुजो दुक्का कोणाक तरी मांग. तुजे अवतिकायेची आनी त्या फोडून उडयिल्ल्या देवळाची काणी सांग. ह्या देवळाचो एकेक चिरो तुट्टाना निखळून

## - महाबळेश्वर सैल

फुटून मातयेभर्वण जाताना फक्त तुवेंच पळेंलां. तुवेंच तें दुख भोगलां ! कात्यां तूं असोच पाळांमुळा उमोवन धातरेर पडून मेलो जाल्यार ह्या देवळाचो सगळो दुखून इतिहास चिऱ्यांचे राशीपोंदाक तसोच काळकांत उरतलो. तूं उलय .. तूंच एकलो निमाणें गवाय हें घडणुकेचो ! असो तोंड धांपून रावं नाका ..

अचकीत पिपळारूखांचीं पानां सळसळटात. पावसाचे दडकेवरी पोत्रे पुविल्ले सूर पानां-पानांतल्यान देवंक लागतात. हुंडकेतात, धोरे जात, रडूंक लागतात... खऱ्यांनीच हांव कितें आयकतां काय म्हाका भास जाता,

भट घांटीर आयलो आनी व्हडाव्हडान घांट वाजोवंक लागलो. कितलोसोच वेळ घणू घणू घांट वाजयत रावलो. बायल वोगगी कांचवेल्ली.

घरांघरांत हांतुरणार पडिल्ल्या लोकांच्या आंगार बडयो बसतात. जो तो उठून बसता आनी म्हणटा, ह्या आडवेळार ही घांट कोण वाजयता काय .. कोणाचेर संवार आयला .. कोणाचो जीव गोळाक लागला ... कसलें हें अपशरण ...

घांट वाजयतना सट्कन घांटिची वाजणी तुट्टा आनी ती भटाच्या हातांतच येता. आतां घांट सामकी मोनी. आवाजाचे पडसादूच विरून वतात. भट बायलेक म्हणटा, पळयलें मुगो, ही येदी व्हडली एका मणाची घांट पूण बोटायेदी वाजपणी नासल्यार कित्याक उपकारता ? ... .. मदींच भटणीक आपसुकच जाग आयली- पळेना तर भट ना. तिणें घर धुंडाळ्ळें, मागीलदारयां वचून पळेलें, व्हडाव्हडान अले माल्ले पूण भट खंयच ना !

कात्यापाराची अंजुमुंज निवळी मारताली. ते निवळेंत तिणें पळेलें, भट घांटिच्या आड्याक हुमकळटा ! ताजीच एक वाजपणी नाशिल्ली घांट जाल्या !



कांयच कळना. पूण हांव त्या काळच्या अज्ञात पोकळेंत आपसूक रिगत वतां. तो मोनो रुशी उलयता पूण म्हाका ताजी दुक्कां होलमतात, खोलायेन होलमतात ... ..

... देवाचे गर्भकुडींत पर्जळपी नंदादिपाचीं कीर्णां जुस्त पिंपळापेडार येवन पड्टालीं आनी पिंपळारूख धन्य जातालो. ताज्या भुरगेपणापसून ताका हें सूख मेळ्ळें आनी तो उर्बेन आपली सत्री फुलोवन वाडलो. बारा वर्सांचो भुरगो बावीस वर्सांचो तन्नाटो कसो दिसूंक लागलो. पळेतां पळेतां ताणे आपल्या खांद्या ताळ्यांनी देवळामुखावेलो सगळो वाठार व्यापलो. देवळीण फुलू सदां देवळाचें आंगण धरून पिंपळाचें पेडमेरेन झाडलोटीन नितळ करताली; ताणे सदां म्हणप 'पिंपळा-देवा हांवें सदां तुवें सांडिल्लीं पानां झाडून-लोटीन नितळ करप आनी तुवें तितलीच पथीं रकोवन दवरप. म्हजें कमर वळोन येता तें दिसना तुका ... ?

दर सोमाराक गांवच्यो सवाशिणी आनी हेर जायते लोक पिंपळाक प्रदक्षणा घालताले. भक्तिभावान पेडाचेर तकळी दवरून नमस्कार करताले. सुतांपुनवेक दर एका घरांतल्यान नवो जानव्यां जोड पड्टालो. बुवा आपलीं कीर्तनां ह्याच पेडार उबो रावन करतालो. फांतोडेर सदां देवळांत घुमटामुबारी जाताली. आनी शेनाय वाजताली. त्या मंजूळ आवाजांत पिंपळाच्या आंगाखांदार बगिल्ली शेवणीं उठून किटकिटूंक लागतालीं. पांखां फुलोवन नाचतालीं आनी दिगंताराक उडून वेतालीं.

दीसभर देवळांत राबितो. गांवच्या लोकागचें भक्तिभावांचें आनी विसव घेवपाचें एक थळ. शिगम्या पुनवेचे चवतीक हांगासर व्हड जात्रा भरताली. तीन दीस अखंड उत्सव चलतालो. चौथे वाठारांतलो लोक लोटून येतालो. ज्या दिसा रथ भायर सरतालो त्या दिसा तर लोकांची सामक्की लूट जाताली. हतिचे सोंडये येदे दोर शकड्यांनी लोक धरून रथ ओड्टाले. शब-शबयच्या हालेंटिनी वाठार भरून वेतालो. स्त्रावणांत जाल्यार म्हयनोभर उत्सव चलतालो. दरएका सोमाराक अभि-शेक करतल्याची खेटाखेट जाताली.

मुखावेलें तळयेंत भर वैशाखांत लेगीत गळोभर उदक उरतालें. देवूळ गेलें आनी तळयेचें एकेक सोपण कोंसळून पडूंक लागलें. आनी तळीय पुरून गेली. आतां ती फोणकूल कशें घाणिच्या, कुशिल्ल्या उदकान भरिल्ली आसता. तांतूंत म्हसरां घोटाट.

फक्कत पिंपळ मरण येना म्हण हांगा अपभ्रष्ट कसो उबो आसा. फाटलीं तीनशे वर्सां तो आपलें अर्थहीण एकमुरें जीवित जियेता. आतां ताज्यान नज जालां. आतां तो आपलीं पाळामुळां अळंग करून अश्या एका मोडाची वाट पळेता, तें ताका सासणाचें आड उडयतलें. ताका एक फावट त्या नाशिल्ल्या देवाच्या आनी देवळाच्या सोंपणार घालून घेवचेलें आसा !

देवूळ तशें ल्हानच आशिल्लें. ल्हान पूण सोबीत. गांवठी नळयांनी शाकारिल्लें, वण्टीक चुन्याचें लेपण लायिल्लें आनी त्यो तांबडे मातयेन चितारिल्ल्यो. सभामंडपाचे फातरांचे खांब बेसबरे कांतयिल्ले. खांब्यार वाली, फुलां आनी कमळां कातयिल्लीं. देवळाचे घुमटेचेर चार मणांचो पितळेचो कळस बसयिल्लो. देवळाच्या दोनय कुशीक अजून दोन सामक्की ल्हान घुमटयो कशीं देवळां आशिल्लीं. दावे वाटेन पायकदेवाचें तर उजवेवटेन ब्रह्म्याचें.

हो गांव आतां दिसता ते परस भोव वेगळो आशिल्लो. रान. ताचे मदींमदीं शेतां आनी कुळगरां. कुळागरांचे कुशीकुशींनी माणकुलीं चंद्रमोळीं घरां. देवळाफाटल्यान आतां जो पडींग दोंगुल्ली दिमता थंय अटंगें रान आशिल्लें. थंयसान दिसनय वागाची गरड आयकोंक येताली. देवळासकयल्यान व्हावपी न्हंय बारायमाम भरून व्हांवताली. ताजे उदकाचे पाट कुळागरांनी आनी वांगणांनी भोंवताले. तकली वयर करून चयलें की सगळो वाठार लिप्प पांचवोचार दिसतालो. मदीं न्हंयची रुप्याधार चकचकताली.

गांव बदल्लो, मनसां बदल्लीं, देव आनी देवूळय उल्लें ना. पूण त्या देवळाचो पुजारी, गांवचो पुरयत वामन भट मात पिंपळारूखाचे यादस्तिकेंत घट्ट रुतून बसला. आतां इतल्या बर्मानय चित्तल्यार दिसता, भटच खरो

आशिल्लो. भटान केल्लेंच समा आशिल्लें. एक अंतपार नाशिल्लें मोड थांबवचेलो यत्न ताणें नेकीन केलो. पूण हातभर भट आनी मळव गिरगिरायत आयिल्लें येदे व्हडलें उटंगाराचें मोड ! भट उणो पडलो. गांवा-चेर हावळ आयली आनी ती देवाची सामाय, भटाली भक्ती, गांवांची शक्त कोणच थांबो-वंक शकलो ना. भटान ती आपणालीच हार अशी धल्ली आनी तो समतोच गळसणलो. मातये भवण जालो.

त्या वर्सा मीर्ग धरिल्लो. मोगापावस म्हळचार पावसान धारच तुटयली ना. सारकें तीन म्हयने कुपांच्या काळ्या कव चांतल्यान एक वोताचें कीर्ण धर्तरेर झिरपलें ना. पावसाच्यो दडकेर दडको. ना तर रड आनी पिरपीर. शेतांनी आनी कुळागरांनी धिमीभर रेबो सांचलो. शेत तर कुसुनच गेलें फोफळीचेर एक फोफळ धल्लें ना आनी कुमेरींत मिरसांगेचेर एक सांग धल्ली ना. न्हां तर उपाट भरून घोंग्यांनी व्हांवताली. आनी दोनय धडो धुंवन व्हरताली. न्हंयचे धडयेवेलें कितलेशेच रूख हुमटून पडिल्ले. त्या वर्सा गांवांत मर्णां म्हण कितलीं जालीं ! एकवटेन पावस धार तुटयना आनी दुमरे-वटेन लासूंक मुको जळोव ना. लोक हात-रापट्यान आडमर करून धडो रचताले आनी मडीं लासळाले.

न्हंयेंक हुंताराचेर हुंवार येताले. पूण उदक वयर चड्टालें आनी देवळापसून वांव-भर अंतरार थांबतालें. पिंपळारूखाक दिस एक फावटतरी न्हंय येवन देवळाच्या सोप-णाक तेंकची; तरच कितेंतरी वरें घडटलें. पूण ना. न्हंय हातभर अंतरावेल्यान पथीं गेली. पूण देवळाक भेटली ना. पिंपळाचे सामक्के उतळताप ! शंबर वर्सांतल्यान एक फावट आयिल्ली ही संद चुकली !

पावसाळो गेलो आनी हाडां फोडून उडो-वपी शींय पडूंक लागलें. लोक रातरातभर आंगणांत उजो करून तातून लाकडां सारीत बसताले. सगळ्या वाठारांत शेंळेवन गेल्ले-वरी कुलकुल्यान शींय खातालें. तातूंत दंव आनी धुंवटी. ह्या दंवान आंब्याची चव-रिल्लीं कणसां हाळ करून उडयलीं. ताजो चिखोल जावन झाडांमुळांत पडूंक लागलो.



त्या वर्सा पणस मात झाडाक अतोनात लागले. मूळ धरिल्ले तुरो मेरेन राखेसावरी बांबवां पणस दर एका झाडाक लोंबताले.

पावसाळ्यांत रोयिल्ले सरदे शेत कुमून गेल्ले. उपरांत रोयिल्ले वांयगण मात बेसबरे जाल्ले. लोकांक आतां वांयगणाचोच आधार आशिल्लो. शिगम्या तेंपाचें खर नितळ वोत पडूंक लागलें आनी वांयगणाचो गोटो पिकूंक लागलो. पोरां चारांचुन्नां पुजावंक रानां-मळांनी हेडूंक लागलीं. न्हंयचे, व्हाळाचें उदक निवळ्ळें आनी त्यो संथ व्हावंक लागल्यो. दिसले आतां सगळें जाग्यार पडलें.

देवळा सकयल न्हंयेच्या मोण्णार एक व्हड कोंड आशिल्ली. चैत्रांतलेगीत तातूंत तीन पुरस उदक उरताले. कोंडीर जायती संवकळ आमताली. बायलो न्हावंक उमळूंक येताल्यो. धडयेर भुरगीं खेळटालीं, गोरवां वासरां उदक पियेतालीं. कार्तिक पुनवेचे तयेक कोंडीर दीपजळ म्हण सुवाळो जातालो. ते रातीक देव एकवीस सोपणां देंवन पाल-खेंतल्यान मिरयत कोंडीर न्हावंक म्हण येतालो. गांवचे पांच म्हालगडे शिवणी पानांच्या दोण्यांतल्यान उदक घेवन देवाक न्हाणयताले. तो तांगेलो खाशेलो मान. तेन्ना गांवचे सगळे लोक काट्यां कापून ताजो गीर काडून केल्ल्यो पणट्यो उदकांत सोडटाले. त्यो पणट्यो उदकाचेर बेस बऱ्यो उबताल्यो. शेकड्यांनी अशो पेट्ट्यो पणट्यो उदकार अचळय भोंवतात तें पळोवंक बरें दिसतालें.

एक दीस दनपरां बैलांक उदक पियेवंक म्हण कोंडीर गेल्लो एक धा बारा वर्सांचो भुरगो भियेवन किळांच मारीत पर्थो देवळा-मुखार आयलो. तो एका सारको खर्शतालो. तांगेल्या तकलेवेल्या केसाच्या भोंवत्यानदीं लामपी शेंडी वयरमखयल हालताली. मुजी-तल्यान सुटिल्ल्या केस्टेच्या शेवटाचीय ताका सुट नाशिल्ली. ताणें काचाबूल जायत भटाक म्हळें, 'भटानू, कोंडीचे धडयेर हें येदें व्हडलें अरिस्ट येवन पडलां !'

भटान वचून पळे जाल्यार सारकें दोन बांब मानगें धडयेर पडून वोत खाता.

कोंडीर मानगें आसा ही खबर हां हां म्हणटां गांवभर पातळ्ळी. त्या दिसाच्यान कोंडीवेली संवकळ सोंपली. येदी व्हडली

गडगंज कोंड सामक्यी बजर पडली. आतां ती खूब गूठ, गंभीर दिसताली. एकाद्र्या तिनगांजकात्रेवेली ताजी भिरांकूळ अवस्था पळोवं नज जाताली. आदींच ती धडयेवेल्या झाडांनी आनी झोपांनी वेडून पडिल्ली. जायते रुख ताजेर बागवोन आयिल्ले. आतां मनशाली संवकळय सोंपली म्हणटकीर ताजी अवतिकायच बदलून गेली.

ह्या देवाचेर ह्या वाठारांतल्या लोकांचो भोव भावार्त. कसलेंय बरें काम देवाचो कौल घेतलेबगर जायनाशिल्लें. पूण ह्या दिसांनी उजवो कौल म्हण कोणाक मेळनाशिल्लो. खांब्याक प्रसादाक फुलां लावन-देवस्थ उबारून वरावरा गाराणें घालीत बसले तरी शेवटाक फूल पडटालें तें दावेंच !

गांवाचेर हावळ येवंक लागल्या हाची सुनशा लोकांक आपशींच लागिल्ली. चोंय कडल्या वाठारांतल्यान पाड्यो खबऱ्यो येताल्यो—कोणतरी सात समुद्राभायल्यान आयल्यात आनी ते हड्डयार तुबकां तेंकोवन भेटायतात. कोण म्हणटाले ते देवाच्या राज्यांतल्यान आयल्यात आनी वज्रां, माणकां वांटीत भोंवतात. तर कोण म्हणटाले, पाताळांतले धवे राखेस ते. तांकां सात रेड्याचें बळगें आसा; तांचें आयकतल्याचें ते कल्याण करतात; ना तर समतेच मारून उडयतात.

लोक काचाबूल जावन भियेवन फक्कत वाट पळेटाले. जोता फाटल्यान भोंवताना बैलांक 'हऱऱ' करून व्हडान आड्डुक्य दादले कचरताले.

एक दीस गांवचे शिमेर शिमेरुवापोंदाक तीसचाळीसजाण येवन उबे रावले. तांणीं गांवच्या बुदवंताक सांगणें धाडलें; 'आमी आयल्यांत म्हण सांग !' गांवचो म्हालबुदवंत चुड्यान गांवच्या कांय दाणग्यादुणग्यां दादल्यांक एकठांय केले. तांच्या हातांत फक्कत दांडे आशिल्ले. आनी कमरेवेल्या माकडेंत कोयती. तांणीं कास्टी लायिल्ली आनी तकलेक तांबडो रुमाल बांदिल्लो. कास्टेचे एक शेंवट धोपरामेरेन लांबताले. तांच्या पायांक व्हाणोय नाशिल्ल्यो.

ते भियेतभियेत तांचेसरी गेले. शिमेरु-खासरी तीसचाळीस जाणांची एक खडहार

फौज उबी आशिल्ली. तांबडे धिप्पाड सोल्दाद ते मनीसच काय मनशाभायरे आनीक कोण असो तांकां कांय खीण दुबाव पडलो. ते बरे कोट, पाटलोण न्हेशिल्ले. माथ्यार चेपें आनी पांयांत धोपरामेरेन तांणी वूट घातिल्ले. तांच्या खांद्यांक तुबकां लांबतालीं. ताचो मुखेल एका घोड्यार बसिल्लो. मुखेलान एका दुमाशावतीन चुड्याक आनी ताच्या लोकांक सांगलें, 'हें राज्य आमचें, आमी जैत मेळयलां ! दरयासैत आमी हें राज्य जिखून घेयलां. आमी देवाचें राज्य स्थापन करूंक भायर सल्ल्यात ! आतां आमचो देव तो तुमचो देव, आमचो धर्म तो तुमचो धर्म ! कारण आमी तुमचे राया !'

सगळ्यांक शेळो घाम फुटलो. कोण कांयच उलयलो ना. तांचेमदीं भिमो म्हण एक बरो उमेदिचो धाडमी तन्नाटो आशिल्लो. ताका भिरभिरी मांल्ली. तो मुखार आयलो आनी ताणें म्हळें, 'ना अशें जावंचें ना. रायाबिया आमी नकळों. हो वाठार आमचो. आमी आमचे राया. आमी आमचे देव पुजतले, आमचो धर्म पाळटले ! ह्या थळांत येवपाचो तुमकां अधिकार ना. तुमी लागात चलूंक हांगासले !'

मुखेल्याच्या कानाच्यो पाळयो रागान तांबड्यो जाल्यो. दोळ्यांत इंगळे फुल्ले. ताणें घोड्यावेल्यान सखयल उडी मारली. खांदावेलें तुबक काडून हवेंतच एक ठोऽऽ फार मारलो. मगेर तें भिगाल्यां हड्ड्याक तेंकोवन तो आड्डलो, 'जीव जाय ? एकाच फारान हांव तुमकां सगळ्यांक आड घालूंक शकतां !'

सगळे भियेवन काचाबूल. भिसोय आतां वोगगी. बुदवंतान तकतिकेन मुखार वचून ताका कुशीक काडलो. मगेर सगळे मोन्यानीच गांवांत आयले. फाटल्यान ते सोल्दाद.

भट देवळाचे भायर उबो रावन पळेटालो. तांकां पळोवन भटाचो आदरोच उडलो. संकस्टाची सुनशा ताका लागली आनी तो भोव खंती जणवन देवळांत येवन वोगगी बसलो. तो विचारांत गुल्ल, ... ह्या गांवाचें किणें जातलें, देव आनी देवळाचें कशें जातलें ..



गांवांत एक भोव पोत्री धर्मशाळा आशिल्ली. खंयच्यातरी स्वाम्यान ती केन्ना-तरी बांदिल्ली. ताजी बरीच पडझड जाल्ली आनी फातरांच्यो वणटीच तितल्यो उब्यो आशिल्ल्यो. त्या मोल्दादान थंयच आपलो मुक्काम माणलो.

गांवाचेर एकदम उमाशेची काळकी पातळिल्लेवरी जाली. दर एकट्याच्या काळजांत भिरांत आनी हुसको. जो तो एकदुसऱ्याक दबिल्ल्या आवाजांत विचारतालो, आतां गांवाचें कशें जातलें ! एकाद्र्या तिनसांजकाचेर मुसुंडीचेर प्रेत जळून उजो पालवले उपरांत जशी सुन्न भिरांकूळ रांय मारता तशी रांय गांवार मारताली.

गांवचो बुदवंत चुडो आपल्या घराचे पाख्खे कुंवळ हांतलून ताजेर न्हिदिल्लो आनी सारको तळमळटालो. भट देवळाच्या लोंप्यार धोपरांत मान मुंगरावन बशिल्लो. भिशाच्या शिरंतरांक मात उजो पेटिल्लो. रागान तो हुलपतालो, मुठी कवळोन पर्थो-पर्थो हांथरुणार उठून बसतालो. ताज्या त्या मोन्या रागाचो शेवट कसो जातलो कोण सांगू नज आशिल्लो.

पिंपळ तर आपल्या पानांची सळसळच विसरिल्लो आनी न्हंयेवेलें कोंडिची गंभीर-ताय चडच खोलखोल जायत गेल्ली.

मध्यानरातीर भिसो मदींच उठलो आनी सडमडीत कुस्टाच्या घरा गेलो. ताणें म्हळें, कुस्टा, आमी पर्थें एक फावट एकठांय जावंया. कोयत्यो आनी कुराडी घेवन तांचेर घुरी घालुंया. तांकां अवचित्रांक मारून उडोवंया ना तर धांवडोन घालुंया ! याच आमी !

कुस्टान थंडपणान म्हळें, 'तू पिसो. ते आमकां बदचे नात. सातासमुद्राभायले राखेस ते ! सात रेड्यांचें बळगें आमा तांच्या भुजांक. वेल्यान तांचेकडेन तुबकां. तुबकां म्हळ्यार कितें जाणां तूं, घोडो दामलो की उजो पेट्टा आनी तातुंतल्यान सुरयो सुट्टात. पोटांतल्यान आरपार वेतात त्यो सुरयो.'

भिसो मोन्यांनीच पर्थो आयलो. पूण ताचे भितर सोंसेवपी मोड मात थांबलें ना.

ते आतां झेताभ मुस्तायकी न्हेसून गांवांत पंगडापंगडांनी भोंवताले. घोड्यां बसून भोंवडी करताले. मदींच फार मारून एकाद्रो वाग ना तर हेर रानवटी जनावर मारताले. तें जनावर हाडून गांवांत खंय तरी मदींच दवरताले. लोक तें पळोवंक तांचे भोंवतणी एकठांय जाताले.

तांणी आपूण रावता ती पोत्री धर्मशाळा सारकी करूंक काडली आनी गांवच्या लोकांक कामाक लायले. कामाक येना म्हणटा तांकां भेस्तावन जबरदस्तेन कामाक लायले. ल्हव-ल्हव थंय एक राजघरच उबें रावंक लागलें. पूण लोकांकडच्यान तें कामां फुकट करून घेनाशिल्ले. दिसवडो म्हण दर एकट्याक तांब्याचीं दोन नाणीं दिताले.

लोकांनी म्हळें, हें घेवन आमी कितें करूं ? ह्या आडगांवांत ह्या दुडवाक खंय मोल आसा ?

तांणी म्हळें, येतलें, मोल येतलें ! ह्या दुववांनी तुमी जाय तें विकतें घेवंक सकतले. आमी आमच्या देशांतल्यान, हेर देशांतल्यान जाय ती वस्तू हाडटले, दर एका गांवांत पसरे येतले. लुगट, केरोसीन, बटाट, लुगट शिवपाची सूय लेगीत मेळटली.

एक दीस तांणी कामदारांक कितें खावंक म्हण दिलें. कामदार खावंक अनमानूंक लागतकीर तांणी म्हळें, तशें भश्ट कांय न्ही तें; माकरेच्या गांवांत मुरयिल्लीं सुकीं फळां. कांयनी तीं खायलीं तर कांयजाण तांकां आफुडलें लेगीत ना. थोड्यांनी तर व्हरून आपल्या बायलभुरग्यांक लेगीत दिलीं.

दुसऱ्या दिसा, घे गांवाचेर आकांत. गांवांत हवाच पडली, फिरायांनी खारयिल्ले मांसाचे कुडके खावयले आनी तांकां भश्टिले. ताच्या घराकडेन कोण वचना जालो, तांच्या हातचें उदक पियेना जालो. तांकां बांयचेर उदक भरूंक दियना जालो. अचकीत आयिल्ल्या ह्या संकस्टान तेवय पिसावले. मगेर घे गांवांत झगडीं, मारामारी ! सगळेंच धवळून उडयिल्लेवरी जालें. गांवांत दुवाव, भिरांत आनी अशांतताय ! सगळेंच गूड ! मदींच कोणाचे तरी पावळेंत, वासरेर ना तर बांयंत शिजयिल्ले खावचे कितेंतरी जिनस पडटाले आनी मगेर तें घर गांवापसून तुटलें.

एकाद्रें घर भश्टलें म्हण कळटकीर लोक तांचेर बहिश्कारच घालताले.

गांवचो भट देवळांतल्यान भायर सरून घरांघरांनी भोंवन सांगतालो, आपल्या हातानच आपल्या पांयार कुराड मारून घेवं नाकात. आपल्या मनशाक जातीभायरे करूं नाकात. पूण गांवची घडवणच इबाडिल्ली. भटाक होळमलें, इल्लेंइल्लें करून सगळें हाताभायर वचूंक लागलां. पूण भटाक त्या 'बाटग्या' लोकांच्या घराकडेन वचचेलो धीर मात जालो ना.

आतां मेरेन धा बारा घरां तरी भश्टलीं आनी केन्ना कोणाचेर हावळ येयत सांगू नज आशिल्लें. भटाक आनीक एक कळिल्लें, तीं साकरेंतलीं फळां खावंक दिवन आपणें मास खावयलें म्हण एक अफवाय त्या धव्या देवचारांनीच गांवांत पातळायिल्ली.

एक दीस तांणी भटाक आपणासरीं व्हेलो आनी फर्मायले, 'तूं तें गांवच्या सगळ्या लोकांक वांगडा घेवन आमच्या धर्मांत यो. आमचो धर्म मनीस कुळयेक नीतिच्या मार्गान व्हरता. ह्या पवीत्र धर्माची व्हडविकाय अख्खो संवसार गायता. तूं आमच्या धर्मांत यो. ह्या गांव त आमी आमच्या धर्माचें एक व्हड देकूळ बांदतले. त्या देवळाचो मुखेली आमी तुका करतले. तुका जाय ती भाटाबेंसां आमी दिवंक तयार आसात.'

भटान कपलावेलो गंधाचो तिबो सांसपिलो. शेंडयेवेल्यान हात भोंवडायत म्हळें, 'म्हाका नाका तुमचो धर्म. म्हजो म्हाका धर्म आसा. म्हजो देव आसा ! जिवांत जीव आसमेरेन हांव म्हज्या देवाक सोडचों ना !'

तांणी धमकायत म्हळें, 'तूं जाणां जा, जैत मेळयणाऱ्यांचो, राज्य करणाऱ्यांचो धर्म होच ताचे प्रजेचो धर्म ! तोच तांचो देव !

'हांव फक्कत म्हजो धर्म वळखतां, देव पळेतां. तुमचें राज्य म्हाका लागना ! तुमी अन्यायान हांगा आयल्यात. वेल्यान आमकांच भेस्तायतात ! पूण हांव तुमकां बदचों ना !' भट फाटीं परतलो आनी सडसडीत चलूंक लागलो.

फाटल्यान तांणी म्हळें, 'तूं खोशयेन आमचेमरी येना जाल्यार आमी बळ वापर-



तले. देवळाच्या दारांतच तुजो मुड्डो घालून देव फोडले. देवळाचो एक चिरो जाग्यार उरचो ना !'

भटाक कच्च जालें. ताजी शक्तच गळ्ळी. तांचेकडेन तुबकां आसात, दारवे गुळे, तरसादी आसात. तांच्यानी कितेंय करूं येता. पयसुल्ल्या गांवांतल्यान भोव पाड खबऱ्यो आयल्यात !

तो देवळांत आयलो आनी ताणें देवाच्या पांयार घालून घेयलें. आनी तो होळम काडून रडूंक लागलो. 'देवा, तुजेर संकस्ट आयलां. आमी अपब्रुद्, दुबळे आनी भिजूड तूंच आतां आमकां वाट दाखय, आमकां शक्त दी. दुस्मानाक तडोपार पावय !'

देवळाच्या सोप्यांनी कोणकोण बशिल्ले. ते कांचवेवन भटाकडेन थोरा नदरेन पळेताले.

मगेर भट उठलो. ताणें चितलें, रडून उपेग ना. कितेंतरी करूंक जाय. देव वाटावंक जाय, गांव वाटावंक जाय ! तो आंगांत शक्त भरिल्लेवरी सडसडीत थंय बशिल्ल्या नारबासरी गेलो तांका सांगलें, 'गांवांत वचून घरांघरांनी सांग, गांवच्या पुरयतान सगळ्या लोकांक देवळांत पाचारल्यात. तशेंच संकस्ट देवाचेर आयलां ! दीस धारेक पावचे पयलीं गांव देवळांत एकठांय जावंक जाय म्हण सांग.'

ल्हवूल्हवू लोक एकठांय जावंक लागले. दर एक घरांतलो एकलो तरी आयिल्लो. जीं घरां भश्टल्लीं त्या घरांतलेय दांदले आयिल्ले आनी देवळाभायर कट्ट्यार बशिल्ले तांची अवतिकाय पळवं नज जाल्ली. आधार, आस्पत नाशिल्लेवरी ते सामको बावडे दिमताले.

भटान लोकांक सांगलें, 'आज वर्स जालें, गांवांत होमखण पेटलां ! एकेक भाव रेव्यांत रिगत आसा. विखाळ्या सोपांचो फास गांवाक आंवळीत आसा. आतां तर खासा देवाचेर संकस्ट आयलां. हे फुडेंय तुमी अशेच भिजूड जावन वोगी रावल्यात हो गांव, हें थळ, तुमचो घराबो, वंशपिळगी नातपश्चात जाले बगर रावची ना.'

सगळे मान सकयल घालून वोगी रावले. कांय वेळान कुशीक एका कोणशांत बशिल्ल्या

शंभान म्हळें,

'मगेर आमी कितें करचें अशी भटाची म्हणणी आसा ?'

'तुमच्या भुजांचें बळगें दाखयात ! हाणामारी करात तांचेकडेन !'

सगळें तटास ! पुरशान म्हळें, 'भटा, तुमी जाणांत, आमचे दांडे आनी कोयत्यो तांचेमुखार कांय उपकारचो नात. त्या देवचारांक चयलारूच भिरांत दिसता आनी आमी तांचेकडेन झूज खेळटले ?'

आनीक कोणेंतरी म्हळें, 'हय, खरे हिम-तिचे आनी हिकमतिचे लोक ते. कितलेशेच दीस रानटुकारांची व्हडली भोंवसळ गांवणीं शेतां माडोवन, चावडावन उडयताली. ते आयले आनी आख्यी भोंवसळ मारून उडयली. पयर मारिल्लो एकमुळो तर सारक्यो सात वज्यांचो आशिल्लो. गांवान शागांती खाली.

'हय तर, ते येयतसान अंदू एक गोरूं वागान धल्लें ना. ना तर दरवर्सा आठधा गोरवां आशिल्लींच.'

मदोच पुंडीन म्हळें, 'भिसो खंय ? भिसो आयलोनासो ?'

यशान म्हळें, 'तुका खबर ना, दोन दीस जाले, भिसो संवसार बांदून घेवन गांव सोडून गेलो. वेतना बायल बावडी खूप रडली.

'खंय गेलो तर तो ?'

'विचाल्ल्यार म्हणपाक लागलो. खंय वेतलो खबर ना. पांय व्हरत थंय वतलो आनी पांय थांबले की थंय मठी उबी करतलो. पूण ह्या बांयजुव्या, भिजूड गांवांत रावचो ना !'

आयकोन सगळेजण वोगी. किण्ण शांत-ताय भटान फक्कत 'हरिहरि' म्हळें.

गांवचो म्हालबुदवंत खांद्याक तेंकून थंड बशिल्लो. हरशीं तो बरो धिराचो, जाण-विकायेचो मनीस. कसल्याय संकस्टाक धांवून येवपी, लोकांचें बरेंवायट पळोवपी. पूण आयज ताज्या तोंडांतल्यान उतर सुट-नाशिल्लें. भटान ताका म्हळें,

'तू गांवचो म्हालखांबो ! खरो राया तू ! तू उलय, तू आमकां बुद्द आनी धिटाय

## वाचवंचो तरी कोणाक ?

'मानव बचाव SS'

पोटार हात थेंवन वचाचों तशी कोणीतरी आरड माल्ली म्हणान

'मानवा'क वाचोंक धावलंय थंय पावता म्हणासर,

वोमलेचो देठ तुटान पडचो तशी कोणीतरी कराय माल्ली

'जंगल बचावSS'

म्हणान जंगल वाचोंक धावलंय जाल्यार,

मी वाचयल्ल्या मणव्याच्या,

हातीन धारीची कुराड वगून

मीच तोंडांतसून बोंब माल्ली

'मुझे बचाव SS'

- शशिकांत पुनाजी

दी ! आमी कितें करचें तें तू सांग ! आमी तुज्या उतराभायर निखालम नात !'

सगळ्यांचे दोळे बुदवंताचेर लागले. ताणें आंगांत एक काळिशी बंडी घातिल्ली. तकलेक तांबडो हमाल बांदिल्लो. कमरेक बोटायेदो मोटो रुप्याचो गोप आनी ताजेर कास्टी मारिल्ली. कास्टेचें मुखावेले पोंत धोंपरामेरेन लांबताले.

तो कांय वेळ वोगी रावलो. लोकांनी पळेलें, तागेल्या दोळ्यांच्यो पातयो ओल्यो जाल्यात. ताणें थंड सुकिल्ल्या आवाजांत चाचरत म्हळें, 'म्हजें सोडात. म्हाका कांयच सुचना. म्हजी बुद्द आतां तुमका उपकारची ना. तुमी जें थारयतले तें खरें. हे फुडें म्हाका बुदवंत म्हण पाचारी नाकात.'

ताणें तकलेचो हमाल काडलो. घामान भिजिल्लें तोंड आनी वांगडा दोळेय पुमले. हमाल तमोच खांद्यार उडयलो.

भट आतां भोवत काडुळटेक येवन म्हणपाक लागलो, कितें तरी करा रे म्हज्या



भावांनो ! 'कितेंय तरी करात. देवाक अशें वाऱ्यार सोडूं नाकात.'

सगळे वोगीच !

भट बशिल्ले बसकेवेल्यान तिडकीन उठलो. आनी निवाणेचें उलयलो, 'आमी देवाक फाटीक मारून घरादारां सोडून वचुंया. अटंग्या रानांत वचून तो पर्थो थापुंया ? ना तर गांवदेश सोडून दिगंतराक वचुंया !'

हें आयकनाफुडें सगळ्यांक जोगूल मारिल्लेवरी कच् जालें. ते अजापान भटा-कडेन पळोवंक लागले.

भायर कट्ट्यार बशिल्ले ते भश्टल्ले लोक भटाचें उलोवणें आयकोन खुबळ्ळे. सगळे उठून देवळाच्या दारांत दाटी करून उबे रावले. म्हाळून देवळाचें बागल दोनय हातांनी घट्टें घेवन म्हळें, 'ना, अशें निखालस जावंचें ना ! आमचे वांगडा देवय भश्टल्यार जाता ! पूण तो हिंसासल्लो हालोवंक फावना. आमी हालोवंक दिवचे नात ! देवाक हात घाल्यार एकेकांजी मडीं पट्टली !'

'अशें कितें उलयता तूं म्हाळू, देवाक वाटोवंक नाका ?'

'भटो, पुरी कर तुजी तडुकां. देवाक वाटोवंक भायर सल्ला तूं ! मगेर आमकां वाटोवंक कित्याक येयलो ना ? तांणीं आमकां फटोवन भश्टिले तर सगळ्या गांवान आमचेर बहिश्कार घालो. आमच्या घरादारांत कोण येयना जालो. आमच्या हातचे उदक पियेना जालो कित्याक ? आनी भटो, गेल्ले पुनवेक तूं आमगेर म्हयन्याची पड व्हरूंक कित्याक आयलो ना ? आनी आतां आमकां उबंतर उडोवन देव घेवन वेतात ? देवाचें कितें जावंचें आसा तें हिंसाच जातलें.'

आतां भितर बशिल्ल्या लोकांकय धिटाय आसली. येदोळमान जे उलयनाशे दिसताले ते आपल्या मनांतलें ते उलयले, 'हय तर, घरदार, गोरवांवासरां, शेताबेसां सोडून खंय वेतले आमी तळपट्या सड्यार पडूंक ! हांगाच कितें जाता तें खरें'

तेन्नाच अचकीत लोकांनी देवळाभायर पळेलें; पयस धिंगा पिपळारूबापांदाक तांचे चार सोल्दाद घोड्यार बसून आसात. कांय वेळ ते थंयच थीर रावले. मगेर ताणी आपले घोडे धांवडायलें. देवळामुखार, ताचे भोंव-

तशी बेंठयोच फेरयो माल्लयो आनी ते पर्थे गेले.

तहवुल्लवू करून देवळांत बशिल्लो एकटो-एकटो उठून गेलो. कांय वेळांतच देवूळ रितें पडलें. भट एकटोच उल्लो. गुप्प काळोक जातामेरेन तो तसोच खांब्याक तेंकून बशिल्लो. आयज तिनसांजकातरेर ताणें कुशिया ब्रह्मामुखार, पायक देवामुखार दिवज लायलें ना. देवाक दंडवत घालो ना, घांट वाजयली ना. गर्भकुडितलो नंदादीप बारीक मिणमिणटालो तो खंयच्याय खिणाक वाडून वेतलो अशें दिसतालें. पूण ताणें तो मुखार सारलो ना.

तो चिंततालो, 'म्हाळू उलयलो तें खरेंच. आमच्या कर्मानच आमी मरतां ! पूण हांव देवाक मिठी मारून बशिल्लो येदोसो मनीस. येद्या व्हडल्या मोडाक, आकांताक आडावं चेली शक्त म्हज्यांत ना. हांवय त्या रेव्यांत रिगन म्हण म्हाका भिरांत दिसता. पूण म्हाका देवाक वाटोवंक जाय, कशेंय करून देवाक राखूंक जाय !'

तो बशिल्लेकडेनच विचाराचे तनेरेंत अनर्थाचो घुस्पत गेलो. घुप्पाट काळोक, चोंयवाटांनी रातकिड्यांची किरकीर आनी भितर काळकांत एकटोच म्हारवावरी बशिल्लो भट ! देवाचो तर फातरच जावन पडिल्लो आनी चोंयवटेनच्या वाठाराची मुमुंडी जाल्ली.

कशें जातलें. कितें... जातलें... देवाक कोण राखतलो भटाचें चिंत थाऱ्यार ना... अचकीत संकस्ताची हावळ लागीं पावल्या अशें दिसता आनी तो ताणिल्ले नदरेन काळोक सांपिता. दोळ्यांमुखार फक्कत काळकाचे पड्डे आनी तांतूत...

एक कदीमकाळाचो काळया फातराचो अजस्र हात, फातराचीच बोटां ताचीं नाखटां उसवल्यांत आनी तातुंतल्यान रगत गळटा. कोणतरी देवासयत देवूळ उठोवन घेवन आकातान धांवता... मदींच गळमणटा, धांपता आनी एका भोंवऱ्यांत सांपडटा. तो भोंवरी आकांताच्या वेगान फिरूंक लागता. अशें फिरतना देवळाचो कळस निखळटा, एकेक चिरो निखळून पडूंक लागता आनी शेवटाक ह्या भोंवऱ्यांत सांपडटा ती देवाची

मूर्त... भट कक्कन्न आंग काडटा. सुदीर येवन पळे जाल्यार ताची बायल हातांत दिवली घेवन देवळांच्या दारार उबी आसा.

'वोगीच काळकांत कित्याक बसला तूं ?'

'बेंठोच देवासरीं मातसो बसलों !'

'घरा यो न्ही.'

'पूण हांव पळय कसो अरवळ. देवामुखावेलो दीप वाडवल्लो कळपा इतली लेगीत म्हाका मुद्द ना.'

मगेर ताणे बायलेल्या हातांतली दिवली घेवन दिवजांतल्यो पांचूय वाती मुखार सारून पेटयल्यो. पंचपात्रांतलें सगळें तेल दिवजांत रकयलें आनी रितें पंचपात्र कुशीक शेवटिलें. आतां देवामुखार दिवज कमळ कसें परजळूंक लागलें.

मगेर भट घांटीर आयलो आनी व्हडा-व्हडान घांट वाजोवंक लागलो. कितलोसोच वेळ घणू घणू घांट वाजयत रावलो. बायल वोगी, कांचवेल्ली ..

घराघरांत हांतुरणार पडिल्ल्या लोकांच्या आंगार बडयो बसतात. जो तो उठून बसता आनी म्हणटा, ह्या आडवेळार ही घांट कोण वाजयता काय... कोणाचेर संवार आयला... कोणाचो जीव गोळाक लागला... कसलें हें अपशरण... ?

घांट वाजयतना सट्कन् घांटीची वाजपणी तुट्टा. आनी ती भटाच्या हातांतच येता. आता घांट सामकी मोनी. आवाजाचे पडसादूच विरून वेतात. भट बायलेक म्हणटा, पळयलें मुगो, ही येदी व्हडली एका मणाची घांट पूण बोटायेदी वाजपणी नासल्यार कित्याक उपकारता ?'

बायल ताका घेवन घरा गेली. बायलेन वाडलें पूण ताच्या तोंडांत उंडी गेली ना. बेंठेच चार गोटे चाबडायलेशे केले आनी तो वचून हांथरुणार पडलो.

पूण मध्यानरात जाली तरीय ताका झेम लागली ना. तो कुशी बदलीत रावलो. उठून बसलो, पर्थो न्हिदलो.

.. गांवच्या लोकाक शेतां, कुळागरां, कुमेरी आसात. तातूंत ते तुश्ट आसात. तांकां देवाधर्माचे व्हडलेशे पडलेले ना. पूण म्हजो ह्या गांवांत आसा तो देव ! ताका



बगडायल्यार म्हाका जियेवपाचें उरचें ना. बायल भुरग्यांचें कशेंय जातलें. रानांनी वाडिल्ल्या झाडापेडांची उस्तवारी कोण करता !

बायलेन ताचे तळमळे पळेले. तिणे म्हळें, 'म्हीद न्ही वोगीच.'

'न्हिदच येना मुगो !'

'कित्याक, कितें जालें तर. देवळार घुरी पडटली म्हण भियेता ? वितें जाता तें जाता ! प्रसंग आयल्यार कोणाच्याय कुळागरांत मानायपण करून पोट भरूंया आमी. सुक्यावांगडा ओल्याकय जळचें पडटा आतां धीर सोडून कशें जातलें ?'

भटाक बायलेची तोखणाय दिसली. पास तुटून मुक्त जाल्लेवरी तो ल्हवपीक जालो. ताजे दोळे फकत देवाचेरच लागले आनी भोव ओड लागली. सामक्या उक्त्या दोळ्यांनी काळकाच्या आरपार पळेतांपळेतां ताजे तळमळे दाडूक लागले. पर्थें एक फावट तीं फातराच्या हाताचीं रगशेलीं फातरा-बोटां देवाक आवळूंक बेनात अशीं दिसलीं आनी तो थतरवितर जालो.

भारार पाविल्ली काळकी रात आतां देवंक लागिल्ली. पूण तो उक्त्या दोळ्यांनी तळमळटालो. मदींच ती सटूक उठली, बायल भुरगीं सुस्त न्हिदिल्लीं. सगळो वाठार थंड,

सुस्त पडिल्लो.

तो मागिलदारांत गेलो. बांयवेलो राजू घेवन देवळांत आयलो. राजू देवळाचेमदीं आशिल्ले घाटिच्या आडचार उडयलो गर्भ-कुडींतल्या दिवजांतल्यो पांच वातींतल्यो चार वाती पालवल्ल्यो फकत एक वात मिणमिणटा गी.

भटान देशमुखार सास्टांग नमस्कार घालो. व्हडाव्हडान धरतरेर कपल धाडावन घेयलें. दुवकांचो एक महापूर ताच्या दाळ्यांतल्यान देवंक लागलो. देवा, म्हाका क्षमा कर, आनी कांयच उपाव उल्लो ना ..

सांवार आयिल्लेवरी तो उठलो. ताणें बाविल्ल्या फुलांतली देवाची मूर्त उखलली आनी तो तीं हड्ड्याक धरून देवळाभायर आयलो. देवळाभायली ब्रम्ह्याची मूर्त उखलून ताणे उजव्या बगलाक माल्ली आनी पायकदेवाची मूर्त दाव्या बगलाक माल्ली. देव तशेंच घेवन तो व्हाडाचे कोंडीर धांवलो. कांय धेपांतच सगळीं धेंगणां हुपून तो कोंडीर पावलो. एके तिडकीन ताणें देवाच्यो मूर्ती एकेक करून उदकांत शेंवटिल्यो. शेवटाक उडयल्ली ती ग्रामदेवाची मूर्त. काळोक फासपलो, उदक घसस करून फुल्लें. ल्हारां उसळ्ळीं आनी भटाच्या पांयाकडेन येवन फुटलीं.

दोनय हात भक्तिभावान जोडून ताणें देवाक नमस्कार केलो- 'देवा, म्हजे कांयच चुकलें ना. हावें तुजें विसर्जन केलां ! सैतानाच्या आनी बांयजुव्या, भिजूडाच्या राज्यांतल्यान तुका मेकळें केलां.'

आनी भट पर्थलो. तो देवळाच्या दारांत पावलो तेन्ना निमाणी वातय पालवली.

फकत काळोक ! सीमहद् नाशिल्ली काळकाची रिती पोकळी ! आनी एक पिसो भट ह्या आख्या पोकळेची लांबी रुंदाय हातभर राजवाकुडक्यान मेजूक सोदतालो. काजळकाळोक, किड्याची किर-कीर... अख्या धरतरेची गोंवटी आवळूंक उठिल्ली राजवाचो गुळकी... आनी अचकीत ह्या सगळ्यांचीं दाडमणां बसतात !

मदींच भटणीक आपसुकच जाग आयली. पळेता तर भट ना तिणें घर धुंडाळ्ळें, मागीलदारांत वचन पळेलें, व्हडाव्हडान उले माल्ले पूण भट खंयच ना ! तिका कच् जालें. भिरांतेन ती देवळांत धांवली. तिचे फाटल्यान उठिल्लीं तिगांय भुरगींय आयलीं. मुखार बायल आनी फाटल्यान भुरगीं !

फांत्यापाराची झुंजुंझुं निवळी मारताली. ते निवळेंत तांणीं पळेलें, भट घाटिच्या आड्याक हुमकळटा ! ताचीच एक वाजपणी नाशिल्ली घांट जाल्या !

-४-

## शिगमो

( पान २४ वेल्यान )

देवच ते. ताच्या नांवान हालेटी दादल्यांनी जावं बायलांनी केन्ना अशो उर्बेन मारिल्ल्यो आमी जाल्यार आयकूंक ना. तेन्ना असल्या ह्या म्हणण्यांक कांयच म्हत्व देवंक जायना. दादलेप्रधान संस्कृतीन रचिल्ल्यो ह्यो पिश्यां-काणयो इतलेंच म्हणपाचें आनी विशय सोडपाचो

अशी ही आसा होळी-म्हळ्यार आमचो शिगमो. भोवच पुर्विल्लो भारतांतले लोकजिणेचेर खुबच परिणाम करपी. देखून काळाक सोबसारके तातूंत बदल करपाची खुबच गरज आसा. आमच्यो परबो आमचे राष्ट्रीक जिणेची आनी संस्कृतायेचीं पडबिंबां जावंक जाय. स्वतंत्र मनशांचो उत्सव आनी बंधांचो हातूंत फरक आसता. स्वतंत्र लोकांक जापसालदारकी आसता. स्वतंत्र मनशाची अधिकारी सद्दी आनी प्रतिश्ठितपणाची आसूंक जाय.

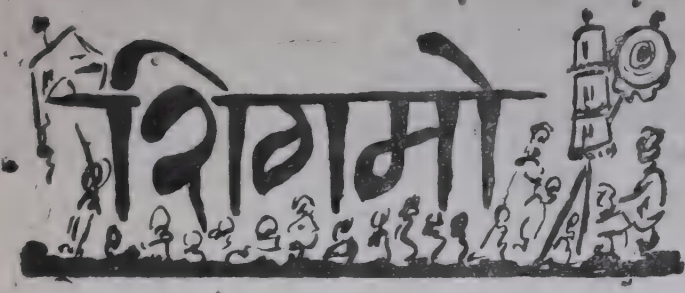
माघ म्हयन्यांत शिशिर रूतू येता. पिकिल्ले रूखावळीचीं पानां आनी सुक्यो ताळयो गिमाच्या वावझडीन सकयल शिपडटात. ताका लागून जळामळा कोयरच कोयर जाता. वसंत येवपाचो ताका येवकार दिवपाखातीर सगळो वाठार निवळ करूं नाका ? देखून शिगम्या पुनवेची पर्वणी पळोवन त्या दिसा पुराय अळशीक ना करपाखातीर आमच्या पूर्वजांनी ही वेवस्था केल्ली आसा अशें मानल्यार कितलें बरें जातलें ?

ही परब मनयताना चार गजाली दाटून करपाच्यो न्हय त्यो म्हळ्यार- १. मोटे मोटे लाकडांचें ओंडके हाडून ते हुलपावप ना. २. चोरून जावं जवरी करून हें जळणाचें साहित्य हाडप ना. ३. पोजड्या उतरांक सासणाची सोड दिवप आनी ४. हुयेली हालेटी मारपाचें काम बंद.

आमचे शिक्षीत आनी समंजस जिणेक कृतार्थ करपाचो हाचेपरस आनीक दुसरो एकाद्रो उपाय आसा न्हय ? म्हाका दिसना.

-४-





शिगमो म्हळचार पुर्वाचार चलत आयिल्ली भोवच पुर्विल्ली अशी एक हिन्दुंची परब. आख्या भारत देशांतल्या विंगड विंगड वाठारांत ती जे तरेन मनयतात तें पळेनाकुडें हे परबेचें म्हत्व सामान्यांतलें न्हय अशें म्हणपाक जाता.

फाल्गुन म्हयन्यांत आयिल्ले हे परबेक तरेकवार नांवांनी म्हणटात. उत्तरेकडल्या राज्यांनी तिका 'दोलायात्रा' जावं 'होरी' अशें म्हणटात. महाराष्ट्रांत 'शिमगा' आनी 'होळी' ह्या नांवांनी वळखतात आनी दक्षिणेकडल्या वाठारांतले लोक 'कामदहन' ची परब म्हूण ती मनयतात. हो उत्सव मनोवपाची तरा सगळेकडेन अदीक करून एका सारकीच आसा अशें दिसलें तरी ही परब मनोवपा फाटलीं कारणां मात सगळे कडचीं सारकीं न्हयत.

होळी अत्सव, तशें पळोवंक गेल्यार, सगळ्या रसांनी थयथपून भरिल्लो असो एक अत्फुरके हाडपी सण. निकतीच वसंत रूतुची सुलूस लागल्या आनी पांचवीचार रुखावळ तरेकवार रंगांची मोखण फुलांवाटयां करूं लागल्या. अश्या वेळार सगळ्यांमदीं उत्साह निर्माण करपी हो दबाजो. हे परबेक वसंत रूतुत्सव हे नांव खरें म्हळ्यार फाव जाता. वसंत रूतूक येवकार दिवपाचे निमतान मनयल्ली परब. हे परबे दिसा होळी पेटोवपाचीं कार्यावळ जाता. ती होळी कित्याक पेटयतात ताचीं कारणां सगळ्या वाठारांनी एका सारकीं दिसनात.

शिगम्या पुनवे दिसा तिनमांजच्या वेळार ही होळी पेटोवपाची चाल आसा. पयलीं होळिची पुजा करतात, उपरान्त सांगणें जाता आनी अखेरेक ते होळीक तीन प्रदक्षणा घालून मागीर पुराय शबें कारभार- म्हळचार मोट्यामोट्यांनी तोंडार मनगटा धरून त्रोंबो मारप; पोंजडीं उतरां अुलोवप आनी वांगडा नाचप, गावप, बुरग्या उतरांनी बुरशेल्लीं किळस हाडपीं गितां ... ..

होळी परबेची कथा एका पुराणांत सांगल्या ती अशी : पुर्विल्ल्या काळांत दुंडा नांवाची एक राखेशीण खंय गांवागांवांनी भोंवन माणकुल्या भुरग्यांक पिडूंक लागली. तेन्ना लोकांनी तिचेर पोंजड्या गाळिचो शिवर घालून, स्नाप दिवन आनी वचत थंय उज्याचो हुलोप पेटोवन तिका भेष्टायलें आनी धांवडावन दिलें. दुंडेवरीच पुतनेकय ते काणयेंत ओडटात. भुरग्यांक पिडप ह्या राखेशिणीक हुलपावपाचें काम ही होळी पेटोवन करतात अशें उत्तरेकडल्या वाठारांत मानतात.

परब म्हूण ही होळी लोक कशी मनयतात तें पळोवंया.

होळी पुनवेची खरी तयारी माघ पुनवे सावन सुरू जाता. हे पुनवेक दांडी पुनव म्हणटात. त्या दिसा गांवच्या मध्यकाक जावं चवाट्याचेर एक एंडाची ताळी हाडून पुरतात आनी अशे भशेन होळिची म्हूर्तमेड लागता. उपरान्त शिगम्याचे शुद्ध पंचमी सावन होळी खातीर लाकडां, शेणी वी पुंजावपाच्या कामाक गांवकार लागतात. हें हुलपावपाचें साहित्य चोरून हाडूंक जाय असो संकेत आसा होळी पेटोवपाक लागता तो उजो चंडाळाकडल्यान एखाद्र्या भुरग्याक धाडून हाडचो अशी प्रथा आशिल्ली. ( आयज तशें पळेल्यार एकापरस एक खांपे चंडाळ चाटे पावला समाजांत दिसतात पूण पयलीं सारके धंद्यावयल्यान जातींत गणिल्ले चंडाळ मेळपाक मात मारामार जाल्या. ) होळी पेटयले उपरान्त ल्हान गांव आसलो जाल्यार गांवाभायर वचून आनी गांव व्हडलो आसलो जाल्यार वाड्या वाड्यार गुटागुटांनी भोंवन वाद्यां वाजयत, पोंजड्यो गाळी संव्रीत जावं बुरशीं गाणीं गायत, नाच करीत दिसाचो वेळ सारपाचो. ह्या वेळार कांय कडेन दानांय दिवपाच्यो चाली आसात. होळी पुरायें हुलपले उपरान्त तातूंत दूद आनी तूप घालून ती पालयतात. आनी मागीर भोंवतणी जमिल्ल्या लोकाक नाल्ल, तोंरगां सारकीं

### — बाय विनया नाडकीं

फळां वाट्टात. त्या दिसा आख्यी रात नाचागावपांत घालोवपाची. दुसऱ्या दिसा सकाळीं पोंजड्यार पोंजडें अुलोवन होळिची राख विसर्जीत करपाची. कांय कडेन ही राख आनी शेण, चिखोल बी आंगाक घांसून नाच करपाची चाल आसा.

आयचे होळींत तीन तरेचे उत्सव दिसतात. होळी, धुळवट आनी रंगपंचम. भारतांतल्या जायत्या वाठारांनी ह्या तिनूय तरांनी होळी मनयतात. ते भायर राज्याराज्या प्रमाण तांचें रूपय बदलिल्लें दिसून येता.

बंगालांत फाल्गुन शुद्ध चर्तुदशेक 'दोलायात्रा' उत्सवाक सुरवात जाता. त्या दिसा घरचो यजमान उपाशी रावन सकाळीं कृष्णाची जाल्यार सांजेवेळा अग्नीची पुजा करता. पुजा सोंपतकच कृष्णाचे मूर्तीचेर फल्गू म्हळचार गुलाल उडोवन उपरांत थंय जमिल्ल्या लोकांचेरय तो उडयतात. मागीर घराभायर एक व्हडा जायासाचो एक तणाचो मनीस करून ताका हुलपायतात. हीच बंगालांतली दोलायात्रा म्हळचार होळिची परब. हांगा कांय जातीं- भितर मात महाराष्ट्रावरी सगळे तरेचो धुडगूम चलता. आनी तो फाल्गुन शुद्ध त्रयोदशेसावन पुनव मेरेन चलता. पुनवे दिसा कृष्णाचे मूर्तीक ओंपाळ्याचेर जावं पाळण्यांत घालून तिका धोळयतात. बंगालांतल्या गांवागांवांनी हो दोलोत्सव रासवळ सरुपांत मनयल्लो दिसता.

ओडिसांत होळी जायना. फकत दोलोत्सव जाता. थंयचे चैतन्यपंथी लोक कृष्णाचे मूर्तिची पालखेंत बसोवन घरान घर भोंवडी काडटात. जंय जंय ती पालखी वता त्या त्या घरांत कृष्ण-



मूर्तीकचेर लावन तिचेर गुलाल शिंपयतात. मिरवगुकेंत आशिल्ल्या लोकांचेरय गुलाल मारतात आनी तांकां वस्त्रां आनी दक्षणा दितात. कायकडेन कृष्णाचें संवां काडून ताचे भोंवतणी टिप्यांचो नाच करतात.

उत्तर प्रदेशांत फाल्गुन शुद्धपंचमी सावन पुनवेमेरेन हो होरीचो दवाजो मोट्या उत्साहान लोक मनयतात. तांबडीं म्हळडुव्या रंगाचीं वस्त्रां न्हेसून, गुलालाचो शिवर करीत आनी होरी खळून, गाणी गायत भोस आपली खोस व्हडा उबेंन अुक्तायत आसता. ह्या सणात दादल्यांवरी बायलीय वांटो घेतात. खऱ्या अर्थान हो भौसाचो सण ह्या सरूपांत ह्या वाठारांत दिसूंक लागता. रास नृत्यां, होरीचीं गितां म्हळ्यार समाजरुवाक आयिल्लें तें चंवरच म्हळ्यार जाता. पुनवेच्या दिसा अुक्ताडार होळीची पुजा जाता आनी उपरांत हुलपावपाचो सुवाळो पार पडटा. हांगा होळी करतात तो आसता श्रीकृष्णाचो उत्सव. कृष्णाक मालूंक पुतनामाशी गोकुळांत आयिल्ली तिचो कृष्णान जीव घेतलो. ते पुतनेक हुलपायल्ल्याचो निशाणी म्हूण थंयचो लोक होळी मनयता. ताका 'होरी' म्हणटात. दक्षिणेकडले लोक भगवान शंकराचे भक्त तामीळनाडूंत होळी शिवालयामुखार पेटयतात. थंयचो लोक हो उत्सव शंकरान कामदहन केलें ताची याद म्हूण मनयतात. मदनाक हुलपावपा खातीर कामणाचो पुतळो करतात आनी ताची राख करतात.

महाराष्ट्रांत कांय वाठारांत होळीचो उत्सव फाल्गुन शुद्ध नमी सावन पुनवे मेरेन जाल्यार कांय कडेन पुनवे सावन अमाशे मेरेन जाता. होळींत आंब्याचो रूख, माड, माडी, एंडा सारक्या रुखांचें हुलपावप जाता. शिगम्या सणा निमतान देवाक पुरणपोळयेचो निवेद्य दाखयतात पर्यालच्या काळाक होळीच्या निमतान एका-मेकांच्या आंगार पोजड्या उतरांचे जावं चित्रांचे छाप मारपाची, तमाशाचे फड गाजोवपाची, काँफी, भांग, सोरो, अफीण सारकीं धुंवळावपी पेयां आनी जिनम पोटांत घेवन पोजडीं गाणी जावं गाळी संवपाची, तशेंच होळी शेजरा बसून इस्पिको वा घुलांनी खेळपाची चाल सगळेकडेन आशिल्ली. आजूय ती ना जाल्या अशें म्हणूंक जावंचेना. शारी वाठारांत हांळी दिसा एका वेळार बायलांक रस्त्यार भोंवपाचो लेगीत भिरांत आसताली. त्या दिसा तांणी घरांतच बसून तांच्या धांपिल्ल्या इद्रियाच्या नांवान रस्त्याचेर मारिल्ल्यो बुरयो हालेटी तोंडार कसलेच भाव हाडिनासतना आय-कुपाच्यो. आयज कायद्यान तसल्या गजालींक बंदी घाल्या म्हूण सरसकट ती तरा शाराच्या मुखेल वाठारांत दिसना. पूण गांवांनी जावं शारांतल्याच आड वाठारांनी ह्यो बुरयो करण्यो चलच नात अशें म्हणपाक कोणाक काळीज जावंचेना कित्याक तर तें आसा आमचें दायज. पूर्वापार चलत आयिल्लें. ताका खंड पडून कशें भागत? महाराष्ट्रांत जे तरेन होळी मनयताले जावं अजुनय मनयतात ती रीत पळेली जाल्यार सभ्यतायेचो कितेंय अंश आशिल्लो मनीस ही परब मनयनासतना रावपांतच खरेली प्रतिश्ठा आसा अशें मनापासून मानतलो हातूंत इल्लोय दुबाव ना.

हिन्दुधर्मांत मनशांक जात आसता तशी परबोकय जात आसा.

स्वावणा पंचम ही जानवें घालपाची परब निव्वळ ब्राह्मणांची; दमरो खेव्यांची, दिवाळी वेश्यांची जाल्यार शिगमो शूद्रांची. राजकी संदर्भांतले परिभाशेंत सांगतलो जाल्यार भौसाचो. लोकजाहीत राजकरणी लोकांक जे जातीपसून लाव जावंक पावता तेंच खरेलें भौम. आनी अशे हे भौमाचे परबेंत आयज निखटे तेच जातिचे लोक वांटो घेतात; जाल्यार ती परब खऱ्या अर्थान जाता जनतेची-म्हळ्यार राजकी नेत्यांची आनी म्हणून सगळ्यांची. आमची लोक-सभा आनी राजसभा सप्तकभर होळी मनोवपांत गुल्ल आसता ही एकच घटना शिगम्याचें खरेलें म्हत्व आपशींच सांगून वता.

होळीच्या सणाचें आयज जें चलीत रूप आमकां दिसता ताचो बारकायेन निवाळ केल्यार हो सण सामको भौसाचोच म्हणपाचें आप-शींच मिद्ध जातलें. काळ फुडें वता तसो संस्कारक्षम म्हळ्यार शिक्षीत लोक ह्या सणांत सहभागी जावंक लागलो. आनी तातूंत तांणी धर्मीक आनी संस्कृतीक विधिवी भर घाली. अशें आसुनय होळीचें भौशीक रूप बदलूंक पावलें ना. उफाट्टें तें अदिकच विकृत जालें. तांतूंत भडकसाण आयली. आनी तीच आयज आमची वज्र जावड बशिल्ली आसा.

ही होळीची परब गोंयांत शिगम्याच्या रूपान आमी मनयतां. फाल्गुन म्हयन्याकय गोंयकार शिगम्या म्हयनो म्हूण पाचारतात. ताचें एक कारण अशें आसूं येता तें म्हळ्यार शिगम्या म्हयन्याचे शुद्ध नमी सावन हे परबेक आरंभ जाता. आनी बद्द अमाशे मेरेन गोंयच्या खंय ना खंयच्या वाठारांत शिगम्या नांवान शब्रें चलिल्लीच दिसता.

शिगमो हें उतर 'सुग्रीष्मक' ह्या मूळ उतरावयल्यान आयलां अशें जाणकार सांगतात. तशें पळेल्यार 'बऱ्या गिमाचो' अणभव दिवपा सारकी ही पर्वणी. गोंयांत शुद्ध नमी दिसा देवाक नमन घालपाचो सुवाळो जावन त्या दिसाच्यान शिगम्या मेळांक आनी खेळांक सुरवात जाता. भौसांतले तरनाटे वाड्यावाड्यावयल्यान धोला ताशांच्या घडघडाटान नाचत आनी गायत रावतात. गोंयकार खऱ्या अर्थान शिगमो मनयतात. गोंयांत सुक्या तणाचीच होळी जाता. शिगम्यांत लोक गायतात, नाचतात, वाजयतात, खेळटात. थंय हुलपावपाचें दुसरें कांयच नासता. देवळामुखार होळी रचतात. ते खातीर एक अुत्रे लोटिचो रूख आदींच पळोवन दवरतात. पुनवेचे राती गांवकार धोलकीं वाजयत त्या रूखासरीं वतात, ताची पुजा करतात. उपरान्त ताका कापतात. तांच्यो खांदयोताळयो तोडून मेकळ्यो करतात आनी १५-२० हात अुंचायेच्या त्या रूखाक खांद्यावयल्यान हाडून नाचयत तो देवळाकडेन व्हरतात. (म्हळ्यार व्हरताले. आज तेदीं झाडां होळये खातीर मेळपाचे दीस सोंपले. त्या वांट्याची फोफळ माडी हाडटात.) थंय एक खोल फोंड काडिल्लो आसता तातूंत तिका उबी करतात. आंब्या ताळयांनी तिका पुराय नटयतात. तिच्या तोंकाक सोलूंक नाशिल्लो नाल्ल बांदतात आनी तिचे म्हऱ्यांतच एक कागदी बावटो तेकयतात. उपरान्त होळीक कुकूम लायतात, नाल्ल फोडटात आनी -

जी कितें बोंब मारपाची ती त्याचवेळार करतात. पोजड्या उतरांचो पावस ह्याच वेळार शिवलूंक लागता.



गोंयांत शिगम्या वेळार बोबी मारपाचें काम हेंच मुख्य काम न्हय अशें घडये समजुंया. पूण बायलजातिच्या इंद्रियांचो उद्धार करपी ही दादल्यांकुळी केन्ना मुदरचीच ना काय कितें तें समजना. शिगम्याच्या नांवान सैमान नटिल्ले थडिल्ले हे देवमुंयेंचेर अप्रबुद्धपणान ही जी शबै चलता ती आज्ञावंदा हाडप कितलें अगत्याचे हाची जाणवीक आयच्या तरनाट्यांक कशी जायना ताचेंच अजाप जाता. गोंयांत गांवगिऱ्या वाठारांनी जाल्यार शिगमो म्हळ्यार शबै- ह्या शिगम्यांत. आमच्या सगल्या कोंकण एके तरेचें आह्वान आसता. खेळां मेळ ताला मुराच्या मेळांत गुल्ल जावन उडप्यांनी नाचतात. कांय वरसांकाटल्यान श्रीकृष्णाचो आनी गोपी गवळणांचो तोणयां खेळ ह्या शिगम्यानिमतान घरांबरांनी जातालो. ह्या दिसांनी नाटकांच नाटकां आसतात. शिगमो म्हळ्यार नाटकांचो घे पावम. जण एका हाड्यार खंयूय ना खंय नाटक आसतलेंच. शिगमो म्हळ्यार एक तरेचो भारच तो. तो जण एका संवेदनशील गोंयकार तरनाट्याचेर ह्या वेळार आयलोना जाल्यारच खरें अजाप करपाचें. देखून तो नाचता, गायता, शृंगाराचें एकूय रूप दाखयले बगर रावना. हेर रसांकूय ह्या वेळार भरती आयिल्ली आसता. शांतेवरी दुर्गेकय प्रसन्न करपाइतली तांची तांक. देखून तो वीररसाचेंय दर्शन घडोवंक पावता. अशे तरेन ताच्या गुणांचें, विकारांचे उदात्तीकरण (Sublimation) करपाची येदी व्हडली कार्यावळ ताचे मुखार आसतना ताच्यांत ही पोजडी चालू रूजूक पावली कशी हाचेंच कुवाडें सुटून सुटना.

आज काळ पयलिचो उरूंक ना. हें समानतायेचें युग अशें म्हणूंक जाय. आमचो अर्द्यांरस अदीक लोक शिक्षणान सुदारिल्लो आसुनय ताका बरें कितें आनी वायट कितें हाची जाणवीक जावप ना म्हळ्यार म्हणटलो तरी कितें? गोंयच्या कांय वाठारांनी जाल्यार शिगम्या नाटकांवेळार न्हवरो भायर काडटात. जितलें म्हूण अशूभ आनी किल्लस हाडपी आसा ताची ह्या वेळार एके तरेची प्रदर्शनी जाता. न्हवऱ्याचे तकलेचेर बायलांच्या इंद्रियांचे छाप तशेंच उतरांनी ताचें नांव बरयल्लें आसता. आनी न्हवऱ्याची भोंवडी सुरू जाता तेन्ना जितली म्हूण अमंगळ भास आसा तितलीय थंय ओंकपाचें काम जाण्ट्यांपसून भुरग्यांमेरेन कसलीच मुर्वत धरिनासतना सगळेच करीत आसतात. तें करप म्हळ्यार जशें कितें एक धर्मकय तें करतात, हो आवेश थंय दिसता.

आयचे दीस बदलिल्ले आसात. आयची बायल ही दादल्यांची निखटी भोगवस्तू उरूंक ना. ती समाजांत दादल्यावरी तितल्याच तोलाचें काम करून मानाची सुवात जोडूंक पावल्या. अश्या ह्या वेळार तिच्या इंद्रियांचो उद्धार करून हालेटी दिवन कसलो आनंद मेळूंक पावता तें कळुंकच कठीण. पुर्विल्ल्या काळाक दादल्यांमदीं आशिल्ल्या लिंगीक भावनांक एक तरेचें चेपण आयतालें अशें मानुंया. आज खंय आसा तें चेपण? रस्त्यार खंयची तरी एक बायल कदीमकाळा वताली आनी भोंवतणी आशिल्ल्या दादल्यांचे वधवधे होळे तिचेर घुरी घालून तिची विटंबना करुंक आगताले. असो हो काळ आयज उल्ला न्हय? दादल्यांवरी तितल्योच बायलो कामाधंद्या

निमतान आयज रस्त्यांनी भोंवत आसतात. मागीर कित्याक हो शिगम्या वेळार आंवटसोक?

गोंयांत सगळ्याच वाठारांनी शिगमो मनयतात. पूण तांतले तातूंत नांव घेवपासारके जे कांय शिगम्या उत्पन्न जातात तांतलो एक म्हळ्यार जांबावलेवो शिगमो - पुरत्यांत गुलालाचो दीस.

जांबावलेच्या शिगम्याविशीं आचार्य धर्मानंद कोसंबी हांणी आपणाल्या आत्मनिवेदनांत तांकां आयिल्ले अणभव दिल्ले आसात. • १९ व्या शेंकड्याचे अखेरेक तांणी पळेल्लो तो शिगमो आयज खात्रीन तसो उरूंक ना पूण ताचें बदलिल्लें रूप कितें समाधान दिवपी आसा अशें मानपाक आधार ना. जांबावलेच्या शिगम्या संबंदान बरयताना ताचें एक म्हत्वाचें वाक्य खूबशें सांगून वता. ते म्हणटात, 'फाटल्या एका काळार सोऱ्याक पातक लेखताले ते हिन्दू हालीं तेंपाक इतले सुगादेवीचे भगत जाल्यात की तांकां आवरपाचें काम सटरफटर मनशाक कशेंच जमपाचें ना.'

आयज जांबावले शिगम्याक बायलांक कसलेच तरेचो त्रास जावंक जायना हे खातीर थंयचे जाळवणदार जातीन लक्ष घालतात. ते निमतान तांणी कांय नेमय केल्ले आसात. पूण हे नेम आयच्या वातावरणांत कितले उपकार पडटीत तें सांगप कठीण. मुक्त विचारांच्या तरनाट्या चलयानी आपूण जावन चल्यांचेर ह्या शिगम्या वेळार गुलाल माल्लो जाल्यार ताचेर उपाय कितें, ताचो विचार जावंक जाय. नेम केल्ले तेन्नाची बायलमनीस आशिल्ली दुबळी-मनीसभितरी. आयज ती तशीच अुल्ल्या अशें मानप समा जावंचें ना. ते भायर गुलाल मोखतना थंय खेळिमेळिच्या वातावरणांत तें काम जावंक जाय. कसलेच तरेची कोणाचेरूच जबरती जावंक जायना. तशेंच त्या वेळार आपणाल्या उत्साहाक लगामांत दवरपाचें कमव जण एकाक सादूंक जाय. खेळिमेळीन आनी थोडोसो 'इस्थे-तीक सेन्स' आसल्यार गुलाल मोवपाच्या कामांत लिंगाचो फरक राखपाची कसलीच गरज पडची ना अशें म्हणपाक जाता.

होळये निमतान जें हें पोजडें, वुरशें, घाणयारें, वीट हाडपी, उलोवपाक लेगीत कोणाक सोबसारकें न्हय अशें अुलयतात, दादून उलयतात ताचें कारण कितें? कांय धर्मापाखो घेवपी विद्वान सांगतात तें आयकनाफुडें कोणाकूय अजाप जावन थोडी भोव तांची करमणूकय जातली म्हणपाचें सांगूंक नाका.

पयली गजाल : हिंदु धर्मान शिगम्या निमतान करतात त्यो ह्यो गजाली करपाक खंयच कितें सांगिल्ले ना.

दुसरी गजाल : विद्वानांनी हे कारणें केल्लें समर्थन. तें हें अशें : फाल्गुन शुद्ध पुनवेक खंय पूर्वा फाल्गुनी नखेत्र येता. त्या नखेत्राची देवता आसा खंय 'भग' भग म्हळ्यार बायलांचें सकलें इंद्रिय. तेन्ना भगाच्या नांवान हालेटी मारून खंय एके तरेची तिची पुजा करपाची आनी पूण सादपाचें. तें काम हे दादले करतात. भग ही नखेत्राची देवता म्हूण हालेटीचो जर विशय जाता जाल्यार दादल्यांचें लिंग म्हळ्यार सगळ्यांचे पुजेचोच विशय आसा. खासा

( पान २१ पळेयात )



# इतिहासाची पाणा

## काकासायबांच्यो चिटी

संवसारांतले चडशे सगळे साहित्यकार आपापणाले भाशेंत बरोवनूच व्हड जाल्यात. पुणून आमगेल्या ह्या देशांत आपणाले भाशे भायर दुसरे भाशेक आपणाली करून ते भाशेंत बरोवन व्हड जाल्लेय कांय साहित्यकार आसात. देखीक :

बाबूराव पराडकर : मराठी भाशीक आसून कन्नडांत बरयताले. बा. सी. बेन्द्रे : मराठी भाशीक आसून कन्नडांत बरयताले. अमृतलाल नागर : गुजराती भाशीक आसून हिन्दी साहित्यकार जाले. माखती व्यंकटेश आयंगर : तमिळ भाशीक आसून कन्नड साहित्यकार जाले.

आ. काकामायब कालेलकार हांचेपरस मातशे वेगळे. तांणी तीन भासो आपणाल्यो केल्ल्यो : मराठी, गुजराती आनी हिन्दी. आनी ह्या तिनूय भासांनी ते सातत्यान बरयत राविल्ले.

तांगेली जल्मभास मराठी. हे भाशेंत तांगेली पंचेचाळीस पुस्तकां अजवाडा आयल्यांत. तांतली सतरा मुदलांत मराठींत बरयल्ली : तर अठ्ठावीस गुजराती हिन्दींतल्यान मराठींत आयिल्लीं.

गुजराती भाशेंत तांगेली त्रैपन्न पुस्तकां अजवाडा आयल्यांत. तांतली फकत स मराठींतल्यान आनी हिन्दींतल्यान गुजरातींत आयिल्लीं. जाल्यार, सत्तेचाळीस मुदलांत गुजरातींत बरयल्ली.

हिन्दींत तांगेली त्रैचाळीस पुस्तकां आयल्यांत. तांतलीं अंकुणीस मराठींतल्यान आनी गुजरातींतल्यान हिन्दींत आयिल्लीं. जाल्यार त्रैचाळीस मुदलांत हिन्दींत बरयल्ली.

भौ-भाशीक भारतांतलो साहित्यकार भौ-भाशिकूच आसूंक जाय हो गांधीयुगाचो भादर्श काकामायबांनी आपणाले जिणेत चरितार्थ करून दाखयला. मराठी, गुजराती आनी हिन्दी ह्या तिनय भाशांचे बरपावळिच्या अतिहासांत काकामायबांनी मानाची सुवात जोडल्या.

कोंकणी भाशेंत काकामायबांनी अंक वळ लेगीत बरोवंक ना. पुणून फाल्यां कोणूय कोंकणी बरपावळिचो अतिहास बरोवंक बसतलो तेन्ना काकामायबां खातीर अंक खेरीत प्रकरण दिले बगर ताका हो अतिहास पुरो करूंकूच येवपाचो ना- अितलें काकामायबांनी कोंकणीक दिलां.

शणै गोंयबाबांच्या काळांत कोंकणीचो वाद खूब चल्लो.

कोंकणींत साहित्य निर्मणी करपाचोय बरोच वावर जालो. पुणून कोंकणीची 'चळवळ' अशी ते मुस्तींत चलूंक नाशिल्ली.

'चळवळ' चल्लो ती खरेपणानशी शणै गोंयबाबां अपरांतूच. हे चळवळीक काकामायबांचो प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष बरोच हातभार लागला.

काकामायबांक लागुनूच बाकीबाब बोरकार आनी लक्ष्मणराव सरदेसायां सारकेले गोंयचे मराठी साहित्यकार कोंकणींत बरयतलेक लागले. अितलेंच न्हय तर कोंकणीचो पाखो घेवन मराठीवाद्यांकडेन झुजपाकूय लागले.

काकामायबांक लागुनूच मुम्बयचे आकाशवाणीवेल्यान कोंकणींतल्यान कार्यावळी सुरू जाल्यो. ह्या कार्यावळींनी 'आम्कां कोंकणींत बरोवंक येना, कोंकणी वाचूंक येना म्हणटल्या कितल्याश्या जाणांक कोंकणींत बरोवंक शिकयलें.

काकामायब कोंकणीचो पाखो घेतात म्हणूच जवाहरलाल नेहरू, आचार्य कृपालानी, विनोबा हांचे सारकेले कांय राष्ट्रीय नेते कोंकणीकडेन आपलेपणाचे नदरेन पळोवंक पावले.

काकामायब कोंकणीचे हे गजालिचो कोंकणीक साहित्य अकादेमीची जी मान्यताय मेळ्ळ्या तिचेर खूब व्हडलो प्रभाव पडिल्लो. मुनीतिकुमार चटर्जीक ही गजाल खूब म्हत्वाची दिशिल्ली

संपूर्ण महाराष्ट्र आमच्या आड गेल्लो आनी आमकां गिळूंक सोदतालो त्यावेळार अंकलोच हो महाराष्ट्रीय आमचे फाटल्यान आमकां धीर दिवपाक पर्वत कसो थोर अजो राविल्लो.

काकामायबांकडेन कितल्याश्या गोंयकारांचो संबंद आयिल्लो. बाकीबाबांकडेन जाल्यार तांचो खुबूच दाट संबंद आयिल्लो.

बाकीबाबांक काकामायबांनी 'चडयला' म्हळ्यार जाता. कोंकणी चळवळीक काकामायबांचें योगदान कितें अशें कोणेंय विचाल्लें जाल्यार 'बाकीबाबा सारक्यांनी जें कितें केलां तें' अशी जाप अनमन नासतना दिवं येता. काकामायबूच बाकीबाबांसारक्यांच्या रुपान आमचे मजगतीं वावुल्ल्यात, म्हणूंक जाय. हांचे हस्तुकीं कोंकणीची जी सेवा जाल्या तिचें पुराय सय काकामायबांकडेनूच वता, अशें मानूंक जाय.

बाकीबाबांक काकामायबांनी ज्यो चिटी बरयल्ल्यो त्यो-मराठींत आसल्यो तरूय-आमी 'जागांत' क्रमशः दिवंक सोदतां. ह्यो चिटी कोंकणी चळवळिच्या अतिहासाचे नदरेन खूब म्हत्वाच्यो अशें आमी मानतां. काकामायबांच्या सपनांतले गोंय कशें आशिल्ले,



कोंकणी अुदेशी ते आमचे कडल्यान कितें करुम घेवंक सोदताले, आमी ते सादलें काय वाट चुकून दुसरेच कडेन पावले हें आमकां ह्या चिटयांतल्यान पळोवंक मेळटलें. - वावुरपी संपादपी

सगळ्यांत पयल्यो स. कवी बाकीबाब बोरकारांक आयिल्ल्यो चिटी-

वर्धा

१२-५-४६

सप्रेम न. वि. वि.

मुंबईला वसंतरावांचे कडून तुमचें काडें वाचावयास मिळालें. त्यानंतर येथें तुमचें बेळगांवहून लिहिलेलें ५-५-चें पत्र मिळालें. काल चि. श्रीपादने तुमचें ताजें पत्र दाखविलें. प्रत्येकांतील संकल्पित कार्यक्रम निराळा. तुम्हाला हा नवा अनुभव असेल. मी तर जन्मभर कार्यक्रम रचत आणि मोडत आलों आहे. अनासक्ति शिक्षविण्याचा. ओश्वराचा तो अभ्यासक्रम आहे. क्षणोक्षणी पालटणाऱ्या परिस्थिति-  
-अनुरूप. मागचा पुढचा संपूर्ण विचार करून - आणि पुढच्या संधीवर बदलाना अवकाश ठेवून-योजना घडवीत राहण्याने डोकें आणि जीवन अगदीं ताजें राहतें.

तुमच्या बदललेल्या कार्यक्रमांत काजूगरांच्या आस्वादाला मी मुकलों अेवढेंच सार त्यातून निघतें.

मुंबईहून तुम्ही येथें याल का पुन्हा कार्यक्रम बदलून तारू पणजीला जातील, कोणी सांगावें ? मुंबई पर्यंत सहकुटुंब आलां असाल तर पुढचा कार्यक्रम कसा होतील हें सांगणे कठिण.

श्री लाड यांनी तुमची अिच्छा पूरी केली का ? खतपटीला बसाल तरच काम होईल.

बंगाली गीतांची मराठी कविता करणार की पदे ?

रवीन्द्रनाथांनी एकदां एका चांगल्या महाराष्ट्री गवैयाची माझेकडे मागणी केली. मी त्यांचेकडे श्री भीमराव शास्त्रींना पाठवले. संगीता प्रमाणे संस्कृत त्रिछेंतहि प्रवीण असे शास्त्री मिळाल्याने कवि खूष झाले. भीमराव शास्त्री शान्तिनिकेतन मध्ये बारा पंधरा वर्षे राहिले. बंगाली संगीत- विशेषें करून रवीन्द्र-माथांचें- त्यांनी आपलेसे केलें. सध्या भीमराव मुंबईला राहत आहेत. एका गुजराती अग्रजी हाअिस्कूलांत संगीत शिकवतात. रेडियोवर देखील त्यांचा कार्यक्रम असतो. जर मुंबईत त्यांची भेट घ्याल तर बंगाली चाली तुम्हाला ऐकावयास मिळतील. त्यांनी जर हो म्हटलें तर तुमची सर्वोत्कृष्ट सोय होईल.

मुंबईला पिनाकिन त्रिवेदी म्हणून अेक शिक्षक 'न्यू ईरा' मध्ये आहेत. त्यांचे कडून देखील तुम्हाला बंगाली चाली ऐकावयास मिळतील.

तुम्ही येथें आलांत तर विशेष बोलणे होईल. परत गेलात तर पत्रोपत्री.

काकाचा सप्रेम वंदेमातरम्

सप्रेम न. वि. वि.

मी दिल्ली अलहाबाद कडील प्रवास आटपून ता.९ ला येथें आलों. आणि आजारी पडलों. तुमचें २५-६-चें पत्र चि. श्रीपादने मला पहावयास पाठवले होतें. त्या पत्राचें अुत्तर आज अुद्यां लिहवणार होतो. अितक्यांत तुमची तार हातीं येत आहे. मला ताबडतोब वर्धा सोडतां यावयाचे नाहीं. या महिन्याचे शेवटचे दोन दिवस पुण्याला अेक अखिल भारतीय शिक्षण परिषद आहे तिला मी जाणार आहे. थोडासा लवकर निघून मुंबईला थांबूं शकतो. तोंवर जर तुम्ही मुंबईला थांबणार असाऊ तर ठीक. वाटल्यास मुंबई-हून येथें येअून भेटून जा.

गोव्याचा भाग्योदय जवळ दिसतो. आणि म्हणून आतां गोव्याच्या लोकांना शांतिमुख सोडावेंच लागणार. 'शान्ता झाली दुर्गा रे' हें तुम्ही अगदी योग्य वेळी जाहीर केले आहे.

गोव्याच्या हल्लीच्या सहज स्वयंभू जागृतीतून गोव्यातील पुढारी अुत्पन्न होतील. मी माझ्या स्वतःच्या कामांत-राष्ट्र निर्माणाच्या कामांत- गुंतलेलों असल्यामुळें मला गोव्यांतील जागृतीचें पुढारीपण तुमच्या अिच्छे प्रमाणे घेता यावयाचें नाहीं. मी सल्ला देअूं शकेन जे कोणी पुढारी असतील-अर्थात ज्यांच्या मागे जनता चालावयान तयार असेल-त्यांनी महात्माजींकडे जाअून त्यांची सल्ला घ्यावी. माझ्या परिचयाच्या लोकांना महात्माजी पर्यंत पोहोचविण्याचें काम मला करतां येतील. गोव्यांतील परिस्थितीची मला कल्पना असल्यामुळे कांही गोष्टी मी महात्माजींना समजावून सांगूहि शकेन.

मुंबईला गोवा काँग्रेसचे लोक तुमच्या परिचयाचे असतीलच सविस्तर भेटी अंती.

काकाचा सप्रेम वंदेमातरम्

वर्धा

१ - १० - ४६

सप्रेम न. वि. वि.

मी पंधरा दिवसां साठी दिल्लीला जाअून आलों. त्या दरम्यान पू. श्री. गंगाधररावांचें अेक पत्र आलें होतें. त्याचें अुत्तर दिल्लीतूनच पाठवलें होतें. तुम्हाला सल्ला मसलत देअून आत्मीयतेने तुमचे कडे पहावें अशा तऱ्हेचें अुत्तर मी त्यांना दिलें होतें. म्हणजे अेका परी तुमचें काम केले होतें तुम्हाला अुत्तर पाठवायला मात्र सवड झाली नाही.

अितक्या दूर बसून संबंध परिस्थितीचें आकलन नसताना निश्चित सल्ला देणे कठिण आहे. वसंतरावांना सल्ला देणे सोपे होतें. मी जर तुम्हाला ताबडतोब पत्र लिहूं शकलों असतो तर तुम्हाला असेंच लिहिलें असतें की अंतःकरण प्रवृत्ती प्रमाण मानून चला.

आतां तेथें श्री लोहिया आले आहेत. पू. श्री. गंगाधरराव तर आहेतच. दोघांशीं विचारविनिमय करून स्वतःच्या मनाशी जमें



ठरेल तसे निःशंकपणे करा. गाजराची पुंगी वाजेल तोपर्यंत वाजवावी. वाजवण्याचें लग्न अुरलें नाहीं म्हणजे क्षणभराचाही अुशीर न लावतां गाजर खावून मोकळे व्हावें. बलिदानाच्या युगांत जेलमध्ये जाणे हा प्रधान आणि निरपवाद सार्वभौम धर्म आहे. प्रश्न फक्त मुहूर्ताचा अमतो. जेथें आंतरिक अुत्साह तेथें मुहूर्त आपोआप समजतो. तोवर साधेल तें अितर काम करीत रहवें.

लोहियांची कार्यपद्धति निराळी आहे त्यांचेजवळ प्लॅन नम-  
णारच. अेखाद्याने वीरकर्म केले म्हणणे अनेकांना वीर होण्याची प्रेरणा आपोआप मिळते.

संस्थेच्या नांवाने पैसा गोळा करणे किंवा व्यक्तिशः गोळा करणे यांत फरक नाहीं. पैसे मिळविणे आणि तो खर्च करणे हें गुप्त प्रकरण नसेल-आणि अुबड अुबड जमाखर्च ठेवणे शक्य असेल-तर व्यक्तिशः पैसा गोळा करणे अडचणीचें काय म्हणून वाटावें ? तुरुंगांत जाण्यापूर्वी रुपयांची सर्व विव्हेवाट लावून टाकली म्हणजे मागे बजबजपुरी माजत नाहीं.

गोव्याशीं धागेदोरे असलेल्या वेळगांवकडच्या लोकांनी व्यक्तिशः गोवा सत्याग्रहांत भाग घेण्यास काहींच हरकत नाहीं. सत्याग्रही लोकांना आर्थिक मदद देण्याची व्यवस्था टिकणे कठीण आहे. प्रत्येकाने आपापली सोय पाहून किंवा न पाहताच आगीत उडी टाकावी. मागील सर्व आपोआप जुळून येतें.

सॅबॉटेजची सैधांतिक चर्चा केल्यावांचून मी एवढेच म्हणून की ती चळवळ गोवेकरांच्या अंगवळणी पडली असली तरी त्या मागने जाण्याचा उपक्रम करतांच पुढारींमण भिन्न दृष्टीच्या लोकांच्या हातांत जातील आणि सत्याग्रह 'सत्याग्रह' राहणार नाहीं.

गोव्याच्या परिस्थिती विषयी महात्माजींना तुम्ही परभारे स्वतः लिहिणे हेंच इष्ट आहे. महात्माजींना लिहिण्यास संकोच वाटू नये. जबाबदारी वाटते आणि वाढते पण तें इष्टच आहे.

जर सत्याग्रह केलात तर कोंकणीतून आणि पोर्तुगीज भाषेतून (तसेंच मराठी आणि इंग्रजीतून) पुरेशा पत्रिका काढून आणि अनावृत्त पत्रे लिहून मगच जावे हे चांगलें. ही चळवळ फक्त हिन्दुच चालवितात असे होऊं नये. हिन्दूच्याच हिताची आहे असेही कोणास वाटू नये.

मी सध्या येथेंच आहे. मधून मधून मला सविस्तर पत्रे लिहा. गंगधररावांनी कांही जाहीर पत्रकें काढली आहेत असे वर्तमान-पत्रांवरून समजते तीही पहावयास पाठवावीत. श्री सुकेकरांकडून गोव्याच्या दोन मुली येथे आल्या आहेत. फार उशीरा आल्या. तरी दाखल करून घेतल्या आहेत. वत्सला कितनी आणि विमल वागळे अशा त्या मुली आहेत.

काकाचा सप्रेम वंदेमातरम्

जाग : एप्रिल १८९

वधो

१७-१-४७

प्रिय कवि,

तुमचें १५-१-चें पत्र मला आज अुशीरा मिळालें. काल नागपूरला गेलो होतो.

गोव्याच्या चळवळीचें अडययन मला करावयाचें आहे. दिशा-दर्शन डॉ. लोहियांनी करावयाचें आहे. ते जर आपली चळवळ काँग्रेसच्या धोरणाप्रमाणे चालवणार नाहीत तर काँग्रेसमनिष्ठांची मदत त्यांना मिळावयाची नाहीं. ज्या जनतेचें राजकीय शिक्षणच झालें नाहीं ती जनता जर त्यांनी जागृत केली असली तर ती त्यांचेमागून जाणार. आणि तें योग्यच आहे अनुभवाने जनता शहाणी होईल. आणि डॉ. लोहियाहि शहाणे होतील. काँग्रेसमनिष्ठांना जेथवर शक्य असेल तेथवर त्यांनी लोहियांच्या कार्याला मनापासून हातभार लावावा. कारण त्यांची चळवळ प्रजाकल्याणाच्या हेतूनेच सुरू झाली आहे. जेथे तात्विक आणि अपरिहार्य मतभेद होतील तेथे कारण स्पष्ट सांगून सहकार का करता येत नाहीं ते स्पष्ट कळवावे. तोंवर जर आपली सेवा महत्त्वाची आणि भरपूर झाली असेल तर आपल्या सेवेपासून वंचित राहण्याची हिंमत ते करणार नाहीत आणि स्वतःच्या कार्य पद्धतीत अिष्ट ती मुरड घालतील.

तुम्ही बाहेर राहणे अिष्ट आहे की सत्याग्रह करून आपल्या बलिदानालाच काम करूं देणे इष्ट आहे ते श्री. गंगधररावांनी किंवा डॉ. लोहियांनी ठरवायचें नसून ( तुम्ही त्यांचे सैनिक असतां तर गोष्ट निराळी होती ) तुम्ही स्वतःच ठरवावयाचें आहे. तें ठरविण्यात जर चूक झाली तर त्यांच्या तुमच्या जीवनावर आणि करीयरवर कायमचा परिणाम होईल. इतरांनी स्वतःवर जबाबदारी घेतली तरी ते तुम्हाला लोकमतापासून किंवा अंतरात्म्याच्या अभिप्रायापासून वांचवूं शकणार नाहीत...

माझा अभिप्राय मी वर सांगितलाच आहे. गोव्यांतील चळवळ एक हाती चालणेच अिष्ट आहे. म्हणून माहिती घेण्या पलीकडे आपण विशेष कांही कगवयाचे नाहीं असे मी ठरवले आहे. माझी कामेंच मला पुरी आहेत हें मुख्य कारण आहे.

रोमी लिपींत आणि कोंकणी भाषेत राष्ट्रीयतेचा आणि सर्व धर्म समभावाचा प्रचार जोराने झाला पाहिजे. याविषयी ममत नसावे. पण या बाबतीत अजूनहि कांही झालेलें नाहीं. तुमच्या हातून होईल तेवढे तुम्ही करालच. हें काम भारतीय संस्कृति अितके व्यापक आहे आणि भारतीय आत्म्या इतके उत्तुंग आहे. आपली सर्व शक्ति यालाच जरी वाहिली तरी जन्माचें सार्थक होईल.

काकाचा सप्रेम वंदेमातरम्

नं. ४ ८७३ ला फोन करून कळवा की मी १९ ला

संध्याकाळी निघून दुसरे दिवशी मुंबईला पोहोंचणार- काका

वधो

११-१-४७

प्रिय कवि,

तुमचें ८-२ चें पत्र पोहोंचलें. ' आमचा गोमंतक ' हें तुमचें



बुलेटीन कोणत्याही भाषेत मला मिळालेलं नाही. तेव्हा मी मार्ग-दर्शन तें काय करणार ?

गोव्यातील चळवळी विषयीची तुमची तळमळ मला समजते. बायरनला मुद्दूर ग्रीस विषयी आपलेपणा वाटला होता. तुम्हाला तुमच्या स्वतःच्या गोव्याच्या जाग्रति विषयी अस्वस्थता वाटली तर त्यांत आश्चर्य नाही. अशा चळवळीत बुडी घालून फता होण्याची वृत्ति तुमच्यांत उत्पन्न झाली तर त्यांतहि आश्चर्य नाही. सदृश एतत् कविजनस्य. पण इतक्या दिवसांच्या परिस्थिति वरून मला वाटतं कीं जनतानिष्ठ चळवळीच्या धकाधकीच्या मामल्याला तुमची व्यक्तिनिष्ठ मनोभूमिका अमुकूल नाही.

एक उदाहरण देऊन माझे म्हणणे स्पष्ट करतो.

काँग्रेसच्या कारकिर्दीत तीन निनिराळ्या विभूतींनी राष्ट्रीय जाग्रतीचें काम केलें आहे. पण ते तिघेहि काँग्रेस पासून अलिप्त राहिले. धर्मपरायण संन्यासी विवेकानन्द, संस्कृति-परायण कवि रवीन्द्रनाथ आणि दर्शन-कोविद अध्यापक राधाकृष्णण हे तिघेहि भारीतः राष्ट्रीयतेचे संस्थापकच आहेत. हिन्दुस्थानच्या राजकारणावर तिघांच्याहि प्रवृत्तीचा परिणाम झालेला आहे. पण हे तिघेहि प्रत्यक्ष राजकारणापासून अलिप्त राहिले होते. स्वामी श्रद्धानन्द, मिसस अँनी बेझंट, सरोजिनी नायडू यांच्या प्रमाणे त्यांना राजकारणाच्या दंगलींत अतुरणे अशक्य नव्हतें. पण त्यांनी अलिप्त राहूनच काम केलें. आणि तरीहि त्यांच्या कार्यांत कसलीच अुणीव भासली नाही. या थोड्यांच्या जीवन-नीति मधून तुम्हाला बोध घेणे शक्य आहे. प्रत्यक्ष पॉलितीत लक्ष न घालतां गोव्यामध्ये चैतन्य अुत्पन्न करण्याचें आणि राष्ट्रीय दृष्टि पिकविण्याचें काम तुम्ही हातीं घ्या आणि याच कामाला स्वतःला वाहून घ्या.

क्रान्तीच्या दिवसांत राष्ट्र समंजस लोकांचेंच ऐकतें असें नाही. चळवळीचा लोंढा इष्ट दिशेनेच जाईल असेंहि नाही. लोंढा म्हणजे कांही कालवा नव्हे. तेव्हां तुम्ही अलिप्त राहून तेजस्वी विचारांचा आणि चैतन्य-युक्त भावनांचा पाऊस पाडण्याचें काम करा. त्याचा फायदा जे घेणार असतील ते घेवोत. हीच तुमची मर्यादा आणि हाच तुमचा स्वधर्म असें मला वाटूं लागले आहे. बाकी तुम्हाला आंतून जशी प्रेरणा होईल तसेच तुम्ही वागले पाहिजे मला वाटतें तें तुमच्यापुढें मांडलें आहे.

तुमच्या साहित्य-प्रवृत्ति विषयी मी श्री हरिश्चंद्र भट्ट (नालन्दा पब्लिकेशनवाले) यांचेशी बोललो होतो. वारांनी कांही सांगितले असल्याचें मला स्मरत नाही आमची भेटच झाली नसावी

‘हरिजन’ मध्ये काही लिहिण्या इतकी सविस्तर माहिती माझेजवळ नाही. पुढे केव्हाही लिहावेसे वाटले तर अवश्य लिहीन.

तुमच्या कविता प्रवासांत बाळगून आहे. कांही वाचल्या. तुमची भाषाप्रभुता उत्तम आहे. कांही कविता फारच आवडल्या. पहिल्या कवितेंत दूधसागर विचारा नांवा पुरताच आला आहे. बाकी कविता आहे एक हास्य-स्तोत्र. निमर्गवर्णनपर कविता दृश्य काव्य असावें लागते. त्यांत चितनाची छटा येवी. पण सर्वत्र चितनच भरलें

तर दृष्टि अर्धोन्मिलित होते किंवा डोळे पूर्णपणे मिटतात. तुमच्या किती तरी कवितांत दृश्यकाव्य अुठावदार आहे. पहिलीच कविता अंतर्मुख किंवा ‘अंतर्दृष्टि’ कां झाली, कोण जाणे ! आणि तीही हास्यामुळें !

तुमच्या या संग्रहांत प्रणयगीतें बरीचशी आहेत. प्रणयानुभूतीची काव्ये मी समजूं शकतों. पण त्या विषयी विवेचन करण्याची माझी तयारी मर्यादित आहे.

‘जन म्हणोत तुज दुसऱ्याची ग’ या सारखी कविता समोर आली तर तिचे विषयी लिहिण्याची इच्छाच होत नाही. कांही भावना उचलून धराव्याशा वाटतात. कांहीचा विरोध करण्यास मन सस्रावतें. कांहीची चर्चा करून त्यांना नेटके रूप देण्याची इच्छा होऊ शकते. आणि कांही भावनांच्यामुळें मन पाठमोरे होऊन उपेक्षावृत्तीच प्रबळ होते. तुमच्या या कवितेने माझी तशी वृत्ति झाली मग कांही केल्या प्रस्तावना लिहिण्याची उर्मि उठेना. टीका करावीशी वाटली असती तरीही लेखनाला प्रवृत्त झालो असतो. पण उपेक्षेची कोरड कांहीच लिहू देत नाही.

अगोदर कविता मला फारशी समजत नाही. त्यांत असें कांही घडलें म्हणजे माझा आत्मविश्वास मंदावता. तेव्हां ताबडतोब कांही लिहूं शकेन असें वाटत नाही. मी टीका करतो किंवा नापसंती दर्शवितो असे समजू नका. सर्व प्रकारच्या मनोभावनांचा मी साक्षी होऊं शकतो. सर्वांना जगांत स्थान आहे हें मला मान्य आहे. पण कित्येक माझ्या काव्यमय जगांत वावरू शकत नाहीत. ही माझी मर्यादा आहे. यामुळे प्रस्तावनेसाठी पुस्तकांचे प्रकाशन खोळंबून ठेवावे हे मला इष्ट वाटत नाही. आपण पुढे जेव्हा रिकामपणी बसू तेव्हा प्रत्येक कविता घेऊन तिचेवर माझ्या पद्धतीचे विवेचन करूं शकेन. सध्या ‘दूधसागर’ ला मराठी वाचकांवर आपले अल्हादक तुषार उडविण्यास मोकळा करा.

मी लबकरच कलकत्त्याकडे जावे म्हणतो. बापूजींनाही भेटावयाचे आहे. मध्यंतरी कशचित मुंबईला जावे लागेल. शेवटी एप्रिलच्या प्रारंभी मुंबई, पुणे, बेळगांव, कारवारच्या बाजूला जावयाचें आहेच.

काकाचा सप्रेम वंदेमातरम्

वर्धा

१८-२-४७

प्रिय कवि,

१५-२ चें पत्र आज पोहोचलें. त्यापूर्वी ‘आमचा गोमंतक’ या मराठी पत्रिकेच्या दोन प्रति मिळाल्या. पत्रिका चांगली निघाली आहे.

दीपा राण्यांच्या पराक्रमाचें रसाळ वर्णन दिल्यानंतर ‘हल्लीचा काळ बदललेला आहे. जुनी तेजस्विता, स्वातंत्र्य निष्ठा आणि प्रतिकारबुद्धि कायम ठेवून नव्या पद्धतिने काम करावयाचें आहे’ अशा प्रकारचा उपसंहार त्या लेखांत हवा होता. नाहीतर आपण कशाचा पुरस्कार करतों हें वाचकांच्या ध्यानांतच येऊन त्यांची दिशाभूल होण्याचा संभव असतो.

या बाबतीत मावध असले पाहिजे. कायद्यासाठी नव्हे, तर कार्यासाठी.

कविते विषयी सविस्तर लिहिले असतें, पण मी ता. २२ च्या सकाळीं नागपूर मेलने मुंबईला पोहोचत आहे. आणि २६ पर्यंत मुंबई-लाच असणार. २५ तारखेस सरकारी 'हिन्दुस्थानी बोर्डा'चा बैठक आहे. मुंबईला आपण कविते संबंधाने सविस्तर बोलू.

'दूधसागर' या पहिल्या कवितेवरील माझा अभिप्राय पटला का? 'जन म्हणोंत तुज दुसऱ्याची' याचा तुम्ही जो भाव लिहिला आहे तोहि मी मनांत आणला होता. प्रस्तुत कवितेतून तो भाव निघतच नाही अशी खात्री देतां येणार नाही. पण कविता ही जिवंत बाणी आहे. तिचे स्वतःचे म्हणणे अतकें विशद केले पाहिजे की शकेला जागाच नसावी. 'माझ्या लिखाणांत राजद्रोह नाही' असा सहा दिवसांचा वचाव करण्याची पाळी वर्तमानपत्रकार स्वतःवर ओढवून घेवोत. कवींची तशी भूमिका नसावी. कवि स्वतः पेयसीला जनांप्रमाणे दुसऱ्याची म्हणावयास तयार नाही! प्रेयसीने आपलें शरीर, मन, हृदय सर्व कांही नवऱ्याला दिले आहे की नाही? जर ती सर्वस्वी नवऱ्याची झाली असली तर कविनेहि म्हणावयास पाहिजे की तू सर्वस्वी नवऱ्याची आहेस. तशीच रहा जरूर बाटल्यास मला विसरून जा. तुला मी विसरू शकत नाही. तुजें पवित्र ध्यानहि करीम. तें अद्रोही ध्यान असेल. कवि तिला हृदयाची 'राणी' म्हणणार नाही. पण ही सर्व चर्चा आपण तोंडीच करूं. मला तर शेवटचें 'ग' हे अक्षर देखील खुपें.

एक कविता पटली नाही म्हणून कांही तुमच्या कवितेचा मी कमी भोक्ता झालो नाही. प्रस्तावनेत गुणांचा अल्लेख न केला तर मी प्रस्तावना असत्य होतील. खाजगी पत्रांत गुणांचा अल्लेख नको होतो. तुमच्या कवितेवर मी किती खूश आहे हें तुम्ही जाणतां आणि वसंतरावही जाणतात. या पृष्ठभूमिवर मी कितीहि कडक लिहिलें तरी त्याचा अन्यथः अर्थ होऊ शकत नाही. प्रस्तावनेत बाचकांना तें कसे कळावें?

पत्रांत ज्याप्रमाणे गुणग्रहण अध्यातहत ठेवतां येतें पण प्रस्तावनेत तें तसें ठेवतां येत नाही, त्याच प्रमाणे तुमच्या या आक्षेपाहें कवितेत तुम्ही भावशुचिता अध्यातहत ठेवली आहे ती तशी ठेवतां कामा नये. भावशुचिता प्रगट करणे हाच तिचा प्रधान हेतु पाहिजे. अशा पूर्णावतारी भावशुचितेच्या प्रकट भूमिकेवर जर अत्कट प्रेमाचें चित्र रेखाटलें तर तें निराळेंच होतील.

माझी खात्री आहे की मी मुंबईला येण्यापूर्वीच तुम्ही तशी नवीन कविता केलेली असेल. दान्तेच्या बेयात्रीस पेक्षा देखील तुमची काव्यप्रेयसी अधिक उज्वल होऊ शकेल.

बाबा कोसंबीच्या ठरावा विषयी आपण भेटोंत बोलू. हिन्दू ख्रिस्ती अकोप्याने ठराव पाम व्हावा हीच दृष्ट योग्य आहे. आणि म्हणून तुम्ही थांबलां हें बरोबर केलें.

श्री हरिश्चंद्रांना फोन वरून कळवावें की मी येत आहे. त्यांचा फोन नं. २०९ ९ आहे.

वसंतराव दंपतींना आणि मुलांना सप्रेम यथायोग्य.

काकांचा सप्रेम वंदेमातरम्



## उतरां

जेन्ना तुजो मोग म्हज्या काळजांत आशिल्लो  
विसरून गेल्लों हांव ह्या जगाकूच  
पूण आतां....

मोगा, म्हाका तेन्नाच कळपाक जाय आशिल्लें  
जंय भरती आमता थंय सुकती ही आसताच  
म्हणोन हांव म्हणटालों; मोगा,  
इतलो मोग करूं नाका.

त्या मोगाच्या थाव नाशिल्ल्या दर्यांत

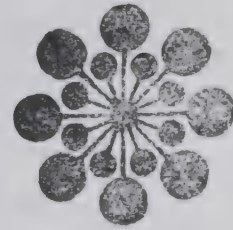
म्हाका बुडोवं नाका

मोगा, तुजीं उतरां दवरल्यांत म्हज्या काळजांत  
जेन्ना तीं उतरां भायर सरतात

तेन्नाच तीं उतरां बदलतात म्हज्या दुखावरी  
आनी भायर सरतात दुखाच्यो झरी

— प्रदीप गांवकार

With best compliments from :



**CONVEYOR  
BELT SERVICING CO.**

SA-11-B, Sancoale Industrial Estate,  
P. O. Zuarinagar,  
GOA-403 726

Tel. : 72 73 (Sancoale)  
2236 (Vasco)





# साहित्य-नियाम

## गर्जन-अंक सर्जन

- दामोदर भावजो

खंयच्याय लेखकाची पयली साहित्यकृती वाचनाफुडें तागेली जात वळखूंक येता. बाय जयंती नायक हिगेली पयली कथा हांवें सुमार स वर्सां फाटीं वाचली तेन्नाच म्हाका होलमलें की ऊच्च दर्जाची अंक जातिवंत साहित्यीक तकली वयर काडटा. पांच स वर्सांचो बाय जयंतीच्या कथासाहित्याचो प्रवास आनी आयज उजवाडा येवपी 'गर्जन' हो कथा झेलो पळयलो जाल्यार स वर्सांपयलीं म्हाका जें होलमलें तें कितलें खरें आसलें हाजी गवाय मेळटा.

सर्जनशील साहित्यिकाची तरा हेर बरोवप्यांपरस वेगळी आसता. दुसऱ्यालें दुख पळोवन तो कळवळटा, समाजांतलीं धोंगांपोंगां पळोवन तो तिडकता. जें जें खेड, पूज्य ताजेमुखार बागवना आनी लेखनांतल्यान अशेतरेन मांडटा की वाचपी अंतर्मुख जाता. कोंच पक्षांचो जोडो मोगमगन आसतना अकस्मात अका पारध्यान मादयेचो वध केल्लो पळोवन रूशी वालिमकी न्हिन्नळळो. पारध्याचो ताका इतलो राग आयलो की तिडकीभरशी ताणे स्नाप उच्चारलो. हो स्नापच अंक कवन जावन भायर सल्लो. आनी आपणां भितल्ली सर्जनशक्त ताका होलमली. तातुंतल्यानच फुडें रामीयण ह्या म्हाकाव्याची निर्मणी जाली. अशा ह्या वालिमकीचो अंश ज्या आयच्या साहित्यिकांमदीं दिश्टी पडटा तातूंत जयंतीचो नंबर खूब वयर उरता.

'परदुख शितळ' अशी एक म्हणणी आसा पूण बाय जयंतीक ती लागू जायना. समाजांतलें दुख पळोवन तें कळवळटा. भौसाची पिळोवणूक पळोवन तें तिडकता. अत्याचार सोंसपी लोकांआड खूबळटा आनी सत्यावटेन झगडूनूय जे हारले तांचे खातीर खंतावता. हो समाज म्हळ्यार गोंयचो भौस. गांवांनी आनी खांची गोंयड्यांनी शिपडिल्लो भौस. अन्नाडीपणाक लागून नागवल्लो. भाटकारांनी चपणाक घाल्लो. चिड्डून मस्तून तळागाळाक पाविल्लो. हो भौस जयंतीच्या कथांतल्यान उलयता. अकेपरीन जयंतीची कथा ही भौसाची कथा. ह्या कथांतल्यान भौसाच्यो कथा, भौसाचे उत्फरके, ताजीं मुखदुखां, ताजे हावेस आनी ताका चांटचे पावलाक येवपी निर्शेणी हांचे वास्तव दर्शन आमकां घडटा.

जाका आमी बहुजन समाज अशें आयज म्हणटात तो हो भौस असो कित्याक जावंक पावलो? धवाडयांपरस वेगळो कित्याक

उल्लो? निति-अनितीचीं बंदनां थंय सदळ कित्याक जालीं? धड स्त्रद्वेपरस कुड्डी स्त्रद्धा कित्याक तांचेमदीं बळिश्ट जावंक पावली? दळदीर आनी निरक्षरताय तांचेमदीं पसवलीं कशीं आनी कोणाक लागून? ह्या प्रस्नांची जाप बाय जयंतीच्या कथांतल्यान मेळटा. तीय बी उतरांनीं न्हय- आशयांतल्यान मेळटा.

'जैत' ही अशीच अंक जैतिवत कथा. भौसाचे सद्धेचें लेगीत मांडवल करपी भाटकार कसो भौसाचेर चपण घालता तें बेस बरें दाखयलां. भाटकाराल्या भाटांत बेताळाचें पेड. पेड बांदपी भक्त भौसांतले पेडार पुजा करपी भावार्ती भौसांतले पेडार बेताळाचे भेटेक म्हूण नाल्ल, पड, उजवात, दुडू भेटोवपी भौसांतले लोक. पूण भेटवण सगली भाटकाराल्या बोल्सांत. आनी हो अन्याय पळोवन खुबळपी भौसांतलो अंक सुशिक्षीत तरनाटो जेन्ना लोकांक खुबळावन भाटकाराल्या अन्यायाआड उबो रावता तेन्ना दुडू आनी सत्या हांच्या नाड्यार भाटकार कशेतरेन गांवच्या भौसाक फटयता ताजी ही काणी. भाटकार देवाच्या पेडाक सारी घालता तेन्ना गांवकारांचे वतीन कुश्टा कोटांत केश घालता. भाटकार कामदारांक कामार घेवपाचें बंद करून तांची नाडी आंवुळटा. आनी अंक दीस कुश्टा केश हारता. कामापरी काम गेलें, दिमावडो गेलो आनी केशूय हारले. 'सत्य पोट भरना जाल्यार असत्याक शरण वचप होच वेव्हार' अशें मानून गांवकार परतेय भाटकारांक शरण वतात. वयल्यान कुश्टाक लागून अपसरण आयलें म्हूण तागेलेंच घर भायरें करतात. कुश्टा भ्रमिश्ठावरी जाता. जांणी देवाचें देवपण राखून दवरपाखातीर भुरग्यांच्या तोंडांतलो पयसो देवाक वारयलो तांकांच पेडार वचूंक बंदा? आनी हें सगळें देव मोल्यांनी पळेयता? दुडवांक आनी सत्येक भुलून फटक्यांक जैतिवंत करता तो देव कसलो? अशें म्हूण कुश्टा उठटा आनी अवसर आयिल्लेवरी रातिच्या काळखांत हाताक मेळटात ते फातर गुंडे पेडाचेर शेंवटून घुमटेची चेन्नड करता. मूर्त फोडटा. पेड मोडटा. लोक खुबळटात. कुश्टाक येतिश्ट पेट घालतात. पुलीस येतात. ताका धरून व्हरतात. पूण कुश्टाक दुख ना. दुडवांक भुलिल्ल्या देवाक बुद्द शिकयली आनी फटक्यापणान केश जिखिल्ल्या परब भाटकाराचेर हार घाली हाजी खोस ताका भोगता.



‘जैत’ ही अक उत्कृष्ट कथा. वयलेवाराक पळयल्यार ‘मत्थेफुडें’ शाणेपण चलना’ अशें लेखिकेक सांगपाचें आसा अशें दिसता. सत्यान चलता ताका निशेंणी येता अशें तिका सुचोवपाचें आसा अशें दिसता. पूण तशें न्हय. समाजांत वेव्हारवादी लोकांचें बळगें चड आसा- हें सत्य. समाजांत सत्यापरस सत्येचें बळगें व्हड आसा हेंच कोडू सत्य. पूण समाजांत कुश्टासारके धपेयनिश्ट लोकूय आसात आनी ह्या लोकांक लागूनूच समाज फुडें फुडें वता ही वस्तुस्थिती आसा. लेखिकेन अक विचार हांगा मांडला. तो विचार जर वाचप्यांच्या काळजाचो थाव घेता जाल्यार त्या विचाराचें जैत जाता. कुश्टाक जरी हार आनी निशेंणी सोंसची पडली तरी कुश्टान केलें तें योग्य केलें अशें वाचकाक दिसता. तातुंतूच लेखिकेच्या पुरोगामी विचारांचें जैत आसपावता.

### जयंतीलीं पात्रां

जयंतीली खंयचीय कथा हातांत घेतली की वाचून पूण केलें- बगर ती सकयल दवरन दिसना. चार वळी वाचनाफुडें कथा पकड घेता, पुरायन वाचूंक लायता. हो कथेचो गूण म्हळ्यार वाचनियता. जें जे वाचनीय तें तें बरें साहित्य. पूण तें सगलेंच खेष्ट आनी सर्जन-शीळ अशें म्हणूं नज. काणी हीय वाचनीय आसता. कॉमिक्स वाचनीय आसतात. पूण तें सर्जनशीळ नासता. काणयेंतलो म्हातारेचो पोर, जावं राजा-राणी, जावं सुपरमॅन, जावं फॅटम, हांच्यो काणयो वाचूंक बऱ्यो लागतात. पूण वाचक त्या पात्रांकडेन तादात्म्य जावंक नात. तांगेलें सुखदुख हें आमचें कशें आमकां दिसना. आनी जंय वाचक identify जायना, तें साहित्य वाचप्याचेर परिणाम करूंक शकना. बाय जयंतील्या कथांतलीं पात्रां हीं जितें जिवीं तट्टीत मनशां. दोळे उकते करून पळेयल्यार आमचेच सरभोंवतणी दिश्टी पडटलीं. तांच्या गुणांदोशांसयत जयंतीन तीं आमचे मुखार दवल्ल्यांत.

रुपेस्त घोवाची कुरूप बायल आनी देवुनूच सवायशीण आसु-न्य आंकवार उरिल्लें सगुणें, माड कावथ्यांमदीं बायलेच्या मणचिं दुख्ख शेणोवन बशिल्लो चेडोदार, अब्रूपरस पुताचो जीव व्हड लेखून इनासाक कूड विकूंक भायर सरिल्लें गंगा, पिशावांगडा लग्न करून दिल्लें शांती, हीं सगळीं पात्रां कल्पनीक आसुनूय जितें जिवीं कशीं.

उपासो हें पात्र अशेंच आमचेमदलें पूण वेगळें. बायल पळून गेल्या. पुताक घोवाकडेन मांडून. शेजारी थोमणे मारता. चाळयतात, हिणसायतात. उपासो तिडकना. रागाभरशीं गाराणें घालता- बायलेचें घट्टाण, सिसंतान जावचें म्हण मागता. आनी राग निवळटकीर ताका येवजता. चूक होलमता. बायलेचें निसंतान जावप म्हळ्यार आपणाल्याच चेड्याक मर्ण येवप. ना. ना. तो परतेंय गाराणें घालता. येदोळचें गाराणें आपणाकूच बादूं म्हण पारायता.

‘गाराणें’ कथेंतल्या उपाशाची ही आवतिकाय म्हळ्यारच अक कथा. षोड्या उतरांनीं बांदिल्ली ही कथा लघुकथेचो अक आदर्श नमुनो म्हणूं येता.

‘दुमयान’ ही अक व्यक्तिचित्रात्मक कथा, कथा म्हूण

उगडासांत उल्ली ना तरी व्यक्तिचित्रण म्हूण बेस बरी. ‘पिशाची बायल’ म्हूण तिगेले व्यथेसयत शान्तीय अशेंच उदें जालां.

### वातावरणनिर्मिती आनी भास

ह्या सगल्या कथांमदीं वातावरणनिर्मितीचे नदरेन दोळ्यांत भरता ती कथा म्हळ्यार ‘हुंवार.’ घोण्यांनी पावम आनी न्हंयचें वाडटें उदक हांकांलागून गांवांत हाहाकार पातळ्ळा. गांवचे साडेभावार्ती लोक देवाचो कोप जाला म्हूण चितेस्त जाल्यात. देवळांतल्या देवाचें मुखें चोरयेक गेलां तेचखातीर देव खुबला ही भावना वाडीक लागल्या... हें सगलें वातावरण इतलें सुंदर तरेन उबें केलां की खीणभव आपुणूच त्या वांठारांत पावलां अशें वाचप्याक दिसलेबगर रावना. ‘पावसाच्या शेळावान शेकेल्ली विडीय सारकी पेटनामली’ वा ‘आसलूंक घेयिल्ल्या कांबळी-कापोदीक पावम कसोच आवरनाशिल्लो’ असलीं वाक्यां वातावरण-निर्मिती बेस बरी फुलयतात.

वातावरण जेन्ना कथेच्या मुडाक पोशक उरता तेन्ना कथा बरी फुलता. मुखें चोरिल्ल्याचो आळ भगताचेर येता. तेन्ना खुबळिल्लो गांवचो लोक देवळाकडेन येता. ‘गर्भकुडींत पेट्टली लामणदिव्याची वातूय वाऱ्याच्या नेटासरशीं थरथर जावन पालवता काय जाली.’ हें वाक्य भगताच्या आनी सुकड्याच्या काळजाचोच थाव घेता आनी वातावरणाकूय अकेपरीन थरथरो भरता.

जयंतीली भासूय अशीच. कथेच्या मुडाप्रमाण बदलपी. जाय थंय म्होवाळ जावपी, गरज थंय तीख जावपी. भाशेचेर प्रभुत्व मेळयलेबगर भास केळवंक जमना. आनी भाशेचेर प्रभुत्व मेळोवपा-खातीर भास आनी भाशेच्यो बोली हांचोय अभ्यास करचो पडटा. जयंतीन कथांतल्यान बोलिंचो बेस बरो उपकार केला. निवेदनाची भास आनी बोली भास हांचो मेळ सुसंगत जाल्ल्यानूच कथेंतलीं पात्रां आनी वातावरण वास्तव जावंक पालव मेळ्ळा.

कथा म्हळ्यार अक वाद्यवृंदावरी. ऑर्केस्ट्राक सगळ्या वाद्यांची गरज आसता. सगळीं वाद्यां जेन्ना अकूच अकमुळो परिणाम सादपाखातीर अके विशिश्ट दिकेन, अकेच विशिश्ट गतीन, अका तालान अका सुरान फुडें वतात तेन्नाच कथा बरी सादता. जयंतीले कथेंत हो सुमेळ बरो सादला. पात्रां, भास, वातावरण, कथानक,

## जाग प्रकाशन

### आमची हालीं उजवाडा आयिल्लीं पुस्तकां

१. सोंश्याचे कान... चा. फ़ा. दकोशता रु. २५/-
२. मनू... पुंडलीक नायक रु. १५/-
३. वसवसो पेहोम... गोदुबाय केळेकार रु. ८/-



## कांय कथांविशीं

कथा कशी आसची हाजी देख दिवपासारकी कथा म्हळ्यार 'जैत.' तेभायर 'निमणें बंड' 'रगतबंदाळ पावलां', 'गाराणें' ह्योच कथा भोव बऱ्यो सादल्यात.

'निमणें बंड' हे कथेंत सगुणें हे कुरूप बायलेक रूपो हो घोव फकत नांवाखातीर आसता. रूपो हो रूपेस्त आसता आनी सगुणें कुरूप जाल्ल्यान तो सदांकाळ दुसरेक घेवन पडिल्लो आसता. आनी जाणटो जातकीर मात तो मरपाखातीर म्हणटात तसो सगुण्यागेर येता. महाबळेश्वर सैल हागेलें 'बाशिगबळ' हे कथेची याद करून दिवपी हे कथेचीं शेवट मान बंडखोरीन जाता. 'जैत' हे कथेंतूय प्रस्थापीत दुराचार्यांआड बंडखोरी आसा.

समाजांतल्या दुराचाराआड खुबळून उठपी लेखक आपणाक अका विशिश्ट समाजाक बांदून दवरूंक शकना. बाय जयंती भौसाचे प्रस्न पोटतिडकीन मांडटनाच भाटकार-मुंडकारांमदले आदले कोटुंबीक संबंद सांबाळूंक सोदता. दोन वर्गांमदल्या ह्या प्रतिनिधी-मदींय मनीसपणाचें हें नातें पळोवंक मेळटा तें 'नातें' हे कथेंत. हरशीं जयंतीली कथा गांवगिऱ्या लोकांमदलो संघर्श उक्तावपाचेर भर दिता. सोरोबेबदे दादले आनी परिस्थिती मुखार बागवल्ल्यो बायलो तें किवाटघान चितरायता. पूण बायलांमदींय वायट चालिच्यो बायलो आसतात त्यो दाखोवपाक तें अनमनना. देखुमूच 'गाराणें' कथेंत जल्मल्ल्या पोरान घोवाल्या हड्डयार उडोवन परपुरुशावांगडा पळून वचपी गुणें तें तितल्याच किवाटघान उबें करता.

'भूक' हो अक जबरदस्त घटक जावन जयंतील्या कथांतल्यान येता. 'अशीय' अक जीण 'हे कथेंत तर भूक हें अक कथेंतलें पात्रच कशें दिसता. 'संप' 'दुमयान' ह्या कथांनीय 'भूक' खरसाणीन उबी रावता. भूक आनी दळदीर हांच्या रेबाड्यांत घुसपल्लो भौस देवा-धर्माचो थातोमातो करपाक मात सदांच फुडें. ह्या समाजांत जी अंधस्रद्धा पसवता तिजेर बडी मारपाचें काम जयंतीन केलां.

पूण कांय वेळार अंधस्रद्धेचेर उजवाड घालतां घालतां लेखिका अंधस्रद्धेकूय पसवण दिता काय कितें असो दुबाव येता. देखीक, 'हुंवार' हे कथेंत देवाचें मुखें चोरयेक गेलां देखून गांवाक हुंवार बादला अशें लेखिका सुचीत करता अशें दिसता. 'राखणदार' हे कथेंत सोरोप ह्या राखणदाराचेर गांवच्या लोकांचो कितलो भावार्त तें दाखयलां. आनी निमाणे खऱ्यांनीच हो राखणदार कसो राखण दिता तें भावार्तांन दाखयलां. गांवच्या लोकांचो भावार्त कितलोय खर आसूं लेखकान ह्या भावार्तापासून अलिप्त रावंक जाय. वाचतल्यांनी असले अंधस्रद्धेचेर पातयेवन रावचें अशी देख दिवंक जायना. लेखकाचे विचार पुरोगामी आसूंक जाय. आनी तांचोच ताणे पुरस्कार करूंक जाय.

## अपेक्षा

'गर्जन' ह्या कथासंग्रहान आमच्यो अपेक्षा खूब वाडयल्यात आनी ताकालागून जयंतीचेर आशिल्ली जापसालदारकीय वाडल्या. जयंतीली कथा ही गोंयचे गांवगिरे जिणेची कथा. जे कथेचें मळ श्री. पुंडलीक नायक, श्री. एन. शिवदास हांचेसारक्या तांकिवंत लेखकांनी गिरेस्त करून सोडलां त्या मळार आपणाली घुडी अुबारून आपणाखातीर खाशेली सुवात निर्माण करप म्हळ्यार फकाणाचें काम न्हय. हें काम बाय जयंतीन केलां.

१९८४ वर्सा जयंतीन बरयिल्ली 'संप' ही कथा आनी हालिची 'रगतबंदाळ पावलां' ही कथा हानूंत तंत्राचे नदरेन फरक जाला. लेखिकेक गवसल्लो मंत्र तोच उल्ला. पूण तंत्राचो विकास जाला. जितलें जयंतीलें अणभवविश्व गिरेस्त आनी समृद्ध जायत वतलें तशीतशी तागेली कथाय गिरेस्त जायत वतली. ताणे आपणालें मन उकतें दवरचें. जें जें नवें आनी बरें नदरेंत आसपावता तें तें वेगायत, आपणायत फुडें वचचें. तितली तागेली प्रतिभा फुलत वतली. जयंतीन प्रतिभेचे सुवादीन जावचें न्हय. तंत्राचे फासकेंत घुसपता वा प्रतिभेचे सुवादीन जावन व्हांवता तो लेखक आपणाकूच शेणटा. जो प्रतिभेमुखार बागवनासतना संयमान लिखणी चलयता तोच प्रतिभासंपन्न साहित्यीक म्हूण फुडें पावता.

साहित्याची सेवा म्हळ्यार अक साधना. ती करीत रावपाची. तेखातीर अभ्यास जाय, वाचन जाय, समाजांतल्या प्रस्नांकडेन पळोवपाची नदर विशाळ करूंक जाय; मन उकतें दवरून मनीस-पणाचो वेध घेवंक जाय. जयंतोकडल्यान ही साधना. अखंड रितीन जातली अशी अपेक्षा बाळगितां.

'म्हजेंय अक पुस्तक आसचें' हें जयंतीलें सपन 'गर्जन'च्या रुपान साकार जाता. सपनां सगळेच पळेयतात. पूण सगल्यांलीच सपनां साकार जायनात. ते नदरेन जयंती भाग्यवान. जिवितांतल्या ह्या जैताच्या पयल्या पांवड्यार ताका काळजाथावन परवी.



— दिसता, हांगा म्हजी वाट सोंपता. थंयच जिस्त नवी वाट सुरू जाल्ली आसता.

• • •

— तो दुसऱ्यां संबंदान बरें-वायट कांयच अुलय नाशिल्लो. कित्याक, तो अुलयतालो तेन्ना खासा आपणा संबंदानूच अुलयतालो.

• • •

— आपणाक व्हड लेखपा अितलो ल्हान कित्याक जाता? तितलो ल्हान न्हय तूं.

• • •

— झाडार कितलीं फळां आसात तीं मेजूं येतीत. फळांत कितलीं झाडां आसात, तीं मेजूंक येतीत न्हय?



# Promotion of Biogas for Rural Prosperity

SOLVE RURAL ENERGY PROBLEM BY INSTALLING BIOGAS PLANT

CONSTRUCT NEW MODEL JANATA / DEENBANDU BEING SIMPLER IN CONSTRUCTION; CHEAPER IN COST AND WITH LOCALLY AVAILABLE LATERITE STONE / BRICKS, MATERIAL.

LEVY CEMENT ON PRIORITY.

TECHNICAL ADVICE AND MONETARY ASSISTANCE FROM DEPARTMENT OF AGRICULTURE AND LOAN FROM BANKS.

## **BENEFITS :-**

GAS FOR COOKING AND LIGHT.

WEED SEED FREE SLURRY, READY MANURE FOR AGRICULTURE.

## **SUBSIDY PATTERN IN RUPEES**

Capacity of Plant (Cu. m. of gas per day)	for Schedule Caste/S. Tribes			For all others including small Marginal Farmers		
	Central Govt.	Goa Govt.	Total Subsidy	Central Govt.	Goa Govt.	Total
1.	1250	+ 1000	= 2250	1000	+ 1000	= 2000
2.	2350	+ 1000	= 3350	1560	+ 1000	= 2560
3.	2860	+ 1000	= 3860	1900	+ 1000	= 2900
4.	2860	+ 1000	= 3860	2140	+ 1000	= 3140
6.	2860	+ 1000	= 3860	2610	+ 1000	= 3610
8.	2860	+ 1000	= 3860	2860	+ 1000	= 3860
10.	2860	+ 1000	= 3860	2860	+ 1000	= 3860

Farmers possessing cattle / poultry / pigery are requested to contact Zonal Agricultural Offices of respective Talukas and Directorate of Agriculture, Panaji, to avail benefits.

Issued by :

**Directorate of Agriculture**

Government of Goa,  
Panaji-Goa.



Goa has come off long way from village crafts to computer science and ready to slide into 21st century.

Industrial profile changing with non-polluting hitech units, with more job opportunities.

Education made free upto Higher Secondary level.

Administration decentralised with two districts and six sub divisional offices

Agriculture diversified with irrigation facilities.

Farmers encouraged for cash crops.

Sports boosted further with Nehru stadium.

Electrification cent per cent.

village towards self reliance

Rural area is now served with metalled roads, medical help, schooling, modernised occupations, transports, improved communications, housing for weaker sections and drinking water.

Panchayats made more effective and rural economy revitalised.

ISSUED BY :

## **Department of Information & Publicity**

GOVERNMENT OF GOA,  
PANAJI - GOA